

**İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ PROGRAMLAR ENSTİTÜSÜ
HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**İNSAN HAKLARI PERSPEKTİFİNDEN
İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NDE
KADIN HAKLARI**

**Yasamin MOEİN
113614023**

Dr. Öğr. Üyesi Gökçe ÇATALOLUK

İSTANBUL

2020

**“İNSAN HAKLARI PERSPEKTİFİNDEN
İRAN İSLAM CUMHURİYETİ’NDE
KADIN HAKLARI”**

**“WOMEN’S RIGHTS FROM THE PERSPECTIVE OF HUMAN RIGHTS IN THE
ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN”**

**Yasamin MOEİN
113614023**

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Gökçe ÇATALOLUK (İmza)
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyeleri : Dr. Öğr. Üyesi Afişan ÇAPAN (İmza)
İstanbul Bilgi Üniversitesi
Doç .Dr. Birden GÜNGÖREN BULGAN
Galatasaray Üniversitesi (İmza)

Tezin Onaylandığı Tarih : 22/06/2020
Toplam Sayfa Sayısı : 98 sayfa

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

- 1) Cinsiyet Eşitliğı
- 2) İran’da Kadın Hakları
- 3) İnsan Hakları Hukuku
- 4) İslami Devrim
- 5) İranlı Kadın Hareketleri

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) Gender Equality
- 2) Women’s Rights in Iran
- 3) Human Rights
- 4) Islamic Revolution
- 5) Iranian Women Movments

ÖNSÖZ

Bugün çalışmayı tamamlayıp önsözün hazırlığını yaptığım sırada, İran'ın bir köyünde 14 yaşındaki bir kız çocuğunun babası tarafından uykusunda öldürüldüğü haberi ile karşılaştım, bu kız çocuğunun adı Romina idi. Ama doğup büyüdüğüm ülke olan İran'da, her sene daha adını bilmediğimiz, duymadığımız binlerce kadın ve kız çocuğu erkekler tarafından katledilip, namus cinayetlerine kurban gidiyor.

İslam Devrimi sonrası doğmuş kızlar arasında ben belki şanslı olanlardandım. Aile yapısı ve eğitim düzeyinden dolayı daha modern bir ortamda, fiziksel bir şiddete maruz kalmadan büyüdüm; ancak yine de kendimi bildim bileli en basit haklarım için bile mücadele etmek zorunda kaldım. Kadın hareketleri, Kadın hakları, Feminizm gibi olgular ve oluşumlar tam da bu yüzden daima ilgi alanımda olup, kendim ve çevremdeki kadınlar için verdiğim mücadelede bana yol gösterici oldular.

Bu çalışmanın konusunu kendimce yaşadığım, gördüğüm ve gözümün önünde kadınların yaşadıkları haksızlıklara bir ışık tutmak maksadıyla belirledim. Kadınların en karanlık günlerde bile hiç pes etmediğini görmek, onların her gün yaşanan haksızlıklara rağmen daha güçlü ve daha bilinçli bir şekilde mücadeleye devam ettiklerine şahit olmak da bana yol gösteren ışık olup, umutlarımın artmasına vesile oldu.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde destekleri ve yol göstericiliği için sevgili danışman Hocam Dr. Öğr. Üyesi Gökçe Çataloluk'a ve bu ülkede yaşadığım, okuduğum ve çalıştığım süreçte hep yanımda olan bütün arkadaşlarıma ve aileme desteklerini hiç esirgemedikleri için teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak bu tezi geçen sene kaybettiğim annemin anısına ithaf ediyorum. Bir kadın olarak yaşamıyla bana her yerde ve her koşulda dimdik ayakta durmayı ve özgürce yaşamayı öğrettiği için.

İçindekiler

ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR.....	vi
TABLO LİSTESİ.....	vii
ABSTRACT.....	viii
ÖZET.....	x
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM.....	3
İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NDE GÜÇ, HUKUK VE KADIN.....	3
1.1. GÜÇ VE EŞİTSİZLİK KAVRAMLARININ İRAN ÜZERİNDEN ANALİZİ.....	3
1.2. İRAN HUKUKU'NA GENEL BAKIŞ.....	9
1.2.1. İRAN'DA Devrim Öncesi Hukuk.....	11
1.2.2. İRAN'DA Devrim Sonrası Hukuk.....	14
1.3. İRAN'DA TOPLUM VE KADIN.....	20
1.4. UYGULAMALARDAN ÖRNEKLER.....	22
2. BÖLÜM.....	24
İRAN MEDENİ KANUN DÜZENLEMELERİNDE ŞERİAT, ÖRF VE GELENEKLER.....	24
2.1. DÜNYADA MEDENİ KANUN UYGULAMALARI.....	24
2.2. İRAN MEDENİ KANUNU'NA GENEL BAKIŞ.....	26
2.2.1. Devrim Öncesi Medeni Kanun.....	27
2.2.2. Devrim Sonrası Medeni Kanun.....	27
3. BÖLÜM.....	30
ATAERKİLLİK VE AİLE: KADINI KONTROL ALTINA ALMADA YASAL VE GELENEKSEL YÖNTEMLER.....	30
3.1. İRAN'DA ATAERKİL TOPLUM YAPISI VE ÖZELLİKLERİ.....	30
3.2. ATAERKİL YAPININ AİLE KURUMUNA ETKİSİ.....	31
3.3. İRAN'DA AİLE VE KADININ YERİ.....	33
4. BÖLÜM.....	40
KADIN, AİLE VE EVLİLİK.....	40
4.1. EVLİLİK TANIM VE ANLAYIŞLARI.....	40
4.1.1. Batı Ülkelerinde Evlilik Kurumu.....	41

4.1.2.	İslam Coğrafyasında Evlilik Kurumu	45
4.2.	İRAN'DA AİLE VE EVLİLİKTE KADININ YERİNE GENEL BAKIŞ	48
4.2.1.	İran'da Devrim Öncesi Aile ve Evlilik	48
4.2.2.	İran'da Devrim Sonrası Aile ve Evlilik	50
5.	BÖLÜM	54
	İNSAN HAKLARI HUKUKU VE İRAN HUKUKU'NDA KADININ HUKUKİ STATÜSÜ	54
5.1.	İRAN'DA İNSAN HAKLARI HUKUKU	54
5.2.	İRAN'DA İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA KADIN HAKLARI UYGULAMALARI	61
	SONUÇ	68
	EKLER	71
	KAYNAKÇA	75

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

Bkz: Bakınız

BM: Birleşmiş Milletler

CEDAW: Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi)

Eds: Editors (Editörler)

Eurostat: Avrupa İstatistik Kurumu'nun

S:Sayfa

UDHR: Universal Declaration of Human Rights (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi)

UNCRC: United Nations Convention on the Rights of the Child (Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi)

UPR: Universal Periodic Review (Evrensel Dönemsel İnceleme)

Vol: Volume (Cilt)

TABLO LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo A: 1936-1960 tarihleri arasında kadınların açılmasıyla ilgili karikatür	71
Tablo B: Cinsiyete göre İslami Azad üniversitesi ve Payami-Nour Üniversitesi'ne Giren Öğrencilerin Karşılaştırılması.	72
Tablo C: Doğu ve Batı Ülkelerinin Çocuk Evlilik Sıklığı Yüzdesi Tablosu	73
Tablo D: Ülkelere Göre İnsan Hakları Skorları.	74

ABSTRACT

In present day Iran women have a paradoxical status. Although they have a higher level of education and fewer children, their participation in the economic and political life of the country is considerably lower than in pre-revolutionary era. The Iranian revolution of 1979 has dealt a serious blow on the civil and democratic rights of women in the social, legal, economic and political spheres. There are relatively fewer employment opportunities for women in a gendered job market, and their participation in the political process is ideologically determined by the Islamic regime. Women are the main loser of the revolution, and their civil and democratic rights and liberties have been seriously curtailed in comparison with the pre-revolutionary times. The objective of this thesis is to investigate the restrictions imposed on women by the Constitution law and other legal documents in the Islamic republic, and evaluate their consequences for women's rights, gender equality, discriminatory and exclusionary practices and violence against women. This investigation is conducted in a comparative framework with the rights and liberties enjoyed by the Iranian women under the monarchy. The thesis contains five chapters, plus an introduction and a concluding section. Chapter 1, examines the status of the women in the legal and political structures of the Islamic regime. Chapter 2, is evaluates the place of the Sharia and customary law in the construction of civil law. Chapter 3, deals with institution of patriarchy and its adverse effects on the representation women and their status in the legal system. Chapter 4, examines the status of women in marriage and family law. Chapter 5, focuses on the legal status women in Iran and the Human Rights Law. The concluding part argues that the status of women in Iranian society is defined by the multiplicity of internal and external factors ranging from Patriarchal discourses and practices, repressive state policies and authoritarian ideology on the one hand, to globalisation, feminism and discourses of consciousness raising and empowerment, modern electronic and digital communication, internet and social media on the other. It is thus contended Islamic regime will not grant human rights to its citizens willingly and that they cannot be gained without struggle. The struggle of the Iranian women in the past four decades presents a shining example.

Keywords:

Gender Equality, Women's Rights in Iran, Human Rights, Islamic Revolution, Iranian Women Movements

ÖZET

İran günümüz kadın haklarının durumu, bir yandan yüksek eğitim düzeyleri ve düşük doğum oranları, diğer yandan kadınların çalışma hayatına ve siyasete düşük katılımları ile çelişkili görünmektedir. 1979 İran devrimi sonrası İranlı kadınların hakları sınırlandırıldı, evlerinde tutularak sosyal yaşamdan tecrit edildiler. Bu tezin amacı; kadın hakları, cinsiyet eşitliği, ayrımcılığın ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi ile ilgili İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda kabul edilen yükümlülükleri ve diğer yasal düzenlemeleri incelemektir. Bu tez karşılaştırmalı bir bakış açısıyla hem Pehlevi rejimi sırasında hem de devrim sonrası dönemde kadın haklarına odaklanmaktadır. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İran İslam Cumhuriyeti'ndeki güç, hukuk ve kadın konuları irdelenecektir. İkinci bölümde İran medeni hukukunda şeriat, örf adet hukuku ele alınacaktır. İran toplumu erkek egemen bir ataerkil toplum olduğundan, üçüncü bölüm ataerkilliğe ve bunun kadınlar üzerindeki olumsuz etkilerine odaklanacaktır. İran'daki kadınlar, aile ve evlilik konuları dördüncü bölümde değerlendirilecektir. Son olarak, beşinci bölümde İran'daki insan hakları hukuku ve kadınların durumu incelenecektir. İran tarihi ve kültüründeki ataerkil yapı, dini (İslami) devlet politikası ve ideolojisi ve muhafazakâr toplum yapısı gibi pek çok faktör, kadınların bugünkü İran'daki statüsünü şekillendirmektedir. Artan küreselleşme süreci, kadın hakları konusunda farkındalığın artması, ulusüstü feminist aktivizmin yayılması, uydu televizyon, internet ve sosyal medya gibi yeni iletişim teknolojileri yeni bir yol açmıştır. Bu çalışmanın bulgularından, insan haklarının otoriteler tarafından bahşedilmediği, ancak halkın kendi çabalarıyla kazanılması gerektiği sonucuna varılabilir. İranlı kadınlar bu gerçeğin cesaret verici bir örneği olarak düşünülebilir.

Anahtar Kelimeler:

Cinsiyet Eşitliği, İran'da Kadın Hakları, İnsan Hakları Hukuku, İslami Devrim, İranlı Kadın Hareketleri

GİRİŞ

İran İslam Cumhuriyeti'nde insan hakları ve özellikle kadın hakları oldukça atipik ve araştırmacıların ilgisini çeken bir değişim ve gelişim süreci yaşamış olup süreç aynı ilginçliğiyle devam etmektedir. Daha önceki seküler yönetim denemelerinin ardından 1979 İran devrimi ile birlikte iktidara gelen dini kanunlarla yönetim şeklini savunan iktidar, anayasal ve hukuksal alanlarda toplumda eşitsizliğe neden olan değişimler yapmıştır. İslam dini ve Şii şeriatı kurallarına dayanan bu değişimlerden en önemli olanlarından birisi İran'da kadınların hukuki uygulamalarda, yasal haklarda ve toplumsal uygulamalarda erkeklerle eşit haklara sahip olamaması olmuştur. Elinizdeki çalışmada, İnsan Hakları perspektifinden bakılarak İran İslam Cumhuriyeti'nde kadınların sahip olduğu ve olamadığı haklar, "Ceza Kanunu", "Medeni Kanun" ve "Aile Koruma Kanunu" kapsamında hukuki bir eşitliğe sahip olamamaları, uluslararası uygulamalar çerçevesinde sahip olunan hakların İran'dakilerle olan farklılıkları ve ortaya çıkan eşitsizlik durumu incelenecektir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde İran İslam Cumhuriyeti'nde toplum üzerindeki kadın erkek eşitsizliğini gösteren hukuki kanunlar incelenirken kadının toplumdaki statüsü değerlendirilecektir. İran Medeni Kanun düzenlemelerinde devrimden sonra geçerlilik kazanan Şeriat kanunlarının, örf ve geleneklerin kadının hukuki platformda tam bir birey olarak sayılmamasına vesile olacak şekilde uygulanması değerlendirilecektir.

Ataerkil toplum yapısının; kadının kontrol altına alınmasında oynadığı rol, bu düşünce yapısı ile ortaya çıkan yasal ve geleneksel yöntemler, bu yöntemlerin insan hakları hukuku ile olan karşıtlıkları, kadının toplumda geri plana itilip itibarsızlaştırılmasına sebep olan uygulamalar ile ortaya çıkan sıkıntıların incelenmesi tezde ulaşmak istediğimiz hedefler arasındadır. Bu amaçla İran'daki kadınların hukuki statüsünün değerlendirilmesi çalışmanın ikinci bölümünü oluşturacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde evlilik çağına gelmiş kız çocuklarının babalarının veya aile büyüğü olan bir erkek bireyin rızası olmadan

evlenme hakkının olmaması; miras, mülk edinme, evlilik ile alakalı yasal konularda tam bir birey olarak değerlendirilmemesi incelenecektir. Aile kurma ve evlilikte sahip olabilecekleri hakları kısıtlanan kadınların uluslararası normlardan uzak bir şekilde yaşamak zorunda kalmaları ve hür iradeleriyle karar verememeleri değerlendirilecektir.

Dördüncü bölümün içeriğinde; kadının aile ve evlilik kurumlarındaki yeri açıklanırken kadının evin içinde de erkeğe tabi bir varlık olarak kabul edilmesi incelenecektir. Çeşitli durumlarda kadının sahip olduğu ve olmadığı hakları açıklanacaktır. Erkek tarafından hükmedilen, bastırılan ve yönetilen bir varlık olarak kadının yaptığı evlilikte ve ailesinde hiçbir söz hakkı olmaması incelenecektir.

Beşinci ve son bölümde İnsan Hakları Hukuku hakkında bilgi verilirken İran İslam Cumhuriyeti'nde kadınların bu haklardan hangilerine sahip olup olmadıkları, kadınların bu hakları İslami Devrim sonrası nasıl kaybedip tekrar kazandıkları incelenecektir. Ayrıca; İran Hukuku'nda kadının yeri ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

1. BÖLÜM

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NDE GÜÇ, HUKUK VE KADIN

1.1. GÜÇ VE EŞİTSİZLİK KAVRAMLARININ İRAN ÜZERİNDEN ANALİZİ

1.1.1. Güç Kavramı ve İran'da Güç İlişkileri

Kavram olarak güç sözlükte; fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği, kuvvet, efor olarak tanımlanmıştır¹. Her kurum veya organ belli bir güçle yönetilmektedir. Devletleri; iktidar olan kişi veya kişiler yönetirken güç kavramından rahatlıkla söz edilebilir. Üstelik bu güç kitleleri sosyal, ahlaki ve düşünce yönünden etki altına almaktadır.

Güç kavramı, aile kurumunda da karşımıza çıkmaktadır ve ayrıca güç dengesi toplumdan topluma hatta aileden aileye değişiklik gösterilmektedir. Bu farklılıkları açıklayabilmek için; insanla, insanların birbirleriyle ve toplumla olan ilişkilerini farklı kavramlar, veriler ve teknikler kullanarak inceleyen sosyal bilimlerden ve bu bilimlerin güç ile ilişkisine dair birkaç örneğe yer verilecektir. Sosyal bilimlerde güncel güç algısının çizgilerini belirleyen güç kavramının farklı uçlarının birbirine göre karmaşıklık durumudur: meşru güce karşı hukuka aykırı güç, baskıya karşı otorite olgusu, otonomi olarak güce karşı kısıtlanan güç gibi durumlar gücün ampirik karakterini oluşturmaktadır².

Siyaset biliminde hükümetler ve siyaset inceleme konusudur ve güç hükümetlerin sahip olduğu özel bir güçtür; öyle ki bu güç bazı durumlarda fiziksel güç kullanımını da meşrulaştırmaktadır³. Meşru hükümetler

¹ TDK Sözlüğü, Güncel Türkçe Sözlük (2005).

² Stewart R. Clegg ve Mark Haugaard, **The Sage Handbook of Power**, Londra 2009, s.1-24.

³ Brigid Callahan Harrison, **Power and Society**, Cengage Learning, 12th edition, Boston Avustralya 2009. s.12-13.

tarafından uygulanan güç toplum tarafından doğru veya münasip olarak kabul edilir, gücün yaptırımlarına toplumdaki bireyler razı olurlar ve toplum içindeki diğer güç sahibi bireyler veya organizasyonların aksine sadece meşru hükümetler kişinin özgürlüğüne kısıtlama getirebilir veya davranışlarının iyileştirilmesi için bireyler üzerinde bu gücü kullanırlar⁴.

Güç kavramı siyaset biliminde, sosyolojide ve genel olarak sosyal bilimlerde net olarak oturmuş bir kavram değildir⁵. Sosyoloji alanında güç kavramı ile ilgili yapılan bir tanımda; güç, bireyin diğer bireylerin veya toplumun direncine karşın kendi iradesini gerçekleştirme durumu olarak açıklanmıştır⁶.

Güç kavramı açıklanırken; uzmanlık alanları psikoloji bilimi olan French ve Raven tarafından ortaya konan ve yaygın olarak yararlanılan gücün kaynakları ile ilgili sınıflandırmaya değinmek gerekir: ödül gücü, zorlayıcı güç, uzmanlık gücü, özdeşim gücü ve yasal güç⁷. Güç kaynakları arasındaki pozitif ve negatif ilişkiler yapılan araştırmalarla kanıtlanmıştır. Ödül gücü ile özdeşim gücü, uzmanlık gücü ve yasal güç arasında; zorlayıcı güç ile yasal güç arasında; özdeşim gücü ile uzmanlık gücü arasında; uzmanlık gücü ile yasal güç arasında pozitif yönlü; zorlayıcı güç ile özdeşim gücü arasında ise negatif yönlü bir ilişki vardır⁸.

İran İslam Cumhuriyeti, geçmişten günümüze uzanan tarihinde güç kavramını somut olarak görebileceğimiz tarih öncesi ve sonrası birçok örnek barındırmaktadır. Erken Modern Dönem (1501-1921) olarak adlandırılan dönemde sırasıyla; Safevi Hanedanı, Afşar Hanedanı, Zend Hanedanı ve Kaçar Hanedanı hüküm sürmüştür⁹. İran 140 yıllık Kaçar

⁴ Harrison, s.13.

⁵ Talkott Parsons, "The Distribution of Power in American Society", **World Politics**, 10(1), 1957, s.125.

⁶ Max Weber., **Essays in Sociology**, (Editörler H. H. Gerth ve C. W. Mills), Oxford University Press, New York 1946, s.159.

⁷ John R. P. French ve Bertram Raven, **The Bases of Social Power**, Michigan 1959, s.45.

⁸ Charles N. Greene ve Philip M. Podsakoff, "Effects of Withdrawal of a Performance-Contingent Reward on Supervisory Influence and Power", **The Academy of Management Journal**, 24(3), 1981, s.534.

⁹ Andrew J. Newman, **Safavid Iran: Rebirth of a Persian Empire**, London and New York 2006, s.35

Hanedanlığı¹⁰ sonrası 1921’de başlayan Pehlevi Hanedanlığı dönemini yaşamış ve sonrasında da İslam Devrimi gerçekleşmiştir. İslam Devrimi öncesi 1941’den 1979’a kadar uzanan süreçte Şah Muhammed Rıza Pehlevi ülkeyi yönetirken eğitimde ve ekonomide doğru hamleler yaparak başarılı olmasına rağmen baskıcı bir yönetim şeklini benimsemişti¹¹. Bu baskının amacı; seküler, modern ve kadına, kadın haklarına saygılı bir topluma ulaşmaktı. Eğitim hakkına sahip kadınlar toplumun her alanında mevcuttu: eğitim alabiliyor, erkeklerle bir arada bulunabiliyor, iş hayatına da atılabiliyorlardı. Şah Pehlevi’nin gücü devrimden önceki darbe girişimlerini durdurmayı başardıysa da devrime engel olamamıştır. İlk olarak Şah’ın baskıcı rejimine karşı yapılan devrim Ayetullah Hameney’nin yönetiminde İslam Devrimi olarak şekil değiştirmiştir¹². Güç el değiştirmiş ve baskı toplumun ve evin en savunmasız üyesine yöneltilmiştir¹³. Kadının toplumdaki yeri erkekle eşitken erkeğin kararına bağlı, bağımlı bir varlığa dönüştürülmesi sürecine girilmiştir.

Devrim sonrası en dikkat çekici güç gösterisi seçimlerde aday olan kadınları diskalifiye eden Kanuni Temsilciler Konseyi’nin gerçekleştirdiği düzenleme olmuştur. Üstelik aday olmak için başvuran kadınların reddedilme nedenleri kadın olmaları olmasına rağmen bu şekilde ifade edilmemiştir.

İran özelinde güç odağı kadınları sınırlamak için her türlü çalışmayı yürütmesine ve tüm dini ve kültürel zorluklara ve engellere rağmen; kadınların hala istekleri için savaşıyor olduklarının da vurgulamak gerekir¹⁴.

¹⁰ Kallie Szczepanski, "**The Qajar Dynasty**", ThoughtCo., <https://www.thoughtco.com/what-was-the-qajar-dynasty-195003>, Erişim Tarihi: 31.03.2020.

¹¹ Szczepanski, "The Qajar Dynasty"

¹² Kallie Szczepanski, "**The Islamic Republic of Iran's Complex Government**." ThoughtCo. <https://www.thoughtco.com/irans-complex-government-195529>, Erişim Tarihi: 20.04.2020.

¹³ Haleh Afshar, "Women, State and Ideology in Iran" **Third World Quarterly**; Nisan 1985, Vol.7, Issue 2, s.256.

¹⁴ Tara Povey, and Elaheh Rostami-Povey, (editörler.), **Women, Power and Politics in 21st Century Iran**, Ashgate, 2012, s.43.

Güç kavramını tanımlarken İran'da güç kavramına kısa bir giriş yaptık. İran'da güçler dengesi hakkında konuşabilmek için tarihte yolculuk yapmak gerekir. Devrim öncesi İran'da Şah Pehlevi zamanında ülkede bir yandan modernleşme hüküm sürerken diğer yandan baskı hüküm sürmekteydi. Pehlevi Hanedanlığının rejimi seküler, milliyetçi, militarist ve antikomünist bir rejimdi¹⁵.

Rıza Şah Pehlevi 1941 yılında oğlu Muhammed Rıza yönetimi devralana kadar birçok değişik alanda reform yapmıştır. Bazı düzenlemeleri gerçekleştirmek için gücünün yeterli olmasını beklemesi gerekmiştir. Ancak yaptığı reformlar farklı alanlarda olsa da; her türlü yenilik muhafazakar kesim tarafından eleştirilmiştir. Çünkü dini unsurlarla ilgili yasaklar diğer olumlu gelişmeleri görmezden gelmelerine neden olmuştur. Örneğin; kadının örtünmesini yasaklayan ve kadın-erkek için yeni giysiler kanunu kutuplaşmalara neden olmuştur. Hatta bazı kadınlar örtünme geri gelene kadar evlerinden çıkmamıştır. Rıza Şah hüküm sürdüğü dönemde; ulemanın eğitim ve yargı üzerindeki gücünü kaybetmesini ve bu yetkilerin devletin eline geçmesini sağlamıştır¹⁶. Güçlü bir orduya sahip olmuş ve oluşturduğu güçlü bürokratik yapıyla İran giderek merkezi devlet yapısını pekiştirmiştir. Buna bağlı olarak Şah; ulemayı siyasetten uzak tutma çabasında iken aydın kişilerden oluşan kesimi kendi tarafında tutmuştur¹⁷.

Rıza Şah Pehlevi'den sonra Muhammed Rıza Pehlevi 1941'den 1979'a kadar hüküm sürmüştür. İktidar olurken Muhammed Rıza; ordudaki gücünü arttırmış, yönetime hakim olmak için yabancı güçlerden faydalanmış ve tüm bu hamleleri yaparken de ulemanın onayını almıştır. Bu vesileyle; ulema dini konularda da isteklerine olumlu cevap

¹⁵ Michael P Zirinsky, "Imperial Power and Dictatorship: Britain and the Rise of Reza Shah, 1921-1926", **International Journal of Middle East Studies** 24, Cambridge University Press 1992, s.639-663.

¹⁶ Ahmad Movasaghi, **Nosazi ve Eslahat Dar İran Az Andishe Ta Amal** (İran'da Modernleşme ve Islahat Teoriden uygulamaya), Ghooms Yayınları, Tahran, 2006, s.27

¹⁷ Serpil Üşür, **Din, Siyaset, Kadın, İran Devrimi**, Alan Yayınları, İstanbul 1999, s.53-54.

alabildikleri yeni hükümeti desteklemiştir¹⁸. Tüm siyasi gücünü modern bir İran yaratmaya adanmış Şah, rejime karşı çıkanları da bastırmak yolunu seçmiştir. İşsizlik gibi sorunlardan dolayı hoşnutsuzluklar başlamış ve alınan önlemler de daha büyük bir kesimde hem işsizlerden hem de sanayi çevrelerinden tepki almıştır.

Muhammed Rıza Şah döneminde; Milletvekili Musaddık'ın İran'da petrol şirketlerinin millileştirme yasa tasarısı mecliste kabul edilince Şah kendisini başbakan olarak atamak zorunda kalmıştır. 1951- 1953 yıllarında iki cephe; Şah ve Musaddık cephesi hakim olmuştur: Şah cephesi diktatörlük ve yabancı güçler cephesi ve Musaddık cephesi ise yine kendisinin başını çektiği milliler cephesi olarak 53 darbesine kadar ikili bir hakimiyet savaşı dönemi olmuştur¹⁹.

Rejime karşıt olanlar cephesi sadece dindar kesimle sınırlı kalmayıp genişleyince Şah rejimi birtakım uygulamaları yumuşatmaya çalışmışsa da devrimin gerçekleşmesini engelleyememiştir. Hatta bir bakıma devrimin gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır. 1978 yılında Kum kentinde yüz kişinin ölümüyle sonuçlanan protesto yürüyüşünden sonra yönetim tekrar sertleşmeye başlamış ve sıkıyönetim ilan edilmiştir. Buna karşın; gösteriler durmamış ve devam etmiştir.

1960 yılında ülkesinden sürülmüş Ayetullah Humeyni, 1 Şubat 1979'da ülkesine geri döndüğünde büyük bir kitle tarafından karşılanmıştır. İslam Cumhuriyeti referandumunda, muhafazakâr kesim %98,2'lik bir orana ulaşarak ezici bir çoğunlukla İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasını desteklemiştir.

1.1.2. Eşitlik Kavramı ve İran'da Eşitsizlik

Eşitlik ilkesi; herkesin, dil, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri nedenlerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde

¹⁸ Eravand Abrahamian, **İran Beyne Do Engelab** (İki Devrim Arasında İran), (Çev: Ahamad Golmohamadi, Mohammad Ebrahim FATTAHİ), Ney Yayınları, Tahran 2004, s.107.

¹⁹ Mohammad Ali Homayune Katozian, **Egtesade Siyasiye İran Az Meşrutiyet Ta Payane Selseleye Pahlavi** (İran'ın Siyasal Ekonomisi, Meşrutiyet'ten Pehlevi'nin Sonuna Kadar), Merkez Yayınları, Tahran 2005, s.209.

eşit kabul edildiğini ve hiçbir kişiye, aileye, zümreye ya da sınıfa ayrıcalık tanınamayacağını ifade eder²⁰. Plato ve Cicero zamanından beri filozoflar ve hukukçular doğal hukuku ekonomi yönünden ele alarak, her bireyin dünya üzerinde eşit hakka sahip olduğu fikrini savunmuşlardır; zira insanoğlunun var olmak için ihtiyaç duyduğu yer ile ilgili eşit haklara sahip olması doğaldır²¹.

Eşitlik kavramını tek bir form, tek bir konu ile sınırlandırmak mümkün değildir; savunulacak veya kritik edilecek eşitlikle bağlantılı birçok husus vardır. Buna binaen eşitlik beklenecek hususlardan bazıları politik güç, insan hakları, temel hak ve özgürlükler, sosyal yardım olanakları, sosyal imkanlar gibi konulardır²².

Çalışmanın konusu ile bağlantılı olan toplumsal cinsiyet eşitliği temel bir insan hakkıdır ve insan potansiyelinin tam olarak var olduğu ve gelişimin sürekliliğinin sağlandığı barış içinde yaşayan toplumların var olabilmesi için gereklidir²³. Dünyada 187 ülkenin 29’unda erkek yasal olarak ailenin ve evin önderi olarak tayin edilmiştir. Bu erkeğin evle ilgili önemli kararları ve resmî belgeleri kontrol etmesini sağlar. Hatta bazı durumlarda kadının çalışması, banka hesabı açması gibi konularda kadını engelleme hakkı erkeğin elindedir²⁴.

Dünya Ekonomik Forumu 2020 Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu’na göre İran İslam Cumhuriyeti rapordaki 153 ülke arasında 148.sırada yer almıştır. Bu rapor hazırlanırken birçok kıstas ele alınmıştır ve o kıstaslardan bazıları şunlardır:

²⁰ Tuğba Bayraktar, Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık Üzerine Kavramsal Bir İnceleme, **KTO Karatay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, Temmuz 2016, s.98.

²¹ Francis Neilson, “What Is ‘Equality of Opportunity’?”, **American Journal of Economics & Sociology**, vol. 9, no. 4, Temmuz 1950, s.392.

²² Carina Fourie, Fabian Schuppert, and Ivo Wallimann-Helmer, **Social Equality : On What It Means to Be Equals**, Oxford University Press, 2015, s.78

²³ United Nations, “**Gender Equality**”, (Cinsiyet Eşitliği Raporu) <https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/>, 20.04.2020.

²⁴ The World Bank, “**Women, Business and the Law 2019 Database**”, 2019, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/31327/WBL2019.pdf?sequence=4&isAllowed=y>, Erişim Tarihi: 20.04.2020.

1. İş gücü katılım oranına bakıldığında erkeklerin iş gücüne katılım oranı (75.3) kadın iş gücü katılım oranının (17.9) 4 katından fazladır.
2. Kadınların parlamentoda bulunma (5.9) ve bakanlık pozisyonlarında bulunma (6.5) oranları erkeklerin oranlarıyla karşılaştırıldığında 10 kat daha az olduğu görülmektedir.
3. Eğitim alanında kadınların eğitim alabilmelerine karşın bazı alanlarda yine erkeklerden geride oldukları kaydedilmiştir²⁵.

Raporda; eğitim, politik konum, sağlık ve hayatta kalma, çalışma ve iş olanakları gibi konular ayrıntılı olarak incelenmiş ve kadınların uğradığı cinsiyet eşitsizliği rakamlarla tespit edilmiştir²⁶.

Devrim öncesinde, kadınların erkeklerle eşit olduğu şartlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak; devrim sonrası oluşturulan sistemde kadının erkekle eşit olmadığı varsayılmış ve düzenlemeler bu yönde yapılmıştır. Aslında küresel bir problem olan ve İran'daki cinsiyet eşitsizliğine neden olan ataerkil sistem üçüncü dünya ülkeleri kadınlarının ortak sorunudur ve sorunlarının çözümü için dünyadaki feminist aktivistlerden iş birliği talep etmektedirler²⁷.

1.2. İRAN HUKUKU'NA GENEL BAKIŞ

Hukuk kavramı; adalet sanatı²⁸ ve bir bilim²⁹ olarak çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Hukuku tanımlarken basit ve tek bir cevap vermek mümkün değildir³⁰. Hans Kelsen'in saf hukuk teorisine göre, hukuk bir yorumlamalar şemasıdır; bu bir gerçeklik veya nesnellik anlam alanına dayandırılan dünyadaki bazı eylem ve olaylara yasal-normatif anlamlar

²⁵ World Economic Forum, **Global Gender Gap Report 2020**, (Yayınlanma tarihi 16 Aralık 2019), www.weforum.org, Erişim Tarihi:24.04.2020.

²⁶ World Economic Forum, **Global Gender Gap Report 2020**.

²⁷ Fereshteh Ahmadi, "Islamic Feminism in Iran: Feminism in a New Islamic Context", **Journal of Feminist Studies in Religion**, Vol. 22, No. 2, Güz 2006, s.44.

²⁸ Morris L Cohen, **Law : The Art Of Justice**, Newyork 1992, s.148

²⁹ Álvaro Núñez Vaquero, "Five Models of Legal Science", **Journal for Constitutional Theory and Philosophy of Law**, 19 | 2013, <http://journals.openedition.org/revus/2449> , Erişim Tarihi: 24.04.2020.

³⁰ Dennis Lloyd, **Introduction to Jurisprudence**, Stevens & Sons, 3, Baskı, Londra 1975, s.39.

yüklemektir³¹. Hukuk kavramı açıklanırken Radbruch Formülü'ne de değinmek gerekir. Radbruch, olan hukuk ile olması gereken hukuk arasında ayırım yapmakta, hukuki güvenlik ve hukukun adalete uygunluğunu önemsemekte, hukukun nihai hedefini adalet olarak kabul eder³².

Devletlerin yönetilme şekline ve toplumların inanış, gelenek ve göreneklerine göre yasalar ve dolayısıyla hukuk sistemleri devletten devlete değişkenlik göstermektedir. Hukuk sistemi; o ülkenin seküler, laik, muhafazakâr veya aşırı dindar bir yapıda olmasına göre şekillenir. Hukuk; bir ülkede toplumdaki her bir bireye adaleti sağlamak için var olmaktadır. Adaletin her bir birey için gerçekleşebilmesi bakımından toplumdaki tüm bireylerin her yönden eşit kabul edilmesi vazgeçilmez bir unsurdur.

İran'da İslam öncesi hukuk ile ilgili herhangi bir düzenlenmiş kanun kitabı veya hukuk sistemi bulunmamaktadır. Diğer doğu ülkelerinde de görülen dine bağlı ceza hukuku ve medeni hukuk durumu İran için de geçerlidir. İran İslam Cumhuriyeti'nin güncel hukuki yapısı, hukukun hedefi olarak görülen adaleti sağlama yönünden tartışmaya açıktır. İslami prensiplere dayanan yasalar modern hukuk anlayışıyla birçok yönden farklılıklar göstermektedir.

³¹ Andrei Marmor, "The Pure Theory of Law", **The Stanford Encyclopedia of Philosophy** (Bahar 2016 Sayısı), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/spr2016/entries/lawphil-theory/>, Erişim Tarihi: 25.04.2020.

³² Sevtap Metin ve Altan Heper, **Ceza Hukuku Felsefesine Katkı: Radbruch Formülü**, 2. Baskı, Tekin Yayıncılık, İstanbul 2015, s.91. "Adalet ve hukuk güvenliği arasındaki çatışma belki en iyi şu şekilde çözülebilir: Meriyete geçirme ve güç tarafından güvence altına alınan pozitif hukuk, içeriği haksız ve insanlara yarar sağlamadığı zaman dahi, şayet yasa ve adalet arasındaki çatışma tahammül edilemez bir düzeye erişmedikçe üstünlüğe sahiptir. Tahammül edilemez duruma eriştiğinde yasa, yanlış yasa olduğu kabul edilerek adaletin karşısında geri çekilmelidir. Yasal haksızlık ile yanlışlığın rağmen geçerli yasalar arasında keskin bir sınır çizmek olanaksızdır. Yine de son derece açıklıkla çizilebilecek bir ayırım çizgisi vardır. Bu sınır adaletin özü olan eşitliğe teşebbüs dahi edilmeyip, pozitif yasanın çıkarılmasında eşitliğin bilinçli olarak reddedilmesi halinde, yasanın sadece 'yanlış hukuk' değil, her hâlükârda hukukun doğasında tamamen yoksun kalması halidir".

1.2.1. İran'da Devrim Öncesi Hukuk

İran'da devrim öncesi hukuktan bahsetmek için devrimden önce adaletin nasıl sağlandığı hakkında bilgi vermek gerekmektedir. Bu bağlamda çok derine inmeden; geçmişi çok uzun yıllara dayanan İran'ın yakın geçmişini irdeleyerek hukuk anlayışı hakkında bilgi vermeye çalışılacaktır.

İran Erken Modern Dönemi'nde (1502-1925) iktidarda olan hanedanlığın bağlı olduğu din, tarikat ve mezhebe göre yönetilmekteydi. Erken Modern Dönem, Safevi Hanedanı ile başlar ve modern Pers tarihinin başlangıcı olarak kabul edilir³³. Safevi Hanedanı döneminde devletin resmi dini olarak Şii İslam kabul edilmiştir ve bu günümüze kadar aynı şekilde devam etmiştir. Kendi yetkilerini sınırlandırarak meşruiyet sağlayan ilk hanedan Safevi Hanedanı olmuştur ve ulemaya ilk olarak daha önce verilmemiş yetkiler vermişlerdir³⁴. 250 yıl hüküm süren Safeviler döneminde; saltanat kurumu millete karşı sorumlu olarak tanımlanmıştır.

Safevilerden sonra en uzun süre -140 yıl- hüküm süren Kaçar Hanedanı; Safevilerin aksine ulemaya tanınan yetkilere ve saltanat kurumunda söz sahibi olmasına karşı çıkmışlardır, çünkü asıl istedikleri daha önceki dönemlerde olduğu gibi mutlak monarşik bir devlet yapısıydı. Bu bağlamda; saltanat kurumu ve ulema arasında güçlü bir ilişki olmasına rağmen; ulema ikinci sıraya çekilmiştir³⁵. Meşrutiyet Devrimi'ne kadar halk ayaklanmaları olmuş, bunun neticesinde de geniş çaplı tutuklamalar yaşanmıştır. Yayınlanan bir ferman ile meclisin kurulması sağlanmıştır fakat insanlar kendi isteklerine bu fermanla ulaşamayınca tekrar ayaklanmışlar ve 1906 yılında Meşrutiyet Devrimi ile birlikte Şahın yasama, yargı ve yürütmeyi kendi tek elinde tuttuğu dönem sona ermiştir.

³³ Newman, s.23.

³⁴ Masood Kemali, **Cameeye Madani Dovlat ve Nosazi Dar İrane Muaser** (İran'da Toplum, Devlet ve Yeniden Yapılanma), Baz Yayınları, Tahran 2002, s.50.

³⁵ Abrahamian, s.40.

Meşrutiyet ilan edilip anayasa hazırlandıktan sonra meclis açılmış ve bu sayede tarihinde ilk defa anayasalı bir rejimle yönetilmeye başlamıştır³⁶. Belçika ve Fransa Anayasalarından etkilenecek düzenlenen Anayasa daha sonra Ek Anayasanın kabulüyle toplamda 158 maddeden oluşan bir anayasadır. İran o dönemde diğer ülke anayasalarına göre çok daha ileride bir anayasaya sahip olmuştur. Bu yönetim şekliyle; Hanedanı yöneten kişinin yetkileri sınırlandırılmıştır³⁷.

1907 tarihli Ek Anayasanın 2. Maddesine göre meclisin çıkaracağı tüm kanunların İslamiyet'e uygunluğu şart koşulmuştur³⁸.

Meşrutiyetin Ek Anayasası'nın 35.maddesine göre hâkimiyet milletin iradesindedir ve Şaha millet tarafından verilmiş emanettir³⁹. Ek Anayasada kişisel hak ve özgürlükler, kanun önünde eşitlik⁴⁰, eğitim hakkı⁴¹, toplanma özgürlüğü gibi konularla ilgili millete tanınan haklar belirtilmiştir.

Meşrutiyet Dönemiyle devlet yapısında bazı değişiklikler olmuş, İran'ın ilk anayasası yürürlüğe girmiş, insanlara hak ve özgürlükler tanınmıştır.

³⁶ Katozian, s.71

³⁷ Kallie Szczepanski, "Iranian History and Facts", ThoughtCo., <https://www.thoughtco.com/iran-facts-and-history-195546> , Erişim Tarihi: 20.04.2020.

³⁸ Ek Anayasanın (1907) 2. Maddesi: "Milli Meclis çıkardığı kanunları şeriat kuralına aykırı olamaz. Çıkarılan veya çıkarılacak Kanunların şeriat kuralına aykırı olup olmaması ulemanın (en az beş kişiden oluşan) sorumluluğundadır. Kanunda zikredilen sıfatlara donatılmış olan 20 alim Şii büyük Ayetullahların ve Taklit Mercilerin Milli Şura Meclisine tanınarak, meclis bunların içinden en az beş kişi seçerek, meclisten çıkarılan kanunları şeriat kuralına aykırı olup olmadığını denetlemek görevindedirler", Foundation for Iranian Studies, "Iran's 1906 Constitution", <https://fis-iran.org/en/resources/legaldoc/iranconstitution> , Erişim Tarihi: 23.04.2020.

³⁹ Ek Anayasanın (1907) 35. maddesi "Saltanat kurumu; Şaha ilahi bir bağış sonucu millet tarafından bahşedilmiştir." Foundation for Iranian Studies, "Iran's 1906 Constitution", <https://fis-iran.org/en/resources/legaldoc/iranconstitution> , Erişim Tarihi: 23.04.2020.

⁴⁰ Ek Anayasanın (1907) 8. Maddesi: "Ülkenin bütün insanları kanun önünde eşitlerdir." Ek Anayasanın 97. Maddesi: "Vergi ödeme konusunda insanlar arasında hiç fark ve ayrımcılık olmayacaktır." Foundation for Iranian Studies, "Iran's 1906 Constitution", <https://fis-iran.org/en/resources/legaldoc/iranconstitution> , Erişim Tarihi: 23.04.2020.

⁴¹ Ek Anayasanın (1907) 18. Maddesi: "Toplumdaki her birey dini yasaklar dışında her alanda eğitim görme hakkına sahiptir." Foundation for Iranian Studies, "Iran's 1906 Constitution", <https://fis-iran.org/en/resources/legaldoc/iranconstitution> , Erişim Tarihi: 23.04.2020.

Ancak anayasa tarafından tanınan hak ve özgürlükler, Şah uygun gördüğü sürece geçerli olmuştur.

Rıza Pehlevi; 1921 yılında iktidarı ele geçirdikten sonra 1925'te Şah ünvanını alarak tahta geçmiş ve bu suretle Pehlevi Hanedanı'nı kurmuştur. Rıza Pehlevi iktidarda olduğu süreçte çeşitli reformlar yapmıştır. Bunlardan hukuk alanında olan şeriat mahkemelerinin yetkisini kısıtlaması ulema ve dindar kesim tarafından hoş karşılanmamıştır⁴². Hukuk modernleşme sürecinde olmasına rağmen, bu yeniliklere karşı çıkanlar sert şekillerde durdurulmuştur. 1927 yılında çıkarılan bir yasa ile yeni hukuk sisteminin eğitimini almayan din adamları ve hukukçular mesleklerini ifa edememişlerdir⁴³. Ayrıca Rıza Şah; devleti merkezileştirmeye çalışarak, gücü tek elinde toplayarak farklı bir hiyerarşik yapıya ulaşma amacındaydı. Bu amacına ulaşma yolunda zengin tüccarların desteğini sağlayabilmek için sanayi burjuvazisini geliştirme yolunu denemiştir⁴⁴.

Kendisi tahttan indirildikten sonra tahta oğlu Muhammed Rıza geçmiş ve kendisi de modern bir İran istemesine rağmen kendisine karşı çıkanları diktatör bir lideri andıran hareketlerle bastırma yoluna gitmiştir⁴⁵. Modernleşmeyi dine karşı olmak olarak kabul eden kitle güçlenmiş ve iktidarın sıkıyönetim ilan etmesine karşın devrim gerçekleşmiştir.

Pehlevi Rejiminde yasama, yargı ve yürütme erkleri bulunmasına rağmen Şah bu erklerin üstünde yer almıştır. Yasama; Milli Şura Meclisi ve Sena Meclisi'nden (Meşrutiyet Anayasası 15.Madde⁴⁶) oluşmakta idi ancak bir yasanın hukuki geçerlilik kazanması yine Şahın onayıyla

⁴² Donald N. Wilber, **Rıza Şah Pahlavi: The Resurrection and Reconstruction of Iran**, New York 1975, s.125

⁴³ Movasaghi, s.8

⁴⁴ Serpil Üşür, **İran'da Şii Ulema ve Devlet**, Belge Yayınları, İstanbul 1992, s.181-189.

⁴⁵ Ali Asghar Shamim, **Iran in the Reign of his Majesty Mohammad Reza Shah Pahlavi**, Iran Central Council, 1965, s.49

⁴⁶ Anayasanın 15.Maddesi: "*Milli Şura Meclisi; tüm sorularda, gerekli tartışma ve görüşmelerden sonra, Hükümetin ve Halkın menfaatine olduğunu düşündüğü her türlü tedbiri önerme hakkına sahiptir; ve oyların çoğunluğunu dikkate alarak, Sena Meclisi'nin onayını aldıktan sonra, Devletin Birinci Bakanı aracılığıyla, Şahın onayına sunulmalıdır.*" Foundation for Iranian Studies, "Iran's 1906 Constitution", <https://fis-iran.org/en/resources/legaldoc/iranconstitution> , Erişim Tarihi: 23.04.2020.

olmaktaydı. Bu iki meclisin fesih hakkı Ek Anayasanın 48. Maddesinde yapılan değişiklikle Şaha verilmiştir; dolayısıyla bu iki meclisin yokluğunda (tek tek yada her ikisinin de yokluğu) önerilen yasalar sadece Şahın onayından geçerek yürürlüğe girmektedir. Yürütme; Saltanat Kurumu ve Bakanlar Kurulundan oluşmakta idi ancak yürütmede Şaha tanınan sınırsız yetkiler göz önünde bulundurulduğunda meclisin bağımsızlığının ihlal edildiği çok açıktı⁴⁷. Yargı kurumu; Ek Anayasanın 27.maddesi⁴⁸ uyarınca adli mahkemelerden oluşmaktaydı ve adli mahkemelerin teşkilatlarının bazıları şöyleydi: Temyiz Divanhanesi, Arazi Mahkemeleri, Munsif Heyeti, Nizami Mahkemeler, Hâkimiyet Mahkemesi ve Savcılık Makamı. Yasama, yargı ve yürütme erklerinin yanı sıra Anayasaya (50.Madde) göre Şahın komutanı olarak kabul edildiği silahlı kuvvetler de devletin önemli bir parçasıydı. Hatta Şahın yönetimindeki bu kurum dış güçler için değil muhalefeti bastırmak için bir araç olmuştur⁴⁹.

İran'da devrim öncesi hukuka bakıldığında; devrime kadar olan süreçte hanedanların tutumu farklılıklar göstermiştir ve Pehlevi hanedanında Şahın yetkilerinin sınırları genişlemiş, din merkezli bir devlette ulemanın geri plana itilmesi de devrimin alt yapısını güçlendirmiştir.

1.2.2. İran'da Devrim Sonrası Hukuk

Şii mezhebinin Caferi koluna mensup olan İran, devrim sonrası bu inanç üzerine İran İslam Cumhuriyeti olarak kurulmuş, şeriat merkezli bir rejim doğmuştur. Ülke anayasası Asli ve Yardımcı Kaynaklardan Kuran,

⁴⁷ Anayasanın 48.Maddesi'ne göre meclislerin fesih ve Ek Anayasanın 46.Maddesine göre meclisin ve milletvekillerinin onayına gerek duymadan bakanların atanabilmesi meclisin bağımsız olmadığına örnektir. Foundation for Iranian Studies, "Iran's 1906 Constitution", <https://fis-iran.org/en/resources/legaldoc/iranconstitution>, Erişim Tarihi: 23.04.2020.

⁴⁸ Ek Anayasanın 27.Maddesi: "*Ülkenin güçleri üç kategoriden oluşmaktadır...İkinci güç; kanunları belirleyen yargı gücüdür. Bu güç öncelikle dini kanunların maddelerine bağlı dini mahkemelerin elinde olmakla beraber hukuk kurallarına bağlı adli mahkemelerin elindedir.*" Foundation for Iranian Studies, "Iran's 1906 Constitution", <https://fis-iran.org/en/resources/legaldoc/iranconstitution>, Erişim Tarihi: 23.04.2020.

⁴⁹ Abrahamian, s.485.

sünnet ve İslami ahkâma dayandırılmıştır⁵⁰. İran Anayasası; İran İslam Cumhuriyeti'nin İran toplumunun sosyal, kültürel, politik ve ekonomik temellerinin İslami prensip ve normlara dayalı olduğunun beyanıdır⁵¹.

1979 yılında yapılan devrim sonrası yapılan halk oylamasında yüksek bir oy oranıyla İslam Cumhuriyeti olmuş, anayasa da aynı yılın Aralık ayında Vilayet-i Fakih esaslarına düzenlenerek kabul edilmiş ve ülke cumhuriyet meşruiyetini İslam dininden almıştır. İran İslam Cumhuriyeti Anayasasına göre (Madde 4); medeni, cezai, mali, iktisadi, idari, kültürel, askeri, politik ve diğer tüm karar ve kanunlar İslamiyet'i kıstas olarak düzenlenmelidir. Kısacası; İran İslam Cumhuriyeti Anayasası farklılıkların eşsiz bir karışımı olarak ifade edilebilir: teokrasiyle demokrasiyi, ilahi haklarla doğal hakları, dini otoriteyle toplum tarafından sevilen saltanatı sentezleyen karmaşık bir yapıya sahiptir⁵².

Devrim sonrası hukuku değerlendirirken devrim hazırlığı sırasında ve İran İslam Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında toplumun nasıl bir dinamiği olduğunu anlamak gerekir.

Pehlevi Hanedanı daha modern bir toplum yapısı benimseme izlenimi verse de; Şah kendisine, dolayısıyla iktidara karşı çıkıldığında toplumdaki katmanlar ve hiyerarşik yapı ortaya çıkmaktaydı. Ayrıca; ulemanın yetkisini azaltması da tepkilere yol açmış ve devrimin kapılarını aralamıştır. Toplum, Şah tarafından uygulanan baskılardan yorulmuştu ve modernleşme çabalarını ise bağlı oldukları İslam dinine karşı gelmek olarak görmekteydi.

Toplum; devrim hazırlığı sırasında birlik olmuş ve solcu kesim dahi Ayetullah Humeyni'ye destek vermiştir. Devrimin gerçekleşmesinden sonra referanduma kadar; devletin belirleyeceği yön konusu tartışmaya açıktı: ulemanın başı çektiği bir yapı veya solcuların elinde olan bir yeni

⁵⁰ Hossein Modarressi Tabatabai, **An Introduction to Shii Law**, London 1984, s.3-6.

⁵¹ İran İslam Cumhuriyeti Anayasası (İngilizce metin)

<https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ir/ir001en.pdf> , Erişim Tarihi: 22.04.2020.

⁵² Asghar Schirazi, **The Constitution of Iran: politics and the state in the Islamic Republic**, (Almanca'dan İngilizce'ye çeviren John O'Kane), London 1997, s.93

sistem. Ayetullah Humeyni ülkeye döndüğünde kendisini karşılayan kitle İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasına razı bir toplumdur ve çoğunluğu oluşturdukları için sonuçta onların istediği oldu. Referandumdan çıkan sonuçla birlikte toplum kendi çizgisini belirledi ve düzenlenen yeni anayasa sayesinde din adamları anayasal olarak İran İslam Cumhuriyeti'nde güçlü bir konuma geldi⁵³.

Ayrıca; devrim öncesi İran'da hukuk algısı çok farklıydı ve deyim yerindeyse hukuk yok sayılmaktaydı⁵⁴. Pehlevi Hanedanı zamanında otoritesi sınırlanmış ulema; devrim sonrasında eski gücüne kavuşmuştur. 1906 Anayasası'nın yerine; 3 Aralık 1979'da referandumla Vilayet-i Fakih eksenli yeni Anayasa kabul edilmiştir⁵⁵ ve anayasa da Ayetullah Humeyni'yi ve ulemayı destekler nitelikte olmuştur. Ayetullah Humeyni; devrimi Vilayet-i Fakih kavramı üzerine kurmuş ve onikinci imamın yokluğunda kendisini temsilen ülkeyi ulemeden bir kişinin yönetmesi gerektiği savını ileri sürmüştür, ancak bunu devrim öncesi dile getirmemiş sadece din adamlarının gözlemlerinden faydalanan İslami niteliklere sahip bir rejimden bahsetmiştir⁵⁶. İran'da devrim sonrası bu değişiklikleri yapan tek kurum rütbeleri yüksek din adamlarından oluşan komitedir (Uzmanlar Meclisi). İran tarihinde, bu döneme kadar Şii din adamlarının devlet işlerinde, iktidarda veya alınacak yönetsel kararlarda bu kadar söz sahibi oldukları görülmemiştir.

1989 yılında Ayetullah Humeyni'nin ölümünden sonra Hüccetülislam Seyyid Ali Hamaney, Ayetullah Humeyni'nin yerine geçmiştir. Yüksek bir oyla bu mertebeye erişmesine rağmen; Ayetullah Hamaney, Humeyni'nin ulaştığı otoriteye ulaşamamış, buna karşın doğal olarak anayasanın kendisine verdiği yetkilerle cumhurbaşkanının bile gücünün üstünde bir

⁵³ Pınar Arıkan Sinkaya, "İran İslam Cumhuriyeti'nde Kadın Meselesi ve İslami Feminist Hareket", **Akademik Ortadoğu**, Cilt: 5, Sayı:1, 2010, s.53.

⁵⁴ Keyvan Tabari, "The Rule of Law and the Politics of Reform in Post-Revolutionary Iran", **International Sociology**, Vol. 18, no. 1, Mart 2003, s.98.

⁵⁵ Mahmood T. Davari, **The Political Thought of Ayatollah Murtaza Mutahhari: An Iranian Theoretician of the Islamic State**. Londra 2004, s.138.

⁵⁶ Abrahamian, s.40.

güce sahip olmuştur. 1989 yılında yapılan anayasa değişikliğinde birkaç madde değiştirilmiş ve teokratik yapısı ağır basan demokratik unsurlar içeren karışık bir yapıya sahip İran Anayasası referandumla kabul edilmiştir⁵⁷.

Ayetullah Humeyni; vilayet-i fakih kavramını farklı yorumlamış; yetkilerinin salt tavsiye ve onay verme yetkisiyle sınırlı olmaması ve On İkinci İmam'ın kaybolması sonrası onun yokluğunda Peygamberin tüm yetki ve sorumluluklarını yerine getirecek kişinin yani fakihin ülkenin lideri olması gerektiğini savunmuştur⁵⁸. Devrin Cumhurbaşkanı Hatemi 113. Maddeye göre anayasa uygulayıcısı olarak kendisini görse de; kuralların dışında olmasına rağmen, Lider diğer birçok yetkiyi elinde tutmaya devam etmiştir⁵⁹.

Anayasanın kaynakları incelendiğinde Asil Kaynaklar ve Yardımcı Kaynaklardan oluştuğu görülmektedir. Asil Kaynaklar; kendi içinde ikiye ayrılır: Yazılı (Kanun Hükmünde Kararnameler, Uluslararası Antlaşmalar, Tüzükler ve Yönetmelikler) ve Yazılı Olmayan (Örf ve Adet Kuralları) Kaynaklar. Yardımcı Kaynaklar da İçtihatlar ve doktrinden oluşur. Şeriatı dayalı bir rejimle yönetilmeye başlanan İran'da Anayasa Asli ve Yardımcı Kaynaklarının yanı sıra Kur'an, sünnet ve ahkamdan oluşmuştur⁶⁰.

Dini liderin yetkileri ve sorumlulukları Anayasanın 110. Maddesinde düzenlenmiş olup, yeni rejimde dinin ve dini liderin önemini görebilmek için bu yetkilere kısaca göz atmak yararlı olacaktır:

1. Düzenin Yararını Teşhis Konseyi'yle görüştüktan sonra İran İslam Cumhuriyeti'nin tüm politikasını belirlemek,
2. Sistemin genel ilkelerinin uygun şekilde uygulanmasını denetlemek,
3. Referandum düzenlemek,
4. Silahlı Kuvvetleri kumanda etmek,

⁵⁷ Constitution of the Islamic Republic of Iran, <https://www.refworld.org/docid/3ae6b56710.html> UNHCR internet sitesi, Erişim Tarihi: 22.04.2020.

⁵⁸ İmam Humeyni, **Velayet-e Fakih, Hükümet-e İslami**, Tahran1999, s.89-90.

⁵⁹ Saïd Amir Arjomand, "Civil Society and the Rule of Law in the Constitutional Politics of Iran under Hatemi", **Social Research**, 76 (2), 2000, s.287.

⁶⁰ Schirazi, s.83

5. Savaş, barış beyan etmek ve silahlı kuvvetleri harekete geçirmek,
6. Anayasa Koruyucu Konseyi hukuk uzmanlarının (fakihlerin), yargı sistemindeki yüksek mertebelerdeki kişilerin, İran İslam Cumhuriyeti resmi Radyo ve Televizyon Kurumu başkanının, Genelkurmay başkanının, İslam Devrim Muhafızları başkomutanının, askeri ve güvenlik güçlerinin üst düzey komutanlarının tayinlerini, azillerini düzenlemek ve istifalarını kabul etmek,
7. Yasama, yargı ve yürütme arasındaki bağlantıları düzenlemek ve oluşan herhangi bir ihtilafı çözmek.
8. Rejimin normal yollarla çözüme ulaşmayan problemlerini Düzenin Yararını Teşhis Konseyi'yle çözüme ulaştırmak,
9. Halk oylaması sonucu seçilen cumhurbaşkanının görev mazbatasını imzalamak, (Bir cumhurbaşkanı adayının bu görev için yeterliliği seçim öncesi Anayasa Koruyucu Konseyi tarafından teyit edilir ve dini liderin onayından geçer)
10. Yüce Divan tarafından yasal yükümlülüklerini yerine getirmediğine kanaat getirilmesi ya da İslami Şura Meclisi'nin görevine son verilmesi yönünde oy kullanması durumunda cumhurbaşkanını görevinden azletmek,
11. İslami kıstaslara uyma koşuluyla; Yargı Başkanı'nın önerisi üzerine mahkûmların mahkûmiyet sürelerini kısaltmak veya af kararı almak.

Yasama erki; üç kurumdan oluşmaktadır: İslami Şura Meclisi, Anayasa Koruyucular Konseyi ve Düzenin Yararını Teşhis Konseyi. Bu kurumlar tek meclis esasına göre işlese de hiyerarşik olarak bakılırsa vilayet-i fakihin göreve getirdiği Anayasa Koruyucular Konseyi ve Düzenin Yararını Teşhis Konseyi son söz mercileridir.

Yürütme erki; Dini Liderin, Cumhurbaşkanının ve Bakanlar Kurulunun elindedir. Dini Liderden sonra en yüksek resmi makama sahip Cumhurbaşkanı anayasanın icrasından⁶¹ ve bakanlar kurulunun başı olarak

⁶¹ İran İslam Cumhuriyeti Anayasası 113. Madde. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası (İngilizce metin) <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ir/ir001en.pdf> , Erişim Tarihi: 22.04.2020.

meclise karşı bu kurulun icraatlarından sorumlu kişidir⁶². İslam Devrimi gerçekleştiğinde; cumhurbaşkanı başbakanla birlikte yürütme görevini yerine getirirken 1989 yılında anayasada yapılan değişiklikle başbakanlık makamı kaldırılmıştır. Cumhurbaşkanı yürütmenin başı gibi görünse de bazı hususlar doğrudan dini liderin kararına bağlıdır.

Yargı erkinin en üst makamı 1979 Anayasası ile Yüksek Yargı Şurası olarak belirlenmiştir ancak 1989 yılındaki değişiklikle şuranın yetersiz olduğu görüşü sonucu şura yerini Yüksek Yargı Makamı'na bırakmıştır. Yargı Erki de göreve dini lider tarafından getirilmektedir; bu durum yargının tamamen bağımsız olmadığına bir göstergesidir. Anayasanın giriş kısmında bulunan yargı ile ilgili bölümde yargı sisteminin önemi vurgulanmış ve İslami ilkelere vakıf adil hakimlerin varlığı öngörülmüştür.

Görüldüğü üzere; İran'da hukuk sistemine bakınca bilinen adalet, yasama, yargı gibi konular alışlagelmiş hukuk devleti sistemlerinden oldukça farklı düzenlenmiştir, kendine özgüdür ve gerçekten bir hukuk devleti olup olmadığı tartışma konusudur.

Anayasanın giriş bölümünde “Anayasada Kadın” adlı bir bölüm bulunmakta olup ailenin, anneliğin öneminden ve kadının konumundan bahsedilmektedir⁶³. Devrim öncesi anayasada özellikle kadına ayrılan bir bölüm veya madde olmaması bu iki anayasa arasında dikkat çeken bir farktır. Anayasa 1989 yılında gözden geçirilmiş ve bazı değişiklikler yapılmıştır. Bununla ilgili ayrıntılı bilgi ilerleyen bölümlerde verilecektir.

⁶² İran İslam Cumhuriyeti Anayasası 113. madde ve 134. Maddeleri,

⁶³ İran İslam Cumhuriyeti Anayasasının Giriş bölümündeki “Anayasada Kadın” başlıklı kısımda şöyle denmektedir: “*Bu aile kurumu görüşüne göre; devlet kadına önemli ve saygıdeğer annelik sorumluluğunu geri kazandırırken ve ideolojik öncüleri arttırırken kadını tüketim ve sömürünün nesnesi veya aracı olmaktan azad eder...*” İran İslam Cumhuriyeti Anayasası (İngilizce metin) <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ir/ir001en.pdf> , Erişim Tarihi: 22.04.2020.

1.3. İRAN'DA TOPLUM VE KADIN

Toplum tanımlanırken cinsiyetle alakalı bir ifadeye yer verilmemiştir, zira toplum farklı cinsiyetlerden oluşmakta ve bunları ayırıştırılmadan gerçek bir toplum olabilmektedir. Çalışmanın konusuyla doğrudan ilgili olan cinsiyete dayalı ayrımcılığa bu başlık altında değinilecektir.

Eşitlik kavramı ve cinsiyet ayrımcılığının kaynağının Eski Yunan'a dayanmakta olduğu görülmektedir. Platon'un kadının doğası gereği erkekten farklı olduğu düşüncesi⁶⁴, İran'ın temel aldığı İslam dininde de aynı şekilde tezahür etmektedir. Kadın ve erkeğin aile ve toplumsal yaşamdaki eşitsizlik durumu ayrımcılığa da zemin hazırlar; cinsiyet ayrımcılığı temel olarak konum ve yarar paylaşımının cinsiyetler arasında mantıklı bir şekilde yapılmamasıdır⁶⁵.

İran'da kadının sosyal ve hukuki durumu değerlendirilirken devrim bir milat olarak kabul edilebilir. Zira devrim öncesi ve sonrası kadının toplumdaki yeri inkâr edilemez şekilde değişmiş, sistemli şekilde kötüye doğru bir değişim gerçekleştirilmiştir.

Kaçar Hanedanı'nın sonlarına doğru kadınlar bazı anayasal faaliyetlerde bulunmuşlardır, ancak asıl kadının toplumda bir yere sahip olması için hareketler Pehlevi zamanında başlamıştır⁶⁶. Pehlevi Hanedanı döneminde; modernleşme için yapılan düzenlemelerde kadının toplumdaki yerini erkekle eşit hale getirmek ön planda tutulmuştur. Ulema; hanedanlığın ilk yıllarındaki pozisyonunu 1928'den itibaren kaybetmeye ve gücünü yitirmeye başlamıştır. Modernleşme için yapılan uygulama ve düzenlemelere de ulema karşı çıkmış ve bu yeniliklerin halk tarafından

⁶⁴ Platon, **Devlet**, (Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz), 9. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005, s.131.

⁶⁵ Will Kymlicka, **Contemporary Political Philosophy : An Introduction**, 2. Baskı, Oxford University Press 2002, s.524.

⁶⁶ Frank Bagley, Charles Ronald, **From Darkness into Light: Women's Emancipation in Iran**, New York 1977, s.53, (1963 yılı referandumunda; Beyaz devrim reform hareketinde ilk hedeflerden olan oy kullanma hakkı kadınlara gayriresmi olarak tanınmıştır: bu oy hakkını yaklaşık 5 milyon yetişkin kadın nüfusun sadece 271 bini kullanmıştır.)

benimsenmesi vakit almıştır. Çünkü ulema sadece dini bir unsur değil toplumda otorite sahibi bir kurum olmuştur⁶⁷.

Pehlevi Hanedanı 58 yıl hüküm sürmüş ve bu süreçte kadının toplumdaki yeri ile ilgili önemli gelişmeler yaşanmıştır. İranlı kadınların taktığı örtünün(chador) yasaklanması (1935)⁶⁸, hicap giymenin yasaklanması (1936)⁶⁹, kadınlara oy hakkı verilmesi, ayrıca kamu kuruluşlarında çalışma hakkı verilmesi (1963)⁷⁰ ve erkeklerin birden fazla evlilik yapmasını yasaklayan Aile Koruma Yasası⁷¹ gibi kanunlar bu dönemde kabul edilmiş ve uygulanmaya başlanmıştır.

Kadınlara bu hakları sunarken Hanedan'ın yaptığı hata sadece toplumdaki bazı kadınlara hitap eden yenilik veya düzenlemeler getirmiş olmasıdır. Bu yüzden; yapılan düzenlemeler toplumdaki bazı kadınlarca da benimsenmemiş ve modernleşme veya kadını toplumun bir parçası haline getirme çabaları İslam Devrimi için zemin oluşturan güçlü etmenlerden biri olmuştur.

İslam Devrimi sonrasında; kadınlar elde ettikleri birçok hakkı kaybetmiş, hatta bazı kanunlar kadınları Pehlevi Hanedanı öncesinden de zor bir duruma sokmuştur. Evlilik yaşının düşürülmesi, kadınların çalışma alanlarına girişinin yasaklanması, erkeklerin istediklerinde tek taraflı olarak boşanabilmesi gibi yasalar sadece İslamcı ideolojinin etkileri olarak kalmamış, aynı zamanda pek fazla ifade edilmemesine karşın erkeklerin İslamlaşmayı desteklemesinin ve kabullenmesinin en önemli nedeni olmuştur⁷².

Zira yeni yasalar ve düzenlemeler kadını yaşam alanlarından geri plana, ev içlerine çekerek erkeğin ön planda ve erk olduğu bir yapı sunmuştur.

⁶⁷ Tayfun Atay, “Şah Dönemi (1941-1979) İran İslam Devrimi'nin Arka Planı”, **Birikim**, Sayı: 96, 1997, s.37-40.

⁶⁸ Somayeh Abbasi, Mansor Mousavi, “The Status of Iranian Women During the Pahlavi Regime”, *Women's Studies*, Bahar-Yaz 2014, Volume 5, Number 1, s. 39.

⁶⁹ Parvin Paidar, **Women and the Political Process in Twentieth-Century Iran**, Cambridge University Press 1995, s.127.

⁷⁰ Gholam-Reza Vatandoust, “The Status of Iranian Women During The Pahlavi Regime”, **Women and the Family in Iran**, (Editör: Asghar Fathi) Leiden 1985, s. 27

⁷¹ Vatandoust, s.17.

⁷² Janet Afary, **Sexual Politics in Modern Iran**, Cambridge University Press 2009, s.56.

Bu düzenlemeler ve düzenlemelere bağlı uygulamalara sonraki bölümde değinilecektir.

1.4. UYGULAMALARDAN ÖRNEKLER

Pehlevi Hanedanı döneminde; kadınların yasa önündeki ve evdeki konumu değişmemiş; buna karşın eğitimli ve batılı giyim tarzında bir kadın profili yaratılmaya çalışılmıştır.

Giyim tarzındaki değişimler ele alındığında; yeni giyim tarzıyla dolaşan kadınlar her yerde kabul görmüyordu. Örtünmemiş ve/veya aileleri olmadan sokakta olan kadınlar kamuya açık restoran, kafe gibi yerlere girebiliyorken bazı eski usuldeki mekanlarda uygun görülüyorlardı⁷³. Rıza Şah Pehlevi giyim tarzıyla ilgili uygulamaların daha kolay benimsenmesi için kendi ailesiyle birlikte yasaya uygun giysilerle kamuoyu önüne çıkmıştır ve örtüsüz şekilde dolaştıkları için eleştirilere de maruz kalmıştır⁷⁴.

İran’da başörtüsünün tarihine bakıldığında biraz karmaşık olduğu aşikârdır. Rıza Şah Pehlevi; 1936 tarihinde başörtüsünü tamamen yasaklamış ve iktidarı süresince bu yasa değişmemiştir. Kendisinden sonra İran’ı yöneten oğlu Muhammed Rıza Pehlevi ise; daha esnek bir sistem uygulamış, kabul ettiği Kıyafet Kanunu (1941) sonrası başörtüsü takmak veya takmamak kadınların kendi rızalarına bağlı kılınmıştır⁷⁵. İslam Devrimi sonrasında ise; kadınlar sadece başlarını değil vücutlarını da kapatmak zorunda bırakılmıştır, devlet dairelerine örtünmeden girmek ise yasaklanmıştır⁷⁶.

⁷³ Afary, **Sexual Politics**, s.150.

⁷⁴ Paidar, s.107.

⁷⁵ Afary, **Sexual Politics**, s.143.

⁷⁶ Mohabat News, Iranian Christian News Agency: “**More Women Inspired by the ‘Girl of Revolution Street’**”, January 30, 2018, <http://english.mohabatnews.com/?p=3884>, Erişim Tarihi: 02.04.2020.

Eğitim alanında bakınca; kadınların eğitim görebileceği ilkokul 1906 yılında devletin desteği olmadan açılmıştır. Devletin kız okullarına destek vermeye başladığı 1918 yılı ilk resmi kız okulunun da açıldığı yıldır. 1920 ve 1930'larda eğitimde kızlar var olmaya başlamış ve kamusal alanda eğitim görme imkanları artmıřtır⁷⁷. Din görevlilerinin bakış açısı ise kadınların eğitim almasına karşı çıkılması ve engellenmesi olmuřtur⁷⁸. Yine Pehlevi Hanedanı zamanında şehirli kadınların istihdamında belirgin bir artış gözlemlenmiştir ve kırsal kesimdeki kadınlar da tarım işleri ve halı dokuma işlerinde çalışmaya devam etmiřlerdir⁷⁹.

Muhammed Rıza Pehlevi zamanında gerçekleşen Beyaz Devrim sonrası kadınlar için yapılan yasal düzenlemelerin kadınların statüsü üzerinde yaptığı olumlu etkileri yadsınamaz. Ancak pratikte teorideki kadar başarılı olamamıştır. İşlam Devrimi ncesi uygulamalar kadınların faydasına olmasına karşın yeterince başarılı olamamasının nedeni büyük kitlelerce kabul görmemiş olmasıdır⁸⁰. Bu da İşan toplumunun dini öğelere bağlılığının ne derece güçlü olduğunu göstermektedir.

Uygulamaların birçoğu batılı yaşam tarzını andıran uygulamalar olduğu için tepki almış ve ulema, dindar kesim ve kendi yararlarına olmasına rağmen kadınlar tarafından reddedilmiştir. O dönemde çizilen bir karikatür toplumun modernleşme yolundaki uygulamalara olan tepkisini açıkça gstermektedir⁸¹.

⁷⁷ şr, s.178-179. İşan'da eğitim gören kadınların erkeklere oranına ilişkin rakamlar için bkz. Ekler'deTablo B.

⁷⁸ Janet Afary, "On the Origins of Feminism in Early 20th-century Iran", **Journal of Women's History**, Volume 1-2, 1989, s.82, Eliz Sanasarian, "Characteristics of Women Movement in Iran", **Women and the Family in Iran**, (Editör: Asghar Fathi) Leiden 1985, s.88. Sanasarian'ın görüşüne göre din görevlileri arasında iki farklı görüş mevcuttur: birincisi; kadınların yeterli kapasiteye sahip olmadığı düşüncesi ikincisi ise; kadınların eğitim almasının İşlamiyete göre doğru olmadığı görüşü.

⁷⁹ Valentine M. Moghadam, "Iranian Women, Work, and the Gender Regime in Cairo Reriew of General Affairs", <https://www.thecairoreview.com/essays/iranian-women-work-and-the-gender-regime/>, (Iranian Women, Work), Erişim Tarihi: 02.04.2020.

⁸⁰Haideh Moghissi, "Islamic Cultural Nationalism And Gender Politics In Iran", **Third World Quarterly**, Volume 29, 2008, s.549.

⁸¹ Afary, **Sexual Politics**, s.226. 2009. Bkz. Ekler'de Resim A'da Merdivenin basamaklarında aşağıdan yukarıya doğru: Çarşafın kaldırılması, 1320 (hicri yıl) başörtüsünün kaldırılması, 1325 çorabın kaldırılması, 1330 gömleğin kaldırılması, 1334 eteğin kaldırılması yazmaktadır.

2. BÖLÜM

İRAN MEDENİ KANUN DÜZENLEMELERİNDE ŞERİAT, ÖRF VE GELENEKLER

2.1. DÜNYADA MEDENİ KANUN UYGULAMALARI

Medeni hukuk; bir ülkenin hukuk sisteminde önemli bir yapı taşıdır çünkü insanla ve onu ilgilendiren birçok şeyle birebir bağlantılıdır⁸². Medeni hukuk; kişinin haklarını, evlenme-boşanma gibi konuları, borç-miras meseleleri gibi konuları içine almaktadır.

Medeni hukuk; yazılı olarak ifade edilmiş yasalardan oluştuğu için her vaka öncesi uygulanacak uygun prosedür bellidir⁸³. Bu şekliyle çalışmanın bu bölümünde değineceğimiz örf ve âdet hukuku diye adlandırılan hukuktan birçok yönden farklıdır.

Medeni hukuk kavramı Latince “*ius civile*” deyişinden türemiş ve tüm Romalı sivil veya yurttaşlara uygulanabilir olmuştur. İtalya’da 11.yüzyılda tekrar keşfedilmiş ve yasal uygulamaların temelini oluşturmuştur. 16.yüzyılda “*Corpus iuris civilis*” olarak bilinen medeni hukuk ihtiyaçlar doğrultusunda düzenlemelerle Avrupa’da kullanılmıştır⁸⁴.

Günümüzde kullanılan çoğu medeni kanunun temeli yüzyıllar öncesi Romalıların hukuk geleneğine dayanmaktadır. Elbette ülkelerin din, dil, ırk ve bunlara bakışına, gelenek ve göreneklerine, yaşam tarzlarına göre değişkenlik göstererek o ülkenin yapısına, yönetim şekline uygun yasalarla tamamlanmıştır.

Bu bölümde; her medeni kanuna değinilemese de tarihte önem arz eden örneklere yer verilmiştir. Bunlardan Napolyon Kanunu olarak bilinen ve 1804 yılında Napolyon Bonapart tarafından hazırlatılarak yürürlüğe

⁸² Louisiana State University Paul M. Hebert Law Center. What Is the Civil Law?. www.law.lsu.edu/clo/civil-law-online/what-is-the-civil-law/. Erişim Tarihi: 29.02.2020.

⁸³ Berkeley University of California, “The Common Law and Civil Law Traditions”, Online bilgi notu, <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2017/11/CommonLawCivilLawTraditions.pdf>, s.1. Erişim Tarihi: 01.03.2020.

⁸⁴ Berkeley University of California, bilgi notu, s.2.

sokulmuş medeni kanun örneğiyle başlanabilir. Bazı değişimlere uğramış olsa da halihazırda Fransa’da yürürlükte olan da bu medeni kanundur. Her bireyin eşit olması ilkesinden yola çıkılarak hazırlanmış kanun temelde üç alanı kapsamaktadır: ceza hukuku, ticaret hukuku ve aile hukuku⁸⁵.

Napolyon Kanunu’ndan etkilenerek 1881 yılından itibaren geliştirilmeye başlanan ve 1900 yılında yürürlüğe giren Alman Medeni Kanunu da emsal teşkil eden kanunlardan biridir. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) adıyla bilinen medeni kanun, Japonya, Güney Kore, Çin Halk Cumhuriyeti, Tayland, Brezilya, Yunanistan, Letonya ve Ukrayna medeni kanunlarına mehzaz olmuştur. 1907 İsviçre Medeni Kanunu, 1942 İtalya Medeni Kanunu, 1966 Portekiz Medeni Kanunu, 1990’da reforma uğrayan Hollanda Medeni Kanunu da Alman Medeni Kanunu’nun etkisi altında kalmıştır. Alman Medeni Kanunu oluşturulurken en önemli hedef her soruya cevap verecek bir kanunlar bütünü oluşturmaktır⁸⁶. Alman Medeni Kanunu’nda uygulanabilir düzenlemeler önceliklidir. Beş kısım veya kitaptan oluşmaktadır: genel kısım, borçlar hukuku, mülkiyet kanunu, aile hukuku ve miras hukuku.

1907’de kabul edilip 1 Ocak 1912’de yürürlüğe giren İsviçre Medeni Kanunu “Zivilgesetzbuch” ise bireyler arasındaki ilişkileri düzene sokmaktadır. Alman Medeni Kanunu’ndan geniş çapta etkilenmiştir ve o kadar ki etkilendiği medeni kanundan çok daha fazla Germanik etkiler içermektedir⁸⁷.

1865’ten beri kullanılan Napolyon Kanunu’nun İtalyancasının yerine; 1942 yılında Kraliyet Kararnamesi ile yasallaştırılan İtalya Medeni Kanunu da Alman Medeni Kanunu’ndan etkilenmiştir. Bu medeni kanun; başlangıç hükümleri ve altı kitaptan oluşmakta ve on altı adet başlangıç

⁸⁵ Xavier Blanc-Jouvan, “Worldwide Influence of the French Civil Code of 1804, on the Occasion of its Bicentennial Celebration”, Cornell Law School Berger International Speaker Papers. Paper 3, 2005. http://scholarship.law.cornell.edu/biss_papers/3.

⁸⁶ Ernst Rabel, “Private Laws of Western Civilization: Part III. The German and Swiss Civil Codes”, **Louisiana Law Review**, Volume 10, 1950, s.271-275.

<https://digitalcommons.law.lsu.edu/lalrev/vol10/iss3/2>. Erişim Tarihi: 02.03.2020.

⁸⁷ Rabel, s.42.

hükmü tüm kitaplara uygulanmaktadır. 1966 Portekiz Medeni Kanunu ve 1990 Hollanda Medeni Kanunu da İtalya'nın bu değişim hareketini tekrarlamış ve kendi sistemlerini kurarken Alman Medeni Kanunu'ndan faydalanmışlardır⁸⁸. İngiltere, temelinde İngiliz ortak hukukunu kabul eden Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve emsal kararlara göre karar alan birçok diğer ülke ise ortak hukuk sistemine sahiptir.

İran Medeni Kanunu'yla dikkat çeken benzerlikleri olan Fas Medeni Kanunu'na da değinmek gerekir. Öncelikle İran'ın Şii ve Fas'ın Sünni olduğunun altını çizirken toplumda her bireyin eşit olması-olmaması konusunda benzerlikler gösterdiklerini söylemek gerekir. Her iki devlette de kanun önünde kadın ve erkek eşit değildir (Mir-Hosseini'nin eserinde İran' 1985-88 yılları arasında, Fas'ta ise 1988-89 yılları arasında araştırma yapılmıştır), erkek kanuna göre dört kadınla evlenebilir, erkek kanun önünde her türlü kararı alan kişidir ve kadın ona itaat eder⁸⁹.

2.2. İRAN MEDENİ KANUNU'NA GENEL BAKIŞ

İran Medeni Kanunu (qānūn-e madanī) çeşitli koşullarda bireyler arasındaki sivil ve sosyal ilişkileri kontrol etmek için oluşturulan bir seri düzenlemeden meydana gelmiştir⁹⁰. İran'da iki kanun sistemi tanınır, şeriat ve örf ki bunlar yaklaşık olarak dini ve seküler kanunlara denk gelmektedir⁹¹.

⁸⁸ Rabel, s.91.

⁸⁹ Ziba Mir-Hosseini, **Marriage on Trial: A Study of Islamic Family Law: Iran and Morocco Compared**, London, 2000, s.87

⁹⁰ İran Medeni Kanununun (Qanun-e Madani-e Jomhuriy-e Eslami-e Iran) İngilizce versiyonu online kaynak: <http://law.dotic.ir/AIPLaw/lawview.do?reqCode=lawView&lawId=178971&isLaw=1>, Erişim tarihi:24.05.2020

⁹¹ Arzoo Osanloo, **At the juncture of Islam and republic: socio-legal constructions of women's rights in Iran**, Yayınlanmamış doktora tezi, Stanford University 2002, s. 83-84.

2.2.1. Devrim Öncesi Medeni Kanun

İran’da Rıza Şah döneminde meşrutiyet sonrası konulan yasalar genişletilmiş ve üzerinde düzenlemeler yapılmıştır. Medeni Kanun da yine bu dönemde çıkarılmıştır ancak yapılan tüm düzenlemeler ve yeniliklere karşın medeni kanun yine şeriat yasalarına göre düzenlenmiştir⁹². Şah; bu şekilde kadın haklarının ve sosyal hakların kararlarını kendi elinde tutmak istemiştir.

1931’de yeni Medeni Kanun tamamlanmıştır ve içeriğindeki 1335 maddeden 100 madde aile hakkındadır. Bunlardan biri de çalışmanın konusunu ilgilendiren evlilik yaşını düzenlemekte idi. Kadınlarda 9 olan evlilik yaşı 15’e; erkeklerde ise 15’ten 18’e çıkarılmıştı⁹³. Ayrıca; medeni kanundaki evlilik dışında kalan diğer kanunlarda da yasal olarak kabul gören erkeğin kararıdır. Örneğin; erkeğin rızası olmadan kadın çalışamaz veya seyahat edemezdi⁹⁴.

2.2.2. Devrim Sonrası Medeni Kanun

1979 yılında İslam Devrimi gerçekleştiğinden sonra İran İslam Cumhuriyeti İslamiyet’in Şii mezhebi inancına göre kurulmuş ve şeriata dayalı bir sistem benimsemiştir. Buna bağlı olarak; düzenlenen anayasa da İslam fikhî ve kurallarına göre yapılmış ve anayasadaki ilgili maddeye göre tüm kanun ve kurallar da İslami kıstaslara göre düzenlenmiştir. Buna elbette İran Medeni Kanunu da dahildir. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası on dört bölümden oluşur ve 177 maddesi bulunur.

Ayetullah Humeyni’nin 1989 yılında vefatını takip eden hızlı anayasa değişikliği Humeyni’nin yerine geçebilecek kişiyi belirleyebilmek için yapılmıştır. Zira anayasada bulunan “Merci-i Taklit” koşulu değiştirilmeden yerine bir lider seçilemiyordu. Dolayısıyla bu maddeye “mutlak” kavramı eklenmiş ve Ayetullah Humeyni’den kalan koltuğa daha

⁹² Hossein Modarressi Tabatabai, **An Introduction to Shii Law**, London 1984, s.9.

⁹³ Afary, **Sexual Politics**, s.153.

⁹⁴ Paidar, s.111.

önce yaklaşık 8 yıl cumhurbaşkanlığı görevi de yapmış olan Ali Hüseyin Hamaney daha geniş yetkilerle oturmuştur.

Hamaney dini liderliğini sürdürürken; 1997 yılında %69'luk bir oy çokluğuyla Seyyed Muhammed Hatemi cumhurbaşkanı seçilmiş ve 2001'de tekrar seçilerek görevine 2005 yılına kadar devam etmiştir. Hatemi bir cumhurbaşkanı olarak Reform Hareketi'nin sembolü olduğundan çalışmamızda yer vermek gereklidir. Kendisi önemli bir kanunu dikkate almama kültürü sorunsalını çözme yoluna girmiştir; İslam devletinin önemli bir işlevi olarak gördüğü kanuna saygıyı arttırma görevini gerçekleştirmek için hukuk sistemini kurumsallaştırmak gerektiğini ifade etmiştir⁹⁵.

Devrim sonrası yönetimin ilk hedefi "İslamlaştırma" adını verdikleri proje ile Pehlevi dönemindeki kadınların elde ettikleri tüm hakları ortadan kaldırmak için Medeni Kanunda ve ilgili tüm diğer mevzuat kapsamlı değişiklikler yapmak olmuştur. Bu amaçla hicap adı verilen dini kıyafetin tüm kadınlar tarafından giyilmesi zorunlu hale getirilmiş, muta adı verilen geçici süreli evlilik ve çok eşlilik teşvik edilmiş, evlilik yaşı düşürülmüş, eşitlik ilkesine aykırı miras hukuku düzenlemeleri uygulamaya konulmuş, ceza hukukunda ise kısas kurumu getirilmiştir. Cinsiyet, ulemanın Pehlevi yönetimi sırasında kaybetmiş olduğu toplumsal meşruiyeti sağlamak için bir araç olarak kullanılmıştır⁹⁶.

İslami rejim hem tabanını tatmin etmek hem gücünü pekiştirmek için iş ortamında ve kamuya açık alanlarda kadınlarla erkeklerin bir arada bulunmalarını yasaklamış, cinsiyete ayrımcılığına dayalı çalışma düzenlemeleri getirmiştir. İşyerlerinde sadece kadınlar erkeklerden ayrı ortamlarda çalışmak zorunda bırakılmış; taciz edilen, yabancılaştırılan, dışlanan kadınların önemli bir kısmı işlerini bırakmış ya da işten

⁹⁵ Tabari, s.97.

⁹⁶ Hamideh Sedghi, **Women and Politics in Iran Veiling, Unveiling, and Reveiling**, Cambridge University Press 2007, s.277.

ıkarılmıřtır⁹⁷. Böylece kadın iş hayatından ve sosyal hayattan uzaklaştırılmış, evinde kalmaya zorlanmıştır.

⁹⁷ Sedghi, s.275.

3. BÖLÜM

ATAERKİLLİK VE AİLE: KADINI KONTROL ALTINA ALMADA YASAL VE GELENEKSEL YÖNTEMLER

3.1. İRAN'DA ATAERKİL TOPLUM YAPISI VE ÖZELLİKLERİ

Ataerkil kelimesinin anlamı erkek iktidarı demek olup kelimenin kökeni Türkçedir. Ataerkillik, erkek otoritesine dayanan bir tür toplumsal örgütlenme düzenidir ve bu düzenin temelini erkeğin üstünlüğü fikri oluşturur⁹⁸.

İki tür ataerkillik vardır: özel ve kamusal ataerkillik ve her iki durumda da kadın farklı şekillerde baskılanmaktadır. Özel alanda; kadın evindeki egemen erkek tarafından yaşamının her alanında kontrol edilmektedir. Kamusal alanda ise; kamuda çalışan kadına ataerkil düzenden güç olarak ayrım yapılmakta, istihdam politikalarında fark gözetilmekte ve yükselmeleri engellenmektedir⁹⁹.

Her iki türde de ataerkillik kadının baskılandığı, özgürce hak beyan edemediği, kendi hakkında bile karar alamadığı bir yaşam tarzıdır. Kadın ve erkeğin eşit görüldüğü ülkelere bakıldığında ataerkil toplum yapısına sahip ülkelerin uluslararası normlardan ne kadar uzakta oldukları görülmektedir.

Ataerkil olmayan toplumlarda da birçok durumda erkeğin egemen olduğu, kadın ve erkeğin eşit görülmediği durumlar yaşandığı bilinmektedir. Günümüzde modernlik, kadın hakları, insan hakları gibi konularda örnek alınan Avrupa ülkelerinde kadının geçmişte nasıl hiçe sayıldığı, eğitim hakkının bile erkekte olduğu, kadının erkeğin kararlarına göre yaşadığı, şimdi sahip olunan haklar için ne kadar çaba sarf edildiği

⁹⁸ Ayla Korkmaz ve Mürüvvet Başer, "Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Ataerkillik ve İktidar İlişkileri", *STED / Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, Sayı: 28 / 1, Nisan 2019, s.4.

⁹⁹ Hamed Shahidian, *Women in Iran: Gender Politics in the Islamic Republic*, Greenwood press, London 2002, s.93.

göz önünde bulundurulduğunda şu an ataerkil olan bir toplumda kadının olmayan haklarının bir gün var olabileceğine inanmak mümkün gözükmemektedir.

3.2. ATAERKİL YAPININ AİLE KURUMUNA ETKİSİ

Ataerkillik sosyoloji biliminin incelediği önemli kavramlardan biridir ve insan hayatında çeşitli yön ve boyutlarda yeri vardır ancak çalışmaya hizmet ettiği için ataerkillik kavramı aileye etkisi ile sınırlı olarak incelenmiştir.

İran’da ve İslam dinine inanan diğer toplumlarda aile kurmak, evlilik birey için önerilen ideal yaşam şeklidir¹⁰⁰. Dini kurallara göre yapılan evlilik yani kurulan aile özellikle önem arz eder. İran İslam Cumhuriyeti, Mısır, Fas, Malezya gibi din ve devlet işlerinin iç içe geçtiği yönetim şekline sahip ülkelerde ataerkil yapı aile kurumunu sadece etkilemez, aile kurumunu düzenler.

İslam Coğrafyası’ndan ataerkil aile yapısına örnek olarak Pakistan’daki Peştun halkı ile ilgili araştırma iyi bir örnektir. Peştun halkı aile kurumunu ataerkillik temellerine oturtmuş olduğundan gelenek ve göreneklerde de gözlemlendiği üzere erkeğin kadına göre çok daha geniş alana sahip olduğu görülür. Ailede bir erkek çocuk doğduğunda sembolik olarak ailenin gücünü arttırdığı için kutlamalar yapılmasına karşın bir kız çocuk için herhangi bir kutlama söz konusu değildir¹⁰¹.

¹⁰⁰ Marianne Boe, *Family Law in Contemporary Iran: Women’s Rights Activism and Shari’a*, London 2015, s.24.

¹⁰¹ Muhammad Hussain, Arab Naz ve Waseem Khan, “Gender Stereotyping in Family: An Institutionalized and Normative Mechanism in Pashtun Society of Pakistan”, SAGE Open Temmuz-Eylül 2015, <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2158244015595258> Erişim Tarihi: 03.05.2020.

Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu'nda¹⁰² 153 ülke arasında sıralamada geri kalmış olan ülkelerden Pakistan (151.sırada), Irak(152. sırada) ve Yemen (153. sırada) resmi dinleri İslam olan ülkelerdir ve aile yapıları ataerkil düzendedir. Bu raporda dikkati çeken şey; kadının genellikle ailede bakım görevini üstlenen kişi olduğu bu tip ülkelerde iş gücü katılım oranında geride olmalarıdır¹⁰³.

İran İslam Cumhuriyeti ise raporda incelenen 153 ülke arasında 148. sırada yer almaktadır.

Ancak; ataerkillik kavramını ve aile kurumuna etkilerini irdelerken sadece İslam Coğrafyası ile ilgili bir husus olmadığına altını çizmek gerekir. Zira; sanayileşmenin ilk dönemlerine bakıldığında ataerkil heteroseksüel, erkeğin çalışıp para kazandığı kadının ise evde çalıştığı aile modeli bütün batı ülkeleri ekonomisinde olmasa da çoğunda egemen olmuştur¹⁰⁴.

Ayrıca; din temelli olarak bakıldığında da ataerkil yapıyı İslamiyet'e mal etmek de yanlış olacaktır. Çünkü ataerkilliğin tarihine bakıldığında tek tanrılı dinlere geçişle kadınların ailedeki rolleri, görev ve sorumlulukları, uymaları gereken sosyal normlar da bu yönde belirlenmiştir. Dolayısıyla kadın aile içinde sadece anne ve eş olarak varlık gösteren kişi olarak kabul edilmiştir¹⁰⁵.

¹⁰² World Economic Forum, Global Gender Gap Report 2020 (Dünya Ekonomik Forumu, Küresel Cinsiyet Farklılık Raporu), http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf , Erişim Tarihi: 03.05.2020.

¹⁰³ World Economic Forum, Global Gender Gap Report 2020, s.203, 233.

¹⁰⁴ Lynn Prince Cooke, "The Pathology of Patriarchy and Family Inequalities.", **Unequal Family Lives: Causes and Consequences in Europe and the Americas**, (Editör Naomi R. Cahn), Cambridge University Press 2018, s.240.

¹⁰⁵ Şehriban Akalın, **Ev İşlerinde Sorumluluk Paylaşımı (Eğitim ve Çalışma Durumuna Bağlı Olarak Ev İşlerinde Sorumluluk Paylaşımına Yönelik Alan Araştırması)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002, s.23.

3.3. İRAN'DA AİLE VE KADININ YERİ

İran İslam Cumhuriyeti'nde kadının durumunu değerlendirirken devlet ve toplum yapısı Şii inancı üzerine kurulu olduğu için Şii bakış açısından bakmak yerinde olacaktır. Ancak kadın bu bakış açısında birbirine tezat birçok özelliğin hepsine veya aynı anda birçoğuna sahip bir varlık olarak tanımlanmaktadır. Kadın sahip olunacak, satın alınacak ya da kiralanacak bir mal olarak da kabul edilmektedir, erkekler gibi kendi hayatından, gelirinden veya anlaşmalarından sorumlu olabilecek bir birey olarak da görülmektedir¹⁰⁶.

İran nüfusu incelendiğinde; yaklaşık nüfusun yarısını kadınların oluşturduğu gözlemlenmektedir. Kadınlar büyük oranda eğitilmiş olmalarına rağmen iş hayatında yer edinmeleri güçtür ve yasalar karşısında negatif ayrımcılığa uğramaktadırlar¹⁰⁷. İslamiyet'in Şii mezhebine bağlı ve bu esaslara göre yaşayan İran toplumu için ailedeki kadının yasal haklarını iki ayrı aşamada iki farklı şekilde incelemek gerekir: kadının kız çocuğu olarak ilk ailesiyle birlikte yaşarken ve kadının eş olarak ikinci ailesiyle yaşarken sahip olduğu statü.

Ailenin kız çocuğu olarak doğduğu andan itibaren bir erkek çocuğuna göre konumu daha aşağıdadır. Soyun devamını sağlayabilecek bir erkek evlat; baba tarafından en çok arzu edilen durumdur. Çünkü erkek evlat soyadının hamili ve koruyucusu olacaktır¹⁰⁸. Kadın evlendiğinde bu evlilikten bir çocuğu olduğunda ona kendi soyadını da veremez. Bu uygulama sadece İran'da bu şekilde değildir: İslam dinine inanılan toplumların yaşadığı ülkelerde çocuk babanın soyadını alır. Ayrıca Belçika, Lüksemburg ve İtalya'da evlilik kurumu oluştuktan sonra doğan

¹⁰⁶ Shahla Haeri, **Law of Desire: Temporary Marriage in Shi'i Iran**, Syracuse University Press, 1989, s.199.

¹⁰⁷ Moghadam, **Iranian Women, Work**, s.228.

¹⁰⁸ Sima Pakzad, "The Legal Status of Women in the Family in Iran", **In the Eye of the Storm: Women in Post-revolutionary Iran**, (Editörler Mahnaz Afkhami, Erika Friedl) Londra 1994, s. 172-174.

çocuklar da babanın soyadını alırlar. Bazı Avrupa ülkelerinde ise evlilik içerisinde ortak bir soyadı seçilmişse çocuklar bu soyadını alırlar.

Aile kurumunda kendi haklarını savunamayacak tek kişi çocuktur ve onun haklarını anne-baba çocuk adına kullanır. Anne ve baba çocuğun yetişkin olana kadar yasal temsilcileridir. Herhangi bir olumsuz durumda; yasalar bu hakları anne veya babadan veya her ikisinden alabilir ve çocuğun hakları devlet tarafından korunur.

İran çocuğun haklarını korumada evlilik yaşından dolayı tartışmalı konumdadır. Aile Koruma Kanunu'na göre yükseltelen evlilik yaşı, devrim sonrası on üçe indirilmiştir, bu evlilik yaşı babanın rızasıyla ve hiçbir yasal engel olmadan daha aşağıya da çekilebilir. Çocuk yaşta yapılan bu evliliklerde bir çocuğun hakları hem baba hem de devlet tarafından istismar edilmektedir.

Kadın; evlenerek bir aile kurduğunda da kendisi için karar veren başka bir erkeğin himayesine girmiş olur. Devrim öncesi; kadına verilen bazı haklar devrim sonrası kadının elinden alınmış ve bu hakları kullanmış kadınlar devrim sonrasında zina yapmakla itham edilmiştir. İran'da evli bir kadın; yasalar önünde erkekle eşit değildir: Şii âlimlerin ortak fikrine göre, 'boşanma erkeğin doğal hakkı' olarak ifade edilmektedir. Bir erkek evlilik öncesi; kendi boşanma yetkisini karısına aktarabilir ancak bunu evlilik anlaşmasında bir madde olarak belirtmelidir¹⁰⁹. Kadın boşanma hakkına sahip olabilmek için bile erkeğin iznine tabidir ve tekrar evlenebilmek erkeğin bekleme süresi olmamasına rağmen kadın uzun bir süre beklemek zorundadır¹¹⁰.

Kadının evlilik kurumundaki yeri bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak açıklanacaktır. Ancak; toplumun en küçük yapıtaşı olan ailede, kendi ailesinde bile ikinci sınıf insan muamelesi gören kadının toplumdaki yerini öngörmek hiç de zor değildir. Ailedeki hakları veya yapabilecekleri

¹⁰⁹ Arzoo Osanloo, **The Politics of Women's Rights in Iran**, Princeton University Press, Oxfordshire 2009, (The Politics), s.209-210.

¹¹⁰ Adele K. Ferdows, "The Status and Rights of Women in Ithna Ashari Shii Islam", **Women and the Family in Iran**, (Editör: Asghar Fathi) Leiden 1985, (The Status), s.74-75.

bir erkek tarafından sınırlanan kadının toplum içinde de bu yönde baskı gördüğü aşikârdır.

Fakat tüm bu erkek egemen yapıya rağmen; birçok İslam devletlerinin tersine İran'da kadınların eğitim seviyesi şaşırtıcı derecede yüksektir¹¹¹. Bu da; kız çocuklarının eğitim alma hakkının babaları ve dolayısıyla devlet tarafından elinden alınmadığını göstermektedir. Eğitim hayatlarından sonra sınırlı şekilde iş hayatında yer bulabilen kadınlar; erkekler kadar ilerleme şansına sahip olmasalar da çalışabilmektedirler. Kadının çalışması elbette babasının, baba tarafından büyük bir erkeğin veya evlendiği kişinin rızası varsa gerçekleşebilmektedir.

Ayrıca; tüm bu modernleşmeyle ilgili olgular ailenin bulunduğu yerle de doğrudan ilgilidir. Şehirde veya kırsal kesimde olan aileler ve buna bağlı olarak kadınlar birbirlerinden eğitim, örtünme, yaşam tarzı olarak çok büyük farklılık göstermektedir. Kum ve Tahran şehirlerinde aile dinamikleriyle ilgili yapılan araştırmada; bu iki şehirdeki gençlerin alışkanlıkları incelenmiştir. Bu alışkanlıklar arasında birçok farklılık gözlemlenmiş ve normalde sorgusuz en önemli otorite kaynağı baba figürü ile ruhani hiyerarşinin rollerinin belirsiz olduğu sonucuna varılmıştır¹¹². Kadınların sahip oldukları eğitim seviyesiyle olmaları gereken mevkilerde bulunamamalarının nedeni, siyasi sistemin ataerkil bir toplumsal cinsiyet rejimini desteklemesidir¹¹³.

Ailenin kız çocuğu olarak miras hakkına bakıldığında; anneden veya babadan kız çocuğa miras kalabildiği görülmektedir. Varislerden her biri aynı cinsiyetten ise miras eşit olarak paylaşılır ancak eğer her iki cinsiyetten de evlat varsa erkek çocuklara düşen pay kız çocukların payının iki katı olmaktadır¹¹⁴.

¹¹¹ Kambiz Heidarzadeh Hanzaee, "Generation Y female and male decision-making styles in Iran: Are they different?", **The International Review of Retail Distribution and Consumer Research**, Volume18, 2008, s.521-537.

¹¹² Roksana Bahramitash, and Eric Hooglund, (editörler), **Gender in Contemporary Iran: Pushing the Boundaries**, London 2012, s.64.

¹¹³ Moghadam, **Iranian Women, Work**, s.229.

¹¹⁴ Pakzad, s.170.

Evlilik kurumunun şekline göre de kadın veya erkeğin miras hakkı değişkenlik göstermektedir. Geçici evlilik veya anlaşmalı evlilik de denen muta nikâhı kadın ve erkeğin belirli bir süre ve belirli şartlar altında evliliğine denmektedir. Bu evlilikte miras hakkı ne erkek ne de kadın için vardır. Ayrıca erkeğin kadına karşı bir sorumluluğu yoktur ancak bu evlilikten doğan çocuklar daimî evlilikteki tüm haklara -ki buna miras hakkı da dâhildir- sahiptir¹¹⁵.

Daimî evlilikte ise miras hakkına bakıldığında; Ayetullah Humeyni'nin Kuran'a ve standart Şii kanunlarına kati bir şekilde bağlı olduğu görülmektedir. Fakat kadına verilen değeri göstermesi bakımından miras konusunda bilhassa bahsedilmesi gereken bir karar vardır. Evlenen bireylerden birinin cinsel münasebet gerçekleşmeden ölmesi durumuna ilişkin verilen karara göre yaşayan erkek ise kadının malları üzerinde olağan miras hakkına yine sahip olacaktır. Ancak eğer yaşayan kadın ise ve kocası cinsel münasebet gerçekleşmeden ölmüşse; erkeğin malları üzerinde hiçbir hakkı yoktur, ayrıca nafakaya da hak kazanamaz¹¹⁶.

Devrim sonrası boşanma ile ilgili kanunlarda kadınların taleplerine göre düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler; devlet kurumlarına erişimleri seküler kadınlardan daha fazla olan Müslüman kadın aktivistler ve geleneksel kadınlar sayesinde gerçekleşmiştir. Erkek ikinci bir kadın aldığı anda, kadına evlilik süresince biriken malların eşit olarak ikiye bölünmesine karar verilmiştir. Ancak miras ve kadının mehri (erkeğin evlenirken kadına vermiş olduğu para, altın, mal vs.) buna dahil değildir¹¹⁷. Bu yasanın amacı, kadın anlaşmanın bu maddesini iptal ettirmeyi kabul etse dahi, kadını evliliğin başından itibaren korumaktır.

Mülk edinme hakkı da kadının yaşadığı yere göre değişiklik göstermektedir. Kırsal kesimdeki çalışan kadının geliri ve mülk edinme

¹¹⁵ Ferdows, **The Status**, s.75-76.

¹¹⁶ Adele K. Ferdows, "Women and the Islamic Revolution", **The International Journal of Middle East Studies**, Volume 15, 1983, (Women and the Islamic), s.291.

¹¹⁷ Mehranguiz Kar, "Women and Personal Status Law in Iran", **Middle East Report**, Vol. 26 (Issue 1), 1996, s.37.

hakkı evli olduğu İslami yasalar uyarınca erkek tarafından yönetilmektedir. Buna karşın; şehirde yaşayan kadının kendi kazancı üzerinde söz hakkı vardır. Modern dünyada çalışmaya giderken kadınlar peçe ve örtülerini çıkarıp modern kıyafetlerle çalışmışlardır ancak bu ikili yaşam, bu birbiriyle uyumsuz durum bile kadının ne kadar baskı altında yaşadığının somut bir göstergesidir. İslam ve geleneksel yaklaşımın sonucunda; evlenmeye uygun olmayan çalışan mutlu genç kadınların olduğu bir gelecek hazırlanmıştır¹¹⁸.

İran'da kadın olmak, dünyanın başka bir yerinde kadın olmaktan çok daha farklıdır. Çünkü dünyanın hiçbir yerinde aynı anda seküler ve dindar veya örtülü ve modern giyimli olmak mümkün değildir. Aslında İran'da kadınlar kişisel ve sosyal haklarına sahip çıkabilmek için birden çok yaşam yaşamak zorunda kalmaktadırlar.

ABD Dış İşleri Bakanlığı'nın 2000 yılındaki raporu; İranlı kadınların büyük bir kısmının aile içi şiddete ve eşlerinin tacizine (ekonomik, psikolojik) maruz kaldıklarını göstermektedir. İran İç İşleri Bakanlığı'nın 28 eyalette yürütmüş olduğu çalışma da bu raporu desteklemektedir¹¹⁹. Çalışmada elde edilen veriler şunlardır¹²⁰:

1. İran İslam Cumhuriyeti'ndeki evli kadınların %53'ü evliliklerinin ilk yıllarında hem eşleri hem de eşinin akrabaları tarafından bir çeşit aile içi şiddete maruz kalmaktadır.

2. Eğitim seviyesi yüksek ve kariyer yapmış kadınların diğerlerine göre aile içi şiddet görme oranı daha düşüktür.

¹¹⁸ Homa Omid, **Islam and the post-revolutionary state in Iran**, New York 1994, s.179.

¹¹⁹ Zahra Tizro, **Domestic Violence in Iran: Women, Marriage and Islam**, Londra, 2012, s.16-19. (İran'da resmi bir devlet kurumu olan Census Bauru aile içi şiddetle ilgili herhangi bir çalışma yürütmemiş ve uluslararası örgütlere de izin vermemiştir. 2004 yılında; Cumhurbaşkanlığı Kadın Danışma Merkezi, İçişleri Bakanlığı ve Yüksek Eğitim Bakanlığı İran'da aile içi şiddet konusunda 28 şehri kapsayacak bir proje başlatmıştır. Birkaç sene sonra 32 ciltlik çalışma sonuçlanmış olup bu çalışma 28 eyaletin başkentlerinde kadına-çocuğa karşı şiddet, aile sorunları, boşanma, evlilikler, yeniden evlenmeler, statüler, eğitimin ve çalışmanın etkileri ile ilgili veriler içermektedir. Bu araştırmanın sonuçları halka açık olmamakla beraber öğrenci ve araştırmacıların faydalanabilmesi için Tahran Araştırma Merkezi'nde kaynak olarak bulunmaktadır.)

¹²⁰ Michael Azad Moradian, "Domestic Violence against Single and Married Women in Iranian Society, An Overview of Current Iranian Research and Possible Underlying Etiology", **The Chicago School of Professional Psychology**, August 2009, s.4.

3. Çalışmaya katılan tüm evli kadınlar, tacizin 9 kategorisinin¹²¹%7.4'ünü deneyimlemişlerdir:

a. Çalışmaya katılan kadınların %5.23'ü gördükleri şiddet karşısında ölüme yaklaştıklarını düşündüklerini ya da hayatlarından endişe ettiklerini ifade etmişlerdir.

b. Çalışmaya katılan kadınların %8.37'si ciddi fiziksel şiddete maruz kalmışlardır.

c. Çalışmaya katılan kadınların %7.27'si eğitim ve kariyer kısıtlamalarına maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir.

d. Çalışmaya katılan kadınların %2.1'i cinsel istismara maruz kaldığını rapor etmiştir, ancak oranın bu kadar düşük olmasının nedeni konunun tabu olarak görülmesi ve kadınların gerçekleri söylemekten çekinmeleridir. Bu kadınların %5.2'si eşlerinin ağır dayakları sonucu düşük yaptıklarını belirtmiştir.

4. Ailede çocuk sayısı arttıkça kadına karşı şiddetin arttığı saptanmıştır.

5. Kadınların %9.63'ü maruz kaldıkları taciz sonucunda eşlerinin ölmesini dilediklerini ifade etmişlerdir.

6. Çalışmaya katılan kadınların %52'si duygusal istismara uğramıştır.

Bu gibi çalışmalar; İran'da ailede kadının yerinin erkekten sonra geldiğinin, kadının hakları olan bir birey olarak görülmediğinin ve yoğun şekilde kötü muameleye, cinsel tacize maruz kaldığının kanıtıdır. Ancak; eğitim düzeyi yüksek olan ve şehirde yaşayıp mesleklerini icra eden kadınların da var olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Bu kadınlar kendi yaşamları hakkında söz sahibi olmak için çaba sarf etmekte ve başarılı olabilmektedirler.

¹²¹ Moradian, s.4-5. (Araştırma 9 kategori ve 45 alt kategoriden oluşmuştur. 9 kategori şunlardır: sözlü istismar, fiziksel istismar, duygusal istismar, ekonomik istismar (iş sahibi olma hakkını reddetmek, gelirini elinden almak, olanaklarını kısıtlamak vs.), yasal istismar (İran'da bir erkek eşinin seyahat etme, evden çıkma gibi haklarını elinden alabilir çünkü bu erkeğin yasal olarak hakkıdır), eğitimsel istismar (okula gitme hakkını kısıtlamak), ihmal (gıda kısıtlaması, aileyi beslememe veya yeterli derecede gıda sağlamama), cinsel istismar (evlilikte istenmeyen cinsel ilişki, tecavüz, zoraki hamilelik ve kürtaj, kadının sağlık hizmeti ve doğum kontrolü kısıtlaması, diğer evlilik sorunları), onur kırmalar ve cinayet.)

Ayrıca; İran’da feminizm herhangi bir dünya ülkesindeki özellikle de batıdaki feminizmle kesinlikle aynı şey değildir. İslami feminizm olarak adlandırılan bu hareket; sadece İran’da değil tüm İslam dünyasında cinsiyet hakkında radikal bir yolla bir çığır açmış ve İslami kuralların ve Kuran’ın tekrar yorumlanmasını sağlamıştır¹²². Bu yeniden yorumlamalar; İran’da kadınlara tamamen erkeklerle eşitliğe ulaşmalar da bazı haklarını geri alma şansı vermiştir.

¹²² Ahmadi, s.37.

4. BÖLÜM

KADIN, AİLE VE EVLİLİK

4.1. EVLİLİK TANIM VE ANLAYIŞLARI

Evliliğin tanımı; birçok değişkene bağlı olarak farklılıklar göstermektedir: evliliğin yapıldığı ülkedeki dini inanış veya bireysel olarak kişinin inancı, yapıldığı ülkenin kültürel yapısı, kişisel etkenler. Genel olarak kabul gören kapsamlı bir tanıma göre evlilik; iki bireyin resmi şekilde birleşmesi ayrıca sosyal ve yasal bir anlaşma ile kanunen, ekonomik ve duygusal olarak hayatlarını birleştirmesidir¹²³. Üstelik evlilik; bu iki birey arasında olmakla beraber, iki birey ve çocukları arasında, hatta iki birey ve akrabalar arasında çeşitli hak ve yükümlülükler içerir.

Evlilik sürerken; her iki birey de karşılıklı sorumluluklarını yerine getirmelidir. İki bireyden biri ya da her ikisi birden sorumluluklarını yerine getirmezse evliliğe son vermek, boşanmak için neden oluşmaktadır. Evlilik akdi son bulduğunda; eğer bu evlilikten doğan çocuklar var ise ebeveynlerin çocuklara karşı yükümlülükleri vardır ve bunları yerine getirip getirmediikleri yasalar tarafından kontrol edilmektedir. Örneğin; boşanmanın gerçekleşmesi durumunda bir babanın yasalarca belirlenen miktardaki nafakayı çocuğun adına annesine ödemesi bir yükümlülüktür.

Evliliğin tanımına ve evlilik başladıktan sonra kişiye yüklediği sorumluluklara bakılınca salt bir anlaşmadan, bir imzadan veya bir sözden ibaret olmadığı aşikârdır. Üstelik evlilik kurumu sadece akdi gerçekleştiren bireyleri ilgilendiren, etkileyen bir olgu değildir.

Evlilik akdinin şartları, evlilik şekli, evlilikte bireylerin konumu, evlilikte kadının ve erkeğin yasalar önündeki hakları, cinsiyet

¹²³ Encyclopædia Britannica, Marriage (Encyclopædia Britannica, inc.), <https://www.britannica.com/topic/marriage>, Erişim Tarihi: 16.03. 2020.

ayrımcılığının evliliğe etkileri, aynı cinsiyetten evlilikler gibi toplumsal ve hukuki konular ülkelerin dinine, inanişına ve kültür yapısına göre değişkenlik gösterir. Evliliğin tanımı genel olarak her yerde aynı olsa da; her yerde aynı şekilde gerçekleşmemektedir. Evlilik konusunda batı ülkeleri ile İran İslam Cumhuriyeti arasındaki farklar incelemeye değer bir konu olup İslam Coğrafyası'ndaki seküler ve İslami yönetimle yönetilen ülkelerde evliliğin yapısına da göz atmak gerekmektedir.

4.1.1. Batı Ülkelerinde Evlilik Kurumu

Batı ülkelerinde evlilik geçmişten günümüze farklılıklar göstermektedir. Batı ülkeleri dendiğinde akla ilk olarak Avrupa gelmektedir ancak batı kategorisine ABD de dahil edilebilir ve çoğunlukla inancı Hıristiyanlık olan ülkeler anlaşılmaktadır.

Giderek modernleşen dünyada, kadınlar da yavaş yavaş aldıkları eğitim doğrultusunda iş hayatında yer edinmeye başlamış, bununla bağlantılı olarak görev ve sorumlulukları da değişikliğe uğramıştır. Bazı ülkeler, bu değişime ayak uydurmuş; çalışan kadınlar ve çalışan eşlerine evde destek veren erkeklerden (çalışmasına izin vermek, engel olmamak veya evdeki işlerinde yardımcı olmak anlamında) oluşan aileler çoğalmıştır. Bu ülkelere örnek olarak Avrupa ülkeleri ve ABD verilebilir. Avrupalı kadın; eşiyile partnerdir, eğitilmiş ve özgürdür, her alanda karar verme hakkına sahip erkekle eşit bir bireydir¹²⁴. Bir Avrupa ülkesi olmasına rağmen; kadınların ailedeki yerinin aynı kalmasında ısrarcı olan ülke İngiltere olmuştur. Elbette; aşırı dindar ailelerde kadının yeri değişmemiş ve geleneksel yaşam tarzında devam edilmiştir.

Hıristiyanlık inancına göre; kadın ve erkek evlendiklerinde artık iki farklı beden olarak kabul edilmez, iki kişi birleşmiş ve tek beden olmuş

¹²⁴ Ferdows, **Women and the Islamic Revolution**, s.287.

sayılır, evlilik monogamiktir ve Tanrı önünde yapıldığına inanılır¹²⁵. Bu perspektiften bakınca; çoğunluğu Hıristiyan olan batı ülkelerinde evliliğin çok kutsal bir müessese olduğu varsayılabilir ancak özellikle son yıllarda batı toplumunda yaşanan değişimi düşününce, her birey ve her çift evliliğe bu şekilde yaklaşmaktadır sonucuna varmak gerçekçi olmayacaktır.

Hıristiyanlıktaki mezheplere göre de evlilik ve sonrası değişiklik göstermektedir. Örneğin; Katolikler boşanmaya kesinlikle karşıdır fakat bu geçmişte daha sıkı sıkıya bağlı kalınan bir kuraldı. Artık günümüzde bu kurala rağmen boşanan çiftler bulunmaktadır. Örneğin İngiltere, 1973 tarihli Evlilik Hukuku Kanununda belirtildiği üzere evliliğe son verilmesi için geri alınamaz şekilde zarar görmüş olması koşulu aranmaktadır: Zina, mantıksız davranışlar, terk etme (iki yıl), anlaşmalı ayrılma isteminde 2 yıl, tek taraflı ayrılık isteminde 5 yıl süre geçmesi gibi¹²⁶.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 12.maddesi evlilik hakkını düzenlemektedir ve “evlilik çağına gelmiş erkekler ve kadınlar bu hakkın kullanılmasını düzenleyen ulusal yasalara uygun olarak evlenmek ve bir aile kurmak hakkına sahiptir” demektedir¹²⁷.

Evlilik çağına gelmiş ibaresi evlilik için şart olarak görülse de birçok ülkede gizli olarak veya ebeveynlerin izniyle erken yaşta evlilikler yapılmaktadır. Genel olarak erken yaşta evlilik İslam Coğrafyası ülkelerine özgü bir durum olarak algılansa da, batıda da oranlar daha az olmakla birlikte yine de çocuk yaşta evliliklerle karşılaşılmaktadır¹²⁸. Fakat evlilik yaşının altındaki kişiler yasal olarak çocuk sayılmakta olduğu için bu evlilikler, İslami ilkeleri temel alan ülkelerin bazılarında olduğu gibi yasal olarak kabul edilmemektedir.

¹²⁵ **Celebration and Blessing of a Marriage: Concerning the Service**, The Online Book of Common Prayer. Church Hymnal Corporation, New York City, (Evlilik hakkında online kilise yayını) <https://www.bcponline.org/>, Erişim Tarihi: 06.03.2020.

¹²⁶ İngiltere 1973 Evlilik Hukuku Kanunu İngilizce metni (Matrimonial Causes Act 1973), <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1973/18/contents>, Erişim Tarihi: 05.05.2020.

¹²⁷ Mark W. Janis, **European Human Rights Law**, Oxford University Press, Oxford 2008, s.445.

¹²⁸ Hilal Özcebe, Burcu Küçük Biçer, “Önemli Bir Kız Çocuk ve Kadın Sorunu: Çocuk Evlilikler”, **Türk Pediatri Arşivi Dergisi**, 2013, s.86-93. Ayrıca Bkz. Ekler’de Tablo C.

Çocuk hakları konusunda katı kuralları olan ve herhangi bir şekilde istismara uğrayan çocukları korumak amaçlı Sosyal Hizmetlerin son derece etkili olarak çalıştığı ABD’de birçok eyalette anne veya babanın izniyle reşit olmayan çocukların evliliklerine izin verilmektedir. Kız çocukları; Virginia eyaletinde 12 yaşında, New Hampshire eyaletinde 13 yaşında ve Alabama eyaletinde 14 yaşında ebeveyninin imzasıyla yasal olarak evlendirilebilir. ABD’nin zorla evliliği engelleyecek bir federal yasası yoktur¹²⁹. Bu çarpıcı ikilemde zarar gören, küçük yaşta evlendirilen çocuklar olmaktadır. Modern dünyanın önemli ülkelerinden biri olan ABD’de gerçekleşen çocuk yaşta evliliklerin yüzdesi İslam ülkelerine göre çok az görünse de bu evliliklerin gerçekleşmesine izin verilmesi ironiktir.

BM İnsani Gelişim Raporu’na¹³⁰(2007-2008) göre; kişi başına düşen yıllık milli gelir düştükçe çocuk yaşta evlilik sıklığının arttığı görülmektedir. Belçika, Arjantin, Yunanistan ve Almanya ülkelerinden örnek vermek gerekirse; Almanya ve Belçika’da kişi başına düşen yıllık milli gelir birbirine çok yakındır. Buna bağlı olarak; erken yaşta evlilik görülme sıklığı da Almanya’da %1.2 ve Belçika’da %1.6 olarak kaydedilmiştir. Yunanistan yıllık milli gelir olarak bu iki ülkenin çok altında kalmaktadır ve çocuk yaşta evlilik sıklığı da buna bağlı olarak yükselme eğilimi göstermiştir (%5.5). Dört ülke arasında en düşük yıllık milli gelire sahip Arjantin’de ise %12.4 ile çocuk evlilik sıklığı yüzdesi yüksek seyretmektedir. Gelişim Raporu’na bakıldığında iktisadi olarak gelişmiş yada gelişme kaydeden ülkelerde çocuk yaşta yapılan evliliklerin sıklığının daha az olduğu görülmektedir.

Batı ülkelerinde rastlanan çocuk yaşta evliliklerin önemli bir kısmı bu ülkelerdeki göçmenler tarafından yapılmakta, bazıları ise dini inanışları

¹²⁹ Nicholas Kristof, “11 Years Old, a Mom, and Pushed to Marry Her Rapist in Florida”, **The New York Times**, Yayın tarihi 26.05.2017, <https://www.nytimes.com/2017/05/26/opinion/sunday/it-was-forced-on-me-child-marriage-in-the-us.html> Erişim Tarihi: 04.03.2020.

¹³⁰ Birleşmiş Milletler 2007-2008 İnsani Gelişme Raporu, 2008. https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/human_development_report_2007-2008.html Erişim Tarihi: 20.04.2020.

küçük yaşta evliliğe izin veren veya ekonomik olarak düşük gelirli aileler tarafından yapılmaktadır.

Batı ülkelerinde çoğunlukla evlenen iki birey arasında yaş farkı az olmakla beraber kadının da geç yaşta evlendiği gözlemlenmektedir. Hatta evlilik konusunda Avrupa'nın iki alana ayrıldığını gözlemleyen bir çalışmaya göre Avrupa'nın batı tarafında olan ülkelerde kadınlar daha geç yaşta evlenmekte ya da evlenmemekte, aileler çekirdek aile olarak şekillenmekte ve doğurganlık oranı düşük olmaktadır. Doğu tarafında ise geniş aileler, erken yaşta evlilik ve yüksek doğurganlık oranları bulunmaktadır¹³¹.

Evlilik daha önce de belirtildiği üzere; karşılıklı olarak iki yetişkinin ortak kararıyla gerçekleşen bir olgudur ve iki birey çoğu toplumda kadın ve erkek olarak anlaşılmakta, evlilikler de bu şekilde gerçekleşmektedir. Fakat bazı batı ülkelerinde; eşcinsel evlilikler de yasal olarak kabul edilmiştir. Hollanda 2001 yılında eşcinsel evlilikleri kabul eden ilk ülke olmuştur. Belçika, İspanya, Kanada, Fransa, İsveç, Portekiz, Danimarka gibi birçok ülkede de eşcinsel evlilik yasallaşmıştır. Fransa gibi koyu Katolik olan ülkelerde protestolara sebep olsa da sonunda resmileşmiştir. ABD'de ise bazı eyaletlerde eşcinsel evlilikler yasal olarak tanınsa da bazılarında hala kabul edilmemektedir¹³².

Batı ülkelerinde; yapılan çeşitli araştırmalarda Avrupa ve ABD'de çiftlerin giderek yükselen bir eğri takip çizerek evlenmek yerine birlikte yaşamayı tercih ettikleri görülmüştür¹³³. Bu şekilde yaşama istemeleri; evlilik yerine birlikte yaşamayı tercih etmelerinin sebebi evliliğin kişilere yüklediği yükümlülükler olabilir, çünkü birlikte yaşayan çiftlerin çocuk sahibi olmaya karar vermedikleri sürece birbirlerine karşı herhangi bir

¹³¹ John Hajnal, "European marriage pattern in historical perspective", **Population in History**, David Victor Glass, David Edward Charles Eversley, 1965

¹³² Euronews, "**Eşcinsellik: Hangi ülkelerde yasak, hangi ülkeler eşcinsel evliliğe izin veriyor?**", Yayınlanma Tarihi: 01.07.2019, <https://tr.euronews.com/2019/07/01/escinsellik-hangi-ulkelerde-yasak-hangi-ulkeler-escinsel-evlilik-izini-veriyor> , Erişim Tarihi:20.04.2020.

¹³³ Christoph M. Schimmele, "Cohabitation and Social Engagement", **Canadian Studies in Population**, Volume 38 (3-4), 2011, s.3

yükümlülükleri yoktur. Çocuk sahibi olduklarında da çocuklar üzerinde hak ve sorumlulukları ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir.

İslam Coğrafyası ülkelerinde evlilik gerçekleşikten sonra çocuk sahibi olunmaktayken batı ülkelerinde bu önemli bir kıstas değildir. Hatta son yıllarda evlilik dışı doğan çocukların sayısında artış gözlemiştir. Avrupa İstatistik Kurumu'nun (Eurostat) 1986'dan 2018'e toplanan verileri baz alarak yayınladığı raporda, evlilik dışı doğan çocukların artış eğiliminde olduğu belirlenmiştir. 2018 yılında İzlanda evlilik dışı doğan bebeklerin en çok olduğu ülke olurken Fransa onu takip etmektedir¹³⁴.

Dindar kesimin ve göçmenlerin evlilik konusundaki istikrarlı tutumuna rağmen batı toplumlarında evliliğe güçlü bir seçenek olarak görünen birlikte yaşama durumu günümüzde daha çok tercih edilir olmuştur. Zira kişileri duygusal olarak bir dereceye kadar bağlasa bile sosyal olarak ve en önemlisi yasal olarak bağlamamaktadır

4.1.2. İslam Coğrafyasında Evlilik Kurumu

İslam Coğrafyası; toplumun çoğunluğu Müslüman olup da devlet dini olarak İslamiyet'i kabul etmiş ülkeleri, ne seküler ne de anayasasında herhangi bir dine atıf yapmayan ülkeleri ve seküler ülkeleri kapsamaktadır. Çalışmamızda sırasıyla seküler olan Tunus ve Türkiye, devlet dini olarak İslamiyet'i kabul eden Lübnan ve İslam ülkelerinden ise Pakistan, Suudi Arabistan ve Yemen hakkında bilgi vereceğiz.

Tunus; seküler olmasının yanında Arap dünyasındaki diğer ülkelere göre önemli bir farkı vardır: 1956 yılında ülkede çok eşlilik yasaklanmış ve herhangi bir dini çatışmayı önlemek adına da İslami yasanın kadınlara eşit davranmayı buyurduğu temeline dayandırılmıştır. Din ile sekülerite

¹³⁴ Eurostat, **Ülkelere Göre Evlilik Dışı Canlı Doğumların Oranları**, sterilmektedir, <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00018/default/table?lang=en> Erişim Tarihi: 23.03.2020.

arasındaki gerilimi yine dini temellere dayandırarak ortadan kaldırmaya çalışan Tunus'ta çok eşlilik azdır¹³⁵.

Türkiye; kurulduğu zamandan beri seküler bir yapıya sahiptir ve ülkedeki sekülerizmin en önemli garantörü Türk Silahlı Kuvvetleri'dir. 2007'de muhafazakâr bir hükümet kurulmasından önce resmi dairelerde, üniversitelerde kadınların başörtüsüyle girmesi yasakken bu değişmiş ve devlet dini bir sembolle ilgili yasada değişiklik yapmıştır¹³⁶. Evlilikte kadının hakları yasada erkekle eşit olarak ifade edilmiş olsa da uygulamada bazı problemler söz konusudur. Örneğin; Türkiye'de kadınlar evlendiklerinde eşlerinin soyadını alırlar ancak anayasada yapılan düzenleme sonrası kadınlar kendi soyadlarını taşıma veya her iki soyadını da taşıma hakkı elde etmişlerdir¹³⁷. Çocuk yaşta evlilikler yasal olarak uygun görülmesine de önemli bir sosyal sorundur ve 2011'de yapılmış Türkiye Gençlerde Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı araştırması, yılın ilk yarısında gerçekleşen evliliklerin %20.3'ünün 16-19 yaş grubundaki kişilerce yapıldığını ortaya koymaktadır¹³⁸.

Lübnan; ülkenin bünyesinde bulunan tüm etnik gruplara politik ve kurumsal güçleri eşit olarak paylaştıran bir sisteme sahiptir. Konfesyonizm ya da eştoplumlaştırıcılık olarak adlandırılan bu sistem; Avrupalı sömürgeci güçlerin önceden dayatmış oldukları "böl ve yönet" sisteminden etkilenmiştir. Devletin yapısında makamlar etnik gruplar arasında paylaştırılmış ve her daim aynı şekilde kalmasına karar verilmiştir: Cumhurbaşkanı Maruni Hristiyan, Başbakan Sünni Müslüman, Ulusal Meclis Başkanı Şii Müslüman, Parlamento Vekil Sözcüsü ve Başbakan vekili Yunan Ortodoks, Genelkurmay Başkanı Dürzi

¹³⁵ Adrien Katherine Wing, "International Law, Secularism, and the Islamic World", **American University International Law Review**, Volume24, Issue 3, 2009, s.423.

¹³⁶ Wing, s.420-421.

¹³⁷ 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, Madde 187: Kadın, evlenmekle kocasının soyadını alır; ancak evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuruyla kocasının soyadı önünde önceki soyadını da kullanabilir. Daha önce iki soyadı kullanan kadın, bu haktan sadece bir soyadı için yararlanabilir.

¹³⁸ Özcebe, Küçük Biçer, s.87.

olmalıdır¹³⁹. 2010 yılında bu sistemin değişmesi için yapılan laiklik yürüyüşü Lübnan'ın seküler devlet olması isteği konusunda farkındalık yaratmak amacıyla gerçekleşmiştir¹⁴⁰. Lübnan Anayasası'nda "herkes yasalar önünde eşittir ve bireysel özgürlükler yasalarca korunmaktadır"¹⁴¹ denmektedir. Ancak; kadınların bireysel hak ve özgürlükleri, bağlı oldukları din ve mezhebe göre değişkenlik göstermektedir.

Çocuk yaşta evlendirilen kızların yüzdesi batı ülkelerinden doğu ülkelerine gidildiğinde çok fazla artış göstermektedir. Bu tabloda en çok dikkat çeken batı ülkelerinin çocuk evlilik sıklığının doğu ülkelerine göre çok daha az olmasıdır. Afganistan %53,7 oranıyla İslam ülkelerinde en çok çocuk yaşta evlilik yapan ülke olarak kaydedilmiştir¹⁴².

Pakistan'da, İran'da olduğu gibi şeriat kanunları baz alınarak kızlar babalarının koruması altındadır ve bu evliliklerinde de babalarının karar vermesi demektir¹⁴³. Pakistan'da çok eşlilik yasaldır, boşanmak kadın ve erkek için eşit şekilde mümkündür. Ancak evlenen kadının çalışmaması daha uygun bulunmaktadır, zira evlilikten doğan çocukların bakımı ve ev işleri kadının görevidir¹⁴⁴. İran İslam Cumhuriyeti gibi İslami kanunlara göre yönetilen, kadına bakış açısı paralellik gösteren ve aile yapısı benzer olan ülkelere Suudi Arabistan ve Yemen'de görücü usulü evlilik veya anlaşmalı evlilikler yapılmaktadır. Suudi Arabistan'da kadınlar bir erkek olmadan dışarı çıkamaz, araba kullanamaz, kadın evlenmek için ebeveyninden izin almak zorundadır¹⁴⁵. Bir başka İslam ülkesi örneği

¹³⁹ Mark Farha, **Lebanon: The Rise and Fall of a Secular State Under Siege**, Cambridge University Press, 2019, s.326.

¹⁴⁰ CNN World, "Thousands in Lebanon march for secularism", Karen Smith (Haber hazırlayan), 26.04.2010, <http://edition.cnn.com/2010/WORLD/meast/04/25/lebanon.rally/index.html> Erişim Tarihi: 10.05.2020.

¹⁴¹ Lübnan Anayasası İngilizce metni için bkz.:

<https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/lb/lb018en.pdf> Erişim Tarihi: 10.05.2020.

¹⁴² Bkz. Ekler'de Tablo C.

¹⁴³ The Oxford Dictionary of Islam, "Pakistan, Islam in.", (Editör: John L. Esposito), Oxford Islamic Studies Online, <http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t125/e1809>, Erişim Tarihi: 24.04.2020.

¹⁴⁴ Susan M. Shaw, Nancy Staton Barbour, Patti Duncan, Kryn Freehling-Burton, ve Jane Nichols,(Editörler), **Women's Lives around the World: A Global Encyclopedia**, Denver 2018, s.242.

¹⁴⁵ Shaw vd., s.169.

olarak Yemen verilebilir: son zamanlarda Yemen’de yaşanan iç savaştan dolayı zor durumdaki halk, kız çocuklarını evlendirme karşılığında para almakta yani tabir-i caizse çocuklarını ailenin diğer fertleri yaşayabilsin diye satmaktadır¹⁴⁶.

İster seküler, ister İslam ülkesi, isterse İslam’ın resmi devlet dini olarak kabul edildiği bir ülke olsun tüm İslam coğrafyası ülkelerinde evlilik konusunda dinden etkilenme söz konusudur ve bu da dolaylı olarak kadını, evliliğin iç dinamiğini ve kadının haklarını etkilemektedir.

4.2. İRAN’DA AİLE VE EVLİLİKTE KADININ YERİNE GENEL BAKIŞ

İslam Coğrafyası ülkelerinde kadının çalıştığı ve çalışmadığı her iki aile tipine de rastlamak mümkündür. Ancak; İran İslam Cumhuriyeti gibi bazı ülkeler yasalarında kadının yerini ev olarak belirlemiştir. Bu ülkeler modernleşmeyi de modernleşme yönündeki isteği de, pozitif bakış açısını da batıya hayranlık olarak veya dine karşı gelmek olarak kabul etmiştir¹⁴⁷.

4.2.1. İran’da Devrim Öncesi Aile ve Evlilik

İran’ı neredeyse her konuda devrim öncesi ve sonrası olarak ikiye ayırmak doğru bir seçim olmaktadır. Zira önceki bölümlerde açıkladığımız üzere İran’ın geçmişte Safevi, Afşar, Zend ve Kaçar Hanedanlıkları tarafından yönetildiği dönemlerde dine ve ulemaya bağlılığın esas alındığı, kadın ve erkeğin Şii İslam’ına uygun şekilde yaşadıkları görülmüştür. Erkeğin merkezde olduğu ve kadının erkeğin kararlarına uymak zorunda olduğu bu aile yapısı Pehlevi Hanedanı döneminde değişime uğramış, yine aynı inanca bağlı olmasına karşın modernleşmeye

¹⁴⁶ Shaw vd., s.273.

¹⁴⁷ Afshar, ‘Women, State and Ideology in Iran’, s.36.

ve endüstriye önem verilerek İran için farklı bir sayfa açılmıştır. Bu dönemde yapılan düzenlemeler kadını, dolayısıyla evlilikleri ve aileyi olumlu yönde etkilemiştir. Muhammed Rıza Pehlevinin yaptığı kapsamlı reformlar sonucunda kadınlar yarım yüzyıl boyunca bağımsızlıkları için verdikleri savaşta belli kazançlar elde etmişlerdir: oy verme hakkı ve meclisin bir üyesi olarak hizmet verme hakkı¹⁴⁸ bunlardan bazılarıdır.

İran'da devrim öncesi yapılan evliliklerde kadınları örtünmemiş ve modern gelinlikler içinde görmek mümkündür¹⁴⁹, fakat bu toplumun her kesiminde kabul gören bir olgu değildi. Yine de devrim öncesi kadınların sosyal hayatta daha çok var oldukları bir gerçektir ve birçok kadının görüşleriyle batılı kadınlar gibi göründüklerinin örnekleri de hem görsel olarak hem de konuyla ilgili yazılarda belirtilmiştir.

Devrim öncesi ve devrim sonrası kadının pozisyonuyla ilgili birçok akademik çalışma yapılmıştır ve konu tarafsız olarak ele alınmıştır. Pehlevi Hanedanı döneminde kadının ailedeki yeri, yükselen eğitim seviyesi ve maddi durumu resmî kurumlarda çalışma fırsatları sayesinde belirgin şekilde değişiklik göstermiştir¹⁵⁰. Kadınlar kazandıkları birçok hakla toplumun içinde bir birey olarak kendini ifade etme ve başka ülkelerdeki kadınların yaşam standartlarına yakın şartlarda yaşama şansı elde etmişlerdir. 1960 ve 1970'li yıllarda kadının topluma karışması ve toplumda daha fazla görünür olması, din adamlarının ve küçük burjuva erkeklerinin bu konuya dikkat çekmelerine ve kadının evin içindeki yaşamına geri dönmesi için çalışmalarabaşlamalarına neden olmuştur. Batılılaştığı düşünülen kadınlar İslami değerleri reddetmekle, kültürel bozulmayla, aile kurumunu zayıflatmakla suçlanmışlardır¹⁵¹.

¹⁴⁸ Osanloo, **The Politics** s.27.

¹⁴⁹ Afary, **Sexual Politics**, s.180.

¹⁵⁰ Hammed Shahidian, **Women in Iran: Gender politics in the Islamic republic**, Greenwoodpress, London 2002, s.18.

¹⁵¹ Valentine M. Moghadam, "Women in the Islamic Republic of Iran: Legal Status, Social Positions, and Collective Action", **The conference entitled "Iran After 25 Years of Revolution: A Retrospective and a Look Ahead"**, Woodrow Wilson International Center for Scholars, (**Women in the Islamic Republic**) 2004, s.16-17.

Zaten devrimi hazırlarken kadınların toplumdaki konumu üzerinden yürütülen çalışmalar dikkat çekmiştir. Tam da bu yüzden devrim hazırlıklarında kadınların aktif olarak çalışması ironiktir. Oysa kadınların; Şaha ve rejime karşı olmalarının nedeni ekonomideki olumsuz gidişat, politik regresyon ve İslami kimlikleri olmuştur¹⁵².

Ancak önemle belirtmek gerekir ki; Ayetullah Humeyni ve sempatanları Pehlevi rejimini yüzünü batıya dönmüş, modern, kadınların daha özgür yaşadığı ve İslami değerleri önemsemeyen bir rejim olarak yansıtmış olsa da aslında durum tam olarak böyle değildir. Bu rejim ve kadınların haklarını düzenleyen Aile Koruma Kanunu (1975'te revize edilmiş haliyle dahi) İran devletinin kadınlarını hiçbir zaman tamamen batıdaki kadınlar gibi özgür kılmamıştır, çünkü Şeriat kanunları ön koşul olarak kabul edilmektedir¹⁵³. Sonuç olarak; kanunlara göre kadın bazı haklar edinmiş olsa da erkek yine evin tek hakimidir¹⁵⁴.

4.2.2. İran'da Devrim Sonrası Aile ve Evlilik

Devrimin gelmesi için çaba sarf eden kadınlar devrim sonrası düzenlemeleri öngörmüş olsalardı yine Ayetullah Humeyni'yi desteklerler miydi? Bunu bilmek mümkün değildir. Ancak erkeklerle omuz omuza Şaha karşı direnişte bulunan kadınların, devrim sonrasında erkeklerle aynı ortamda bulunmamaları için yasalar çıkartan bir ideolojiyi desteklemiş olmaları birbiriyle çelişmekte olan ironik bir durumdur.

Ayetullah Humeyni, devrimi gerçekleştirdikten sonra adım adım kendi ideolojisini ülkeye benimsetme yoluna gitmiştir. Üstelik bu zannedilenden çok daha kolay olmuştur, çünkü İran halkı Ayetullah Humeyni'nin arzu ettiği yaşam şekline yabancı değildir. Zaten yapılan düzenlemelerden daha çok kadınlar etkilenmiş ve hakları birçok konuda sınırlandırılmıştır.

¹⁵² Moghadam, *Women in the Islamic Republic*, s.232

¹⁵³ Higgins, s.479.

¹⁵⁴ Higgins, s.482.

İran Evlilik Sözleşmesi¹⁵⁵ incelendiğinde çoğu maddenin erkeğe göre düzenlendiği görülmektedir. Kadının evlilik anlaşmasını feshedebilmesi için erkeğin gerçekten önemli bir eksiğinin (cinsel yetersizlik veya kısırılık) veya suçunun olması gerekmektedir. Aksi halde kadına boşanma hakkı tanınmamaktadır. Evlilik Anlaşmasının başında ifade edildiği üzere; bu anlaşmayı kabul eden erkek boşanma halinde kadına evlilikte oluşan varlıkların yarısını vermeyi kabul eder. Bu görünüşte kadını koruyan bir madde gibi görünse de; bu anlaşmayı erkeğin kabul ederek imzalamasının ön koşul olduğu dikkate alınınca kadının evlilikteki haklarının da erkeğe tabi olduğu anlaşılmaktadır.

Evlilik ve kadının ailedeki yerine İran toplumunda farklı perspektiflerden bakan kesimler olduğu gerçeği araştırmalarla ortaya konmuştur: yenilikçiler (modernistler), neo-gelenekselciler ve gelenekselciler. Alıntı yapılan çalışmada da belirtildiği üzere yenilikçiler; İslam'ın radikal yeni yorumlamalarına göre cinsiyetler konusunda tarafsız olduğu fikrini savunmaktadırlar, ayrımcılığın ve eşitsizliğin nedenini ise yapılan yanlış yorumlamalar olarak görmektedirler. Bu yorumlamaların ise toplumdaiyi pozisyonlarda bulunmak isteyen erkeklerin başarılı olmalarını sağladığına inanmaktadırlar. Neo-gelenekselciler; kadın ve erkeğin yaradılış olarak farklı olduğunu kabul eden gelenekselci grubun ve kadının toplumda daha aktif bir rol oynaması gerektiğini savunanların bir karmasıdır. Gelenekselciler ise; kadının lüks ve teşhir sevgisi ile bilgi ve mantık yürütme eksikliğinden dolayı kusurlu olduğuna inanmaktadırlar. Ayrıca; neo-gelenekselcilerin aksine; İran İslam Cumhuriyeti'nin kadınlara verdiği politik oluşumlarda ve toplumun içinde bulunma hakkına karşıdırlar¹⁵⁶.

İran İslam Cumhuriyeti'ndeki aile kurumunu ve evliliği anlayabilmek için ilk yapılması gereken şeriat ideolojisini kavramaktır. Şeriatın mevcut

¹⁵⁵ Osanloo, **The Politics**, s.209.

¹⁵⁶ Ziba Mir-Hosseini, **Islam and gender: the religious debate in contemporary Iran**, Princeton University Press,1999, s.39

işlevi belli bir aile yapısını idame ettirirken kadının hareket alanını sınırlandırmaktır. Fakat bu kadınların kendi evlilik anlaşmalarındaki maddeleri doğru kullandıkları takdirde boşanmalarına engel teşkil etmemektedir¹⁵⁷.

Ailede; çocukların bakımı, sorumluluğu baba üzerindedir ve çocuklar üzerinde hak iddia edebilecek kişi yine babadır. Babanın vefatı durumunda; bu vazife baba tarafından babaya en yakın kan bağı olan erkek olarak büyükbabaya geçmektedir. Eğer büyükbaba hayatta değil ise veya bakım sağlayacak gücü yok ise ancak o noktada çocukların bakımı anneye bırakılmaktadır¹⁵⁸. Bu maddeye bakarak; ailede önceliğin yine erkekte olduğu ve çocukların ona bağlı veya ait olduğu çıkarımı doğru olur.

Aile içerisinde yetişen çocukların cinsiyetlerine göre bazı durumlarda farklı haklar sahibi olduklarını da belirtmek gereklidir. Ergenliğe ulaşmış bir erkek çocuk veya kız çocuk eğer akli melekeleri de yerindeyse aileden hiç kimse kendisini denetleyemez, fakat konu evliliğe geldiğinde durum farklıdır. Erkek çocuk evlilikle ilgili olarak kendi kararını verebilmekte iken, ilk evliliğini gerçekleştirecek bakire bir kız için babasının karar vermesi gereklidir¹⁵⁹.

Şah döneminde aile planlamasına önem verilmiş, kadınların bu konuda eğitilmesi sonucu nüfus artış oranı %2,9'a düşmüştür. Devrim sonrası İslami Hükümet aile planlamasını “ülkeyi zayıflatmak için uygulanan bir batı komplosu” olarak tanımlamış, her türlü aile planlaması eğitimini ve malzemesini yasaklamıştır. Aileler çok çocuk sahibi olmaları için teşvik

¹⁵⁷ Ziba Mir-Hosseini, “Women, Marriage and the Law in Post-Revolutionary Iran”, **Women in the Middle East : perceptions, realities, and struggles for liberation**, (Editör: Haleh Afshar), Macmillan 1993, s.59-84.

¹⁵⁸ İran İslam Cumhuriyeti Aile Kanunu'nun (Qanun-e Hemayat-e Khanevade) 1119. Maddesi. İngilizce metin için bkz.: <http://law.dotic.ir/AIPLaw/lawview.do?reqCode=lawView&lawId=187568&isLaw=1> Erişim Tarihi: 24.04.2020.

¹⁵⁹ Morteza Motaharri, **Nezam-e Hoghugh-e Zan dar Islam**, (İslam'da Kadın Hakları), Tahran 1390, s.23.

edilmiş, bu politika değişikliği sonucu nüfus artış hızı %3,9'a yükselmiştir¹⁶⁰.

Evlilik kurumu ile ilgili belki de en kritik konu evlendirilme yaşı olarak görülmelidir. Evlilik yaşı konusu İran'da kadınlar açısından yaşanan olumsuz sürecin en net örneğidir. Pehlevi hanedanı zamanında kabul edilen Aile Koruma Kanunu'ndaki en önemli hükümlerinden biri olan evlilik yaşı erkeklerde yirmi, kadınlarda özel şartlarda değişiklik yapılabilmesi şartıyla on sekiz yaşına alınmış¹⁶¹ iken, İslam Devrimi sonrası getirilen ilk düzenleme ile kızlar için yasal evlenme yaşı 9 olarak düzenlenmiştir. Özellikle uluslararası yoğun tepkilerin ardından bu düzenlemede değişikliğe gidilmiş olup halen uygulanmakta olan yeni yasa metnine göre kızlarda evlenme yaşı 13'tür. Her yıl İran'da 18 yaşın altında 600.000 kız çocuğu evlendirilmekte olup, bunların 234.000'ü 15 yaşın altında, 37.000'i ise 14 yaşın altında çocuklardan oluşmaktadır¹⁶².

¹⁶⁰ Andrea de la Camara, **Women's Rights in Iran: During the Years of the Shah, Ayatollah Khomeini, and Khamenei**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Central Florida, 2012, s.27.

¹⁶¹ Patricia J. Higgins, "Women in the Islamic Republic of Iran: Legal, Social and Ideological Changes", **Journal of Women in Culture and Society**, Volume 3, Spring 1985, s.480.

¹⁶² Women's Committee of the National Council of Resistance of Iran (NCRI), **2020 National Report**, , https://women.ncr-iran.org/wp-content/uploads/2020/03/Annual-Report-2020_ed3.pdf , Erişim Tarihi:20.04.2020, s.23.

5. BÖLÜM

İNSAN HAKLARI HUKUKU VE İRAN HUKUKU'NDA KADININ HUKUKİ STATÜSÜ

5.1. İRAN'DA İNSAN HAKLARI HUKUKU

İnsan Hakları Hukuku; sadece insan haklarını düzenleyen hukuk normlarını inceleyen hukuk dalıdır¹⁶³. İnsan Hakları kavramı çok geniş bir kavramdır; ancak temel olarak dünyadaki her bireyin doğduğu andan öldüğü ana kadar sahip olduğu temel hak ve özgürlüklere verilen isimdir¹⁶⁴. İnsan haklarının temel nitelikleri; mutlaklık, vazgeçilmezlik, bireye ait olma ve çoğunlukla özgürlük hakkı olmasıdır¹⁶⁵. İnsan hakları; evrensel olduğundan hiçbir koşulda bireyler arası bir ayrım gözetmez: cinsiyet ayrımı, toplumsal statü, din, dil, ırk ayrımı yapmaz.

İnsan hakları sadece baskı gören kişi için geçerli değildir, her birey için geçerlidir. Eğitim alabilmek, özel hayatın ve aile hayatının gizliliğini koruyabilmek, fikirlerini özgürce beyan edebilmek, devlet tarafından haksız bir şekilde suçlanmamak gibi eylem ve durumlar insan haklarının kapsamındadır¹⁶⁶. Yaşam hakkı, kişisel özgürlük, eylem yapma hakkı gibi haklar da insan haklarındandır.

Tarihte toplumlar yönetilirken; kitleleri bir arada tutabilmek veya düzeni sağlayabilmek adına baskı altında tutuldukları ve haklarının çoğu zaman yok sayıldığı gerçeği herkesin bildiği bir gerçektir. Hümanist akımların etkisiyle insan hakları hukuku gelişme göstermiş, akabinde insancıl hukuk kavramı da ortaya çıkmış ve böylece daha sağlam bir

¹⁶³ Kemal Gözler, **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Bursa 2018, s.36.

¹⁶⁴ Equality and Human Rights Commission, "What are human rights?", <https://www.equalityhumanrights.com/en/human-rights/what-are-human-rights>, Erişim Tarihi: 31.03.2020.

¹⁶⁵ Halil Kalabalık, **İnsan Hakları Hukuku**, Ankara 2017, s.33

¹⁶⁶ Equality and Human Rights Commission, s.5.

yapılanma oluşmuştur¹⁶⁷. İnsan haklarının korunduğu ülkelerin diğerlerine göre daha gelişmiş olduğunu söylemek mümkündür. Zira bu haklar ve bireyin bu haklarına saygı gösterilmesi, haklarının korunması bir gelişmişlik göstergesidir¹⁶⁸.

İnsan Hakları normlarının- ki bu normlar Fransız Devrimi'nin mottosu olan özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ile paraleldir- üç kuşaktan oluştuğunu 1979 yılında Çek hukukçu Karel Vasak ortaya koymuştur¹⁶⁹. İnsan Hakları normları sivil-politik, sosyo-ekonomik ve kolektif-gelişimsel olmak üzere üçe ayrılır¹⁷⁰. Bu normları açıklamak gerekirse; sivil-politik insan hakları ikiye ayrılmaktadır: sivil ve fiziksel güvenlikle ilgili olan (işkence, kölelik, kötü muamele vs.) ve sivil-politik özgürlüklerle (düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, siyasetle ilgilenme veya katılım vs.) ilgili olandır¹⁷¹. Sosyo-ekonomik normların da iki alt başlığı vardır: sosyal ihtiyaçlarla ilgili edinimleri sağlama (sağlık, barınma, beslenme) ve ekonomik ihtiyaçlarla ilgili edinimleri sağlama (yeterli bir yaşam standardı, sosyal güvenlik ağı, iş ve adil maaşlar)¹⁷². Kolektif-gelişimsel normlar da iki alt başlık altında açıklanmaktadır: özgür irade (sosyal, kültürel, politik gelişimiyle ilgilidir) ve bazı özel etnik ve dini haklar (kendi dinini, kültürünü yaşama özgürlüğü)¹⁷³.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi kabul edildikten sonra gündeme çocuk hakları da gelmiş ve savunmasız olarak kabul edilen çocuklar için düzenlenmiş on maddelik Çocuk Hakları Bildirgesi kabul edilmiştir(1959). Daha sonra; Çocuk Hakları Sözleşmesi 1989 yılında kabul edilerek çocukların hakları ilk defa uluslararası yasalarla korumaya alınmıştır¹⁷⁴.

¹⁶⁷ Anıl Çeçen, **İnsan Hakları**, Savaş Yayınları, Ankara 2000, s.1-5.

¹⁶⁸ Max Roser, **Human Rights**, roser

¹⁶⁹ Karel Vasak, **The International Dimensions of Human Rights**, Paris1982, s.3.

¹⁷⁰ Vasak, s.557-558.

¹⁷¹ Sumner B. Twiss, **Religion and Human Rights**, Project on Religion and Human Rights/Human Rights Watch, New York 1998, s.272.

¹⁷² Twiss, s.171

¹⁷³ Twiss, s.171

¹⁷⁴ Save The Children, A Summary of The United Nations Convention on The Rights of The Child, <https://www.savethechildren.org.uk/content/dam/gb/reports/humanitarian/uncrc19-summary2.pdf>, Erişim Tarihi: 29.03.2020.

Konuyla ilgisi nedeniyle belirtmek gerekir ki, bu Sözleşmenin ilk maddesi uyarınca 18 yaşın altındaki her birey çocuk sayılmaktadır¹⁷⁵.

İran İslam Cumhuriyeti'nde insan haklarından bahsetmeden önce, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Müslüman düşünürlerce eleştirildiği; zira tek tanrılı dinlerin inanç sistemine uygun olmadığını savundukları belirtilmelidir.

İran, İslam Cumhuriyeti olmadan önce BM'nin üye ülkeleri arasına katılmıştır. O dönem kabul edilen ve uygulanacağı taahhüt edilen haklara devrim sonrası aynı bakış açısıyla bakılmamıştır. Dolayısıyla; İnsan Haklarının uygulandığı, kısmen uygulandığı veya haklar tanınsa bile uygulanmadığı durumlar vuku bulmuştur. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne hukuken bakıldığında bağlayıcı niteliği yoktur, ancak insan haklarının korunması ve bu yönde çalışmalar yapılması için yol gösterici bir fonksiyonunun olduğu muhakkaktır.

İnsan Haklarının algılanması, uygulanması veya uygulanmaması durumlarını ülkelerin içyapısını inceleyerek yorumlamak özellikle önemlidir¹⁷⁶. Birleşmiş Milletler Evrensel Periyodik İncelemesi (UPR) İran İslam Cumhuriyeti'ne insan hakları konusunda tavsiyelerde bulunmuş ve İran da bu tavsiyelere uyacağını, ulusal ve uluslararası seviyede İran'da insan haklarını iyileştireceğini taahhüt etmiştir¹⁷⁷.

İnsan Haklarını uygulama oranlarına göre ülkeleri karşılaştıran bir çalışmadan elde edilen verilerle her ülkenin bu konudaki skoru belirlenmiş, adeta ülkelerin insan hakları karneleri çıkartılmıştır¹⁷⁸.

¹⁷⁵ Save The Children, A Summary of The United Nations Convention on The Rights of The Child, <https://www.savethechildren.org.uk/content/dam/gb/reports/humanitarian/uncrc19-summary2.pdf>, Erişim Tarihi: 29.03.2020.

¹⁷⁶ Iran's Commitments About Supporting Human Rights (İnsan haklarını desteklemede İran'ın taahhütleri), The Islamic Republic News Agency, 25 Mart 2016, <http://www.irna.ir/>, Erişim Tarihi: 03.04.2020.

¹⁷⁷ Iran's Commitments About Supporting Human Rights, <http://www.irna.ir/>

¹⁷⁸ "Human Rights" (İnsan Hakları) başlıklı söz konusu çalışma, Oxford Üniversitesi tarafından desteklenen Our World in Data isimli araştırma ve veri tabanı sitesinde yer almakta olup Max Roser tarafından hazırlanmıştır. <https://ourworldindata.org/human-rights>, Erişim Tarihi:20.04.2020.

Söz konusu raporda yer alan bir karşılaştırmalı grafiğe göre, Kuzey Kore en kötü skora sahipken çalışmanın merkezindeki ülke İran ise İsrail, Çin ve Suudi Arabistan ile birlikte insan hakları skorunda düşük skorlu ülkeler grubundadır. Gelişmiş ülkeler olarak kabul ettiğimiz; Lüksemburg, Danimarka gibi ülkeler ise insan haklarında da yüksek skorlara sahiptir¹⁷⁹. Gelişmişlik düzeyiyle insan haklarının uygulanma seviyesi, bu haklara duyulan saygı ve gösterilen özenin doğru orantılı olduğu gerçeği grafiğin sonuçlarıyla da örtüşmektedir¹⁸⁰.

İran İslam Cumhuriyeti'nin insan hakları konusundaki duruşunu açıklarken alıntılanan grafikte İran'ın skoruna çok yakın bir skor kaydeden İsrail'den de bahsedilmesi derinliği arttıracaktır. Bu iki ülkenin dinleri, kültürleri oldukça farklıdır ancak bazı konularda ortak noktaları da dikkat çekmektedir. İran ve İsrail dini ve dini prensipleri ülkelerinin anayasalarına ve temel kanunlarına dahil etmiş devletlerdir¹⁸¹.

Ayrımcılık yasağı prensibine uymada hem İran'ın hem de İsrail'in başarısız olması örnek gösterilmelidir. Örneğin; iki ülkede de yüksek öğrenim görmek veya bazı fakültelerde eğitim alabilmek öğrencinin dinine bağlı tutulmuştur¹⁸². Bu açıkça en temel insan haklarından olan ayrımcılık yasağının ihlalini oluşturmaktadır.

İranlılar; dinlerini özgürce yaşama hakkına sahip değildirlere ve bu yine insan haklarına aykırı bir tutumdur¹⁸³. Kolektif-gelişimsel normlardan biri olan dinini ve kültürünü özgürce yaşama özgürlüğü¹⁸⁴ İran İslam Cumhuriyeti'nde yaşayan bazı etnik gruplara tanınmamaktadır ve bu da bir insan hakkı ihlalidir.

2015 yılında BM'nin İnsan Hakları Raporu'nun yasal temelden yoksun olduğunu ifade eden dönemin İran İslam Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı

¹⁷⁹ Bkz. Ekler'de Grafik D.

¹⁸⁰ Roser, Human Rights, Online yayın, <https://ourworldindata.org/human-rights>, 2020.

¹⁸¹ S.I. Strong, "Law and Religion in Israel and Iran: How the Integration of Secular and Spiritual Laws Affects Human Rights and the Potential for Violence", **Michigan Journal of International Law**, Vol. 19 (Issue1), 1997, s.174.

¹⁸² Strong, s.178-179.

¹⁸³ Strong, s.180.

¹⁸⁴ Twiss, s.73

Sözcüsü Merziye Afham bu tip raporların taraflı olduğunu, bazı ülkeler tarafından kendi ülkelerine karşı siyasi bir araç olarak kullanıldığını ve İran'ın insan hakları ve kadın hakları konusundaki gelişiminin göz ardı edildiğini ifade etmiştir¹⁸⁵. Elbette; yaşanan gelişmeler göz ardı edilemez fakat ülkede birçok farklı alanda ihlal edilen insan hakları örneklerine rastlanırken bunlar yaşanmıyor gibi yapmak yerine düzeltme yolları aranmalıdır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ayrımcılık yasağı prensiplerinin ihlali konusunda kâfi derecede kanıt olmasına karşın; genel olarak beyannamenin ya da beyannamede bulunan prensiplerin bağlayıcılığı olmadığı için bunlara uyacağını taahhüt etmesine rağmen aykırı davranan ülkeler bu ihlallerinden dolayı doğrudan bir yaptırıma maruz kalmamaktadır¹⁸⁶.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin kabul edildiği tarihte (1949) İran henüz İslam Cumhuriyeti değildi. Beyannamede bulunan insan haklarına uyulacağı taahhüt edildiği zamanki rejimle devrim sonrası rejim arasında büyük bir değişiklik bulunmaktadır ve ihlallerin varlığını tespit eden BM'nin raporlarına karşı çıkılsa da¹⁸⁷ bu gerçeklik değişmemektedir.

İran İslam Cumhuriyeti'nde insan haklarını incelerken İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden 30 yıl sonra 1989 yılında kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi'nden bazı maddeleri irdelemek gerekir. Öncelikle bu sözleşmeye göre çocuk kavramının tanımıyla¹⁸⁸ başlanmalıdır. Sözleşmenin 1. Maddesine göre 18 yaşın altındaki herkes çocuk olarak kabul edilmektedir. Bu maddeye bakıldığında; İran'da kadın olduğu kabul

¹⁸⁵ Afham: BM'nin insan hakları raporu yasal temelden yoksundur in The Islamic Republic News Agency, 28 Eyl 2015 07:58, <http://www.irna.ir/>, News Code: 2949727, Erişim Tarihi: 28.03.2020.

¹⁸⁶ Strong, s.190-191.

¹⁸⁷ News Code: 2949727.

¹⁸⁸ Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin orijinal İngilizce dilindeki metni için bkz. <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx> , Erişim Tarihi: 20.04.2020. Sözleşmenin Türkçe dilindeki metnine ise <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> internet sitesinden erişilebilir, Erişim Tarihi: 20.04.2020.

edilerek evlendirilen 18 yaş altındaki tüm bireyler Çocuk Hakları Sözleşmesi uyarınca çocuktur ve açık bir ihlal durumu söz konusudur.

Sözleşmenin 3. Maddesinde de çocukla ilgili her türlü karar ve eylemde çocuğun yararı gözetilmelidir denmektedir. Çocukların; fiziksel, zihinsel, manevi, ahlaki ve sosyal, sağlık ve refahlarını korumak için iyi bir yaşam standardına ve en yüksek sağlık seviyesine sahip olmaya hakkı vardır. Çocuk kabul edildikleri yaşta ebeveyni veya yasal vasisi tarafından yaşamı hakkında karar verilen ve evlendirilen kız çocuklarına hem zihinsel hem de fiziksel olarak zarar verilmektedir. Bu sorun; sadece kız çocuklarını da ilgilendirmemektedir, erkek çocuklar da 18 yaşın altında evlendirilebilmektedir. Her ne kadar bu evlilikler kadında olduğu gibi baba ya da baba tarafından büyükbabanın kararıyla değil erkek çocuğun kendi kararıyla gerçekleşmiş gözükse de modern hukuk sistemlerinde reşit olarak kabul edilmeyen bu yaştaki erkek çocukların iradelerinin ne kadar geçerli olduğu, evlilik kararının ne derecede kendi kararları olduğu oldukça şüphelidir.

İran İslam Cumhuriyeti Medeni Kanunu'nda boşanma ile ilgili maddelerden 1122¹⁸⁹ ve 1123'te kadın ve erkeğin boşanma talebini yasal kılan koşullar sıralanmıştır. Bu koşullar kusur olarak ifade edilmiştir, insan hakları perspektifinden bakıldığında ayrımcı bir bakış açısının ispatı niteliğindedir. Erkeğin hadım olması, iktidarsız olması (evlilik sırasında bir kere bile birliktelik oluşmamışsa) veya cinsel organın ampütasyonu sonucu evlilikteki görevlerini yerine getirememesi gibi durumlarda kadına boşanma hakkı tanınmaktadır. Kadının rahminin alınması, cüzzam veya lepra hastalığına yakalanmış olması, rektum ve vajinanın birleşik olması – ki bu doğum sırasında alınan hasar dolayısıyla oluşabilmektedir-, kötürüm olması ve her iki gözünün de kör olması erkeğe boşanma hakkı vermektedir. Kadının erkeği boşayabilme koşulları bile insan haklarına

¹⁸⁹ İran Medeni Kanununun (Qanun-e Madani-e Jomhuriy-e Eslami-e Iran) İngilizce versiyonu online kaynak: <http://law.dotic.ir/AIPLaw/lawview.do?reqCode=lawView&lawId=178971&isLaw=1> , Erişim tarihi:24.05.2020.

aykırı iken erkeğin kadını boşayabilme koşulları ciddi hak ihlalleri içermekte ve özellikle engelli insanlara yapılan ayrımcılık fark edilmektedir.

İran İslam Cumhuriyeti, 1979'da kabul edilmiş ve 1981 yılından beri yürürlükte olan BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesini (CEDAW) imzalamamıştır. Kadınların hakları konusunda belli normlara ulaşamamış bir ülke olsa da; İran'da kadının evlilik yaşı, doğurganlık oranı gibi konularda olumlu yönde bir ilerleme olmuş ve daha fazla eğitilmiş kadın kendi hakları ve sosyal yaşama daha fazla katılım için savaşılmaya başlamıştır¹⁹⁰.

Medeni Kanun'da 21. Madde reşit olmayanların evliliğini yasaklasa da bir açılım yapılarak yasal vasi uygun gördüğü takdirde evliliğin gerçekleşebileceğini söylemektedir. Bu maddeye bakılarak; eğer devlet tarafından korunması gereken kadın ise; kendi isteği dışında evlilik yapmasının engellenmemesi ailenin korunmasını düzenleyen Anayasadaki 10. maddeyi ihlal etmektedir. Eğer korunması gereken yine Anayasanın 10. Maddesine göre çocuk ise; bir çocuğun evlenmesine göz yummak hem Çocuk Hakları Sözleşmesi'ndeki ilk maddeyi ihlal hem de İran İslam Cumhuriyeti Medeni Kanunu Madde 1041'i ihlal etmek anlamına gelmektedir.

İran Hukuku derinlemesine ve Anayasası madde madde incelendiğinde ortak noktanın din, İslami kaideler ve geniş yetkilere sahip dini lider olduğu görülmektedir. Bu da günümüz dünyasında; İslam Cumhuriyeti dahi olsa cumhuriyet rejimiyle örtüşmeyen, demokratik olmayan ve modern dünyada birçok yönüyle kabul görmeyecek bir hukuk ve yargı sistemi demektir.

¹⁹⁰ Moghadam, **Iranian Women, Work**, s.237

5.2. İRAN'DA İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA KADIN HAKLARI UYGULAMALARI

İran Hukuku'nda kadının statüsü ve kadına tanınan haklar ülkenin bulunduğu döneme göre değişkenlik göstermiştir. Devrim öncesi Şah Rıza Pehlevi'nin Kılık Kıyafet Kanunu ve Çador/Çarşaf Yasağı kadınlara modern bir yaşam sunmak gibi görünse de; aslında çarşaf giyilmesini zorunlu kılmak da çarşaf giyilmesini yasaklamak da aynı derecede kadının haklarını ihlal etmek demektir.

İran'da kadın haklarının nasıl geliştiğini değerlendirebilmek için İslam Devrimi ile ne tür radikal sayılabilecek değişiklikler yapıldığını, sonrasında kadınların uzun yıllar süren mücadeleleri sonucu ne gibi iyileşmeler yaşandığını görmek yararlı olacaktır.

İslam Devrimi sonrası İslami Kıyafet Kanunu ile kadınların sokakta giyebilecekleri kıyafet belirlenmiş, saçlarını göstermeleri yasaklanmış, bu kanuna uymayanlara kırbaç cezası uygulanacağı şeklinde düzenleme getirilmiştir. Kadınların Kıyafet Kanununa uygun giyinip giyinmediklerini kontrol etmek üzere devrim Muhafızları görevlendirilmiştir¹⁹¹.

Kadınların hâkim olarak görev yapmalarını engelleyen bir yasal düzenleme yapılmıştır. Mevcut kadın hâkimler istifa etmeye zorlanmış, ya da görevlerine son verilmiştir. Gerekçe olarak da, kadınların duygularının verecekleri kararları gölgelediği, bu nedenle karar verme hususunda objektif olamayacakları ileri sürülmüştür¹⁹².

Kadınları erkeklerin arzulu bakışlarından korumak amacıyla cinsiyete dayalı bir ayrımcılık uygulanmış, üniversiteler dahil olmak üzere tüm okullarda kızlar ve erkekler ayrılmış, karşı cinsle herhangi bir şekilde ilişki kurmaları engellenmiştir. Toplu taşıma araçlarında da ayrımcılık uygulanmış, otobüslerin ön tarafları erkeklere ayrılmış, kadınlar otobüsün

¹⁹¹ Camara, s.24.

¹⁹² Camara, s.26.

arka sıralarında oturmaya zorlanmışlardır. Kayak pistleri ve spor salonlarında da cinsiyet ayrımı uygulanmıştır¹⁹³.

Kadınların üniversitelerde ancak çok sınırlı sayıda alanda eğitim görmelerine izin verilmiştir. Kadınları çalışmaktan vazgeçirmek için “batı icadı” denilerek tüm kreş ve anaokulları kapatılmıştır¹⁹⁴.

Devrimin ilk yıllarında uygulanan bu sert ve kabul edilemez tedbirler, kadınların bitmeyen protestoları ve uluslararası baskıların da etkisiyle zaman içerisinde gevşetilmiş, kadınlar pek çok haklarını tekrar elde etmişlerdir.

Örneğin kadınların üniversitelerde neredeyse diledikleri her alanda eğitim görmeleri imkanı sağlanmıştır¹⁹⁵.

Anayasada yapılan değişikliklerle erkek meslektaşları ile kıyaslandığında sayıları az olsa da kadınların hâkim olarak görev yapmaları mümkün hale gelmiştir¹⁹⁶.

Medeni Kanunda yapılan değişikliklerle erkeğe sadece tek taraflı bir beyanla dilediği anda eşini boşaması hakkını veren düzenlemede değişiklik yapılmış, boşanabilmek için mahkemede dava açması zorunluluğu getirilmiştir. Kadının da boşanma davası açabilmesi için kanunda değişiklik yapılmıştır¹⁹⁷.

Günümüzde modern olarak tabir edilen toplumlar da şu an oldukları noktaya gelme sürecinde; daha önce de belirtildiği üzere kadınların hiçe sayıldığı, haklarının olmadığı veya bu hakların erkekler tarafından düzenlendiği dönemlerden geçmiştir. Toplumlar modern de olsa modernleşme yolunda ve çabasında da olsa; dini inanışlar, toplumdaki uç kesimler, gelenek ve görenekler bazen bu çabaları olumlu veya olumsuz etkiler. İran’da Şah Pehlevi zamanında Şah’ın modern giyimli ailesiyle halk önüne çıkması bu çabaya örnektir ancak Şah bu şekilde dindar kesim

¹⁹³ Camara, s.28.

¹⁹⁴ Camara, s.29.

¹⁹⁵ Camara, s.37.

¹⁹⁶ Camara, s.38.

¹⁹⁷ Camara, s.39.

ve hatta modernleşmeden faydalanabilecek kadınlar tarafından bile eleştirilmiştir.

Ayetullah Humeyni'nin Şah'ın Aile Koruma Kanunu ile ilgili yazmış olduğu eleştirel yazı devletin devrimden sonraki duruşunu açıkça göstermektedir.1967'de yürürlüğe giren bu kanun uyarınca; kadınlar yasal olarak boşanma davası açabilmekteydi. Ayetullah Humeyni bu kanunun İslam'a karşı geldiğini ileri sürmüştü, bu kanun sayesinde boşandığı varsayılan kadınların aslında halen eski kocalarıyla evli olduklarını ifade etmiş, eğer evlenmişlerse zina işlediklerini ve bu evlilikten olan çocukların ise gayri meşru olduklarını söylemiştir. Ayrıca; bu kanuna göre boşanmış kadınların günahkâr olduklarını ve şeriata göre cezalandırılacaklarını duyurmuştur¹⁹⁸.

Devrim öncesi ve devrim hazırlığında erkeklerle beraber bu yolda rol almış kadınlar bir anda kendilerini yeni rejimin kadının statüsü hakkındaki çelişkili yorumlarının ortasında bulmuşlardır. Bu konu irdelenirken İran toplumunun çoğunluğunun inandığı dine yoğunlaşmak; o dini inanışın doktrinine bağlı olarak işleyen İran rejiminin kadınlarla ilgili hukuki konularda duruşunu anlamayı kolaylaştıracaktır. Örtünmeyle ilgili verilebilecek bir örnekle bu durum daha iyi anlaşılabilir. Toplum içinde İslami "hijab" ile örtünmeden dolaşan kadınlar; iki aydan başlayan hapis cezasına çarptırılabilir veya cezası 500.000 riyal kefalet ödemek olabilir¹⁹⁹.

Anayasanın giriş bölümünde kadına atfedilen en önemli rol analıktır ve anayasadaki bu satırların alt metninde toplumda kadının durması gereken yer açıkça belirtilmiştir. İlginç olan anayasada yer alan bu ifade, kadının doğurganlığını ve erkeklerden biyolojik olarak farklı olma durumunu bir

¹⁹⁸ Ferdows, **WomenandtheIslamic**, s.291.

¹⁹⁹ Ferdows, **The Status**, s.73.

nimete dönüştürmüş ve bu sayede bazı kadınlar bunu pozitif algılayıp tercih edilir bir seçenek olmasını sağlamıştır²⁰⁰.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası Madde 21'e göre devlet, İslami kriterlere uygun olmak şartıyla kadınların haklarını her yönüyle güvence altına almakla yükümlüdür. Bu bağlamda devlet,

1. Kadının kişisel gelişimi için gerekli uygun çevreyi sağlamak, maddi ve manevi haklarına kavuşturmak,
2. Anneleri özellikle doğum sürecinde ve çocuk yetiştirme döneminde korumak ve ayrıca vasisi olmayan çocukları korumak,
3. Aile bütünlüğünü ve varlığını yetkili mahkemelerce korumak,
4. Dul, yaşlı ve koruyucusu olmayan kadınlara özel sigorta tesis etmek,
5. Vasıflı annelere çocuğun istekleri doğrultusunda veya bir yasal vasi olmadığı koşulunda çocuğun vesayetini vermek.

Anayasada kadının haklarını düzenleyip korumak için yer alan bu madde; kadının varlığının ev, evlilik, çocuk üçgenine ait bir şey olarak kabul edildiğinin göstergesidir.

İran'da kadın, yasalar doğrultusunda ikinci plana hatta erkek tarafından korunmaya muhtaç bir varlık statüsüne itilmiştir. Ayrıca evine bağlılık kisvesi altında kadının görevlerinin; erkeğe tam olarak itaat etmesi, onun varlığında veya yokluğunda onu utandıracak hareketlerden sakınması, erkeğin izni olmadan evden çıkmaması, kendisini kocası için arzu edilir kılması olduğu ifade edilmektedir²⁰¹.

Kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin en keskin görüldüğü yer mahkemelerdir. 1979 Mart ayından itibaren bir kadın tek başınayken şahitliği geçerli olmamaktadır. Bir kadının şahitliğinin kabul edilebilmesi için erkeğin onayı gerekmektedir. Bunun gibi dünyadaki diğer birçok

²⁰⁰ Mohabat News, Iranian Christian News Agency: “**More Women Inspired by the ‘Girl of Revolution Street’**”, January 30, 2018, <http://english.mohabatnews.com/?p=3884>, Erişim Tarihi: 02.04.2020.

²⁰¹ Haleh Afshar, “Women, Marriage and State in Iran”, **Women, State and Ideology**, London 1987, s.39

ülkede kadının doğal hakkı olarak görülen şeyler İran İslam Cumhuriyeti anayasası uyarınca erkeğin onayına veya tekeline bırakılmıştır.

Buna karşılık; tanınmış bir İranlı Şii olan Ayetullah Motahhari İslamiyet'te kadının haklarını anlattığı kitabının, Şii bakış açısına göre kadının hak ve statüsü konusunda en modern ve anlaşılır çalışma olduğu söylenebilir. Bu çalışmada; kadın ve erkeğin fiziksel, fizyolojik ve duygusal olarak farklı oldukları ifade edilmiştir. Bu bakış açısı İslam'ın esasen kadının yaratılış olarak erkekten farklı olduğu görüşünü savunmakta, ancak erkekten aşağı görmemektedir²⁰².

İran'daki hukuk sistemi temelini, kadının erkekle doğası gereği eşit olmadığı şeklinde yorum yapılan İslam dininden almaktadır. Ancak bu değerlendirme bir yoruma dayanmaktadır ve dini metinler tekrar yorumlandığında farklı sonuçlara varan din bilimciler olduğu da görülmektedir. Örneğin; kadının şahitliğine izin vermeyen yasalara karşılık Kuran'da 'iki erkek şahit yok ise bir erkek ve iki kadının da şahitlik yapabileceği' yazmaktadır²⁰³. Bu da; İslami değer ve yargılarla düzenlenen bu hukuk sisteminin yorumlama farklarıyla nasıl değişebileceğini ve kadınlar açısından olumlu gelişmeler yaşanabileceğini göstermektedir.

İran'da devrim sonrası zaman zaman mevcut rejime, haksızlıklara karşı –sadece kadınlar tarafından değil, toplumun her kesiminden özellikle de işçiler tarafından- ayaklanmalar, protestolar olmuş ancak çok sert şekilde bastırılmış; tutuklanmalar, işkence ve hapis cezalarıyla sonuçlanmıştır.

İran Hukuku'ndaki kadının ayrımcılığa uğramasına neden olan yasalara karşı yapılan hareketlerden en önemlisi kuşkusuz “Bir Milyon İmza” kampanyası olmuştur²⁰⁴. 12 Haziran 2006 yılında başlatılan kampanya büyük kitleleri harekete geçirmiş ve kadın hakları için haklı bir savaş

²⁰² Ferdows, **The Status**, s.73.

²⁰³ Afshar, 'Women, State and Ideology in Iran', s.259.

²⁰⁴ David Lowe “Iran's Million Signatures Campaign: A Leading Voice for Democracy”, Democracy Digest, 9 Kasım 2009, <http://www.demdigest.net/blog/regions/iran's-million-signatures-campaign-a-leading-voice-for-democracy.html>, Erişim Tarihi: 11.03.2020.

başlamıştır. Fakat kampanyayı imzalayan her imza sahibi devlete karşı suç işlemiş sayılmış ve hapis cezası alanlar olmuştur. Yine de; bu hareket kadın hakları ve kadınların toplumdaki yeri için önemli bir adım olmuştur.

Kadın hakları için yürütülen hareketlere bir diğer örnek olarak sosyal medyada yer alan “Beyaz Çarşambalar”²⁰⁵ verilebilir. Bu hareket kadınların yıllardır süregelen baskı rejimine karşı beyaz örtülerini çıkartarak paylaşımlarda buldukları bir harekettir. Masih Alinejad adlı genç kadın tarafından başlatılan bu hareket İran’da ve dünyada geniş yankı uyandırmış ve bu şekilde kadınların gerçek sorunlarına ve hukuk sisteminde kadınların ayrımcılığa uğradığı noktalara dikkat çekilmiştir.

İran’da resmi olmasa da fiili olarak örgütlü bir kadın hareketinin mevcut olduğu bilinmesine rağmen muhafazakar İslamcı iktidar tarafından inkar edilmekte, eşit haklar için düzenlenen eylemler “batı etkisi altında körüklenen zararlı feminist sapkınlık” veya “Siyonistlerin ve Amerikalıların gizli oyunu” olarak tanımlanmakta; karalama kampanyaları, tutuklama ve hapis cezası karşılık verilmektedir²⁰⁶. Yine de kadınlar tarafından dile getirilen talepler tamamen görmezden gelinememekte ve yukarıda açıklandığı üzere pek çok iyileşme sağlanmış bulunmaktadır.

Kadınlar devrimden hemen sonraki yıllara kıyasla pek çok hak elde etmiş gözükse de; bu hakların hala çok modası geçmiş, yetersiz haklar olduğu gerçeği de gözden kaçırılmamalıdır. Kadınlar bir takım haklara sahiptir, fakat bu haklarını kullanmak için gereken yeterli yasal imkanlara özellikle kırsal kesimde sahip değillerdir²⁰⁷. Kırsal kesimde özellikle eğitim imkanlarının kadınlar için kısıtlı olması, şehirli kadınla kırsal

²⁰⁵ Nassim Hatam, “Why Iranian women are wearing white on Wednesdays”, BBC News, 14 Haziran 2017, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-40218711>, Erişim Tarihi: 14.03.2020.

²⁰⁶ Nayereh Tohidi, “Women’s Rights and Feminist Movements In Iran”, **SUR**, 24 - v.13, 2016, s.79.

²⁰⁷ Camara, s.41.

kesimde yaşayan kadın arasında haklar ve imkanlar bakımından çok büyük bir farklılık yaratmaktadır²⁰⁸.

İran'da kadınlar hak ve özgürlüklerini elde etmek için sürekli olarak sınırları zorlamaktadırlar. 1986 yılına kıyasla bugün işgücü piyasasında kendisine yer bulmuş kadın sayısı üç katına çıkmıştır²⁰⁹. Ancak yine de kadınlar ve erkekler arasında üst düzey siyasi pozisyonlarda ve liderlik rollerinde büyük bir eşitsizlik vardır ve kadınlara erkeklere sağlanan avantajlar sağlanmamaktadır. Ülkenin genelinde, özellikle kırsal kesimde kadınla erkek arasında eşitsizlik çok belirgindir²¹⁰.

²⁰⁸ Camara, s.42.

²⁰⁹ Camara, s.43.

²¹⁰ Camara, s.46.

SONUÇ

İran; geçmişi yüzyıllara dayanan köklü bir devlet olarak tarihte yerini almıştır. Tarihinde birçok farklı devlete ev sahipliği yapmış bu topraklar son olarak 1979 yılında yapılan İslam Devrimi sonrası İran İslam Cumhuriyeti adını almıştır. Cumhuriyet rejiminin adını almış ancak bu rejimin demokratik yapısına ulaşamamış, teokratik bir yönetim biçimiyle isminde bulunan İslam dininin emrettiği buyruklar uyarınca yönetilen bir devlet olmuştur.

İran'da din ve devlet işlerinin bir arada olması sadece devrim sonrasına ait bir özellik olmamasına rağmen, Pehlevi Hanedanı sonrasında gelen devrimin keskin değişimler getirmesi bu yapının daha çok göze çarpmasına neden olmuştur.

İran İslam Cumhuriyeti, seçimlerle cumhurbaşkanı ve milletvekillerinin seçilmesi, halkın seçimlere katılıp oy kullanabilmesi gibi hususlar göz önüne alındığında demokratik ve modern bir yapıya sahip gibi görünse de; dini liderin bu seçimlerde son kararı verme hakkını elinde tuttuğu gerçeği karşısında asıl güç kaynağının tek olduğu açıktır. Bu da devlet yapısında hukukun üstünlüğü ve eşitlik ilkelerine riayet edilmediğini, bireylerin hak ve özgürlüklerinin önemsenmediğini, tamamen kişilere bağlı dini bir yönetimin söz konusu olduğunu göstermektedir.

İran'da devrim öncesi hukuk alanında yapılan düzenlemeler; kadına verilen haklar kadının toplum içinde daha fazla görünmesini ve toplumun çeşitli alanlarında boy göstermesini sağlamıştır. Ancak idarenin topluma adeta empoze etmeye çalıştığı bu modern yaşam biçimi toplumun çoğunluğunca benimsenmemiş, devrim sonrası yapılan düzenlemelerle kadının elinden bu hakları almış ve hatta devrim öncesi kullandığı bazı haklardan dolayı suçlu sayılma noktasına gelmiştir.

Devrim hazırlığı sırasında; Ayetullah Humeyni'yi destekleyen kadınlar olması da sonrasında yaşanan değişikliği daha çarpıcı kılmaktadır. Kadın;

Ayetullah Humeyni'yi desteklerken toplum içinde bulunmuş, erkeklerle omuz omuza Şaha karşı ayaklanmış ve devrimi gerçekleştirmiştir. Devrim gerçekleşikten sonra ise yine aynı kadınların asıl yerinin ev ve görevinin de ev işleri olduğu dikte edilmiştir.

İran toplumu; muhafazakâr kesimin varlığına rağmen değişim isteyen reformistlerden de oluşmaktadır. Eğitim seviyesi olarak oldukça iyi durumda olan İran toplumunda kadınların özellikle yüksek öğrenim görme oranlarının yüksekliği son derece şaşırtıcıdır. Yüksek öğrenim kurumlarında erkeklerden sayıca daha fazla yer almalarına rağmen kadınların babaları veya eşleri izin verdiği sürece eğitim alabilmeleri, sadece belirli alanlarda eğitim alabilmeleri ve eğitim alanların da çok az bir kısmının iş hayatında aktif olarak yer alabilmesi ise eğitim konusundaki olumlu görüntüyü gölgelemektedir.

Yasalar önünde kadın ve erkek eşitliği olmayan İran'da dikkat çekici olan husus ise, bu şekilde yaşamaya alışmış kadınların büyük çoğunluğunun bu durumdan rahatsız görünmemesi veya kendi haklarını savunmak için cesaret bulamamasıdır. Pehlevi zamanında yine İslami buyrukların sınırları dahilinde kadınlara tanınan hak ve özgürlükler şehirli kadınlar tarafından kullanılmış ancak taşrada yaşayan kadınlar aynı şekilde yaşamaya devam etmişlerdir.

İran; kadına özgürce olmak istediği yeri kendi seçebileceği bir yaşam alanı sunmamaktadır. İran kadınının, dünyadaki gelişmiş ülkelerdeki herhangi bir kadının doğduğu an itibariyle sahip olduğu haklara ulaşmak için savaşması gerekmektedir.

Tüm bu olumsuzluklara karşın; kadınlar Ayetullah Humeyni'nin yönetimin başında olduğu devrimin ilk yıllarından başlayarak haklarını savunmak için çaba göstermişlerdir ve hatta bu dönem bu konudaki çabaların ivmesinin en yüksek olduğu dönem olarak kabul edilebilir. Devrimin ilk yıllarında çok sert tedbirler uygulanmış ve kadınların adeta tüm hakları ellerinden alınmış ise de, zamanla kadınların haklı talep ve protestolarının etkisiyle bu sert uygulamalar yumuşatılmış, pek çok

hakları kadınlara iade edilmiştir. Bu da; İran’da yaşanan tüm gerilemelere rağmen halk hareketiyle değişimin gerçekleşebileceği veya en azından bazı hakların genişleyebileceği şeklinde yorumlanabilir.

Hala İran’da kadınla erkek eşittir demek mümkün değildir. Kadınlar örgütlenerek ve kamuoyu oluşturarak pek çok hak elde etmişlerdir, fakat İran’da hala kadınlar için iyileştirilmesi gereken pek çok husus bulunmaktadır.

İnsan hakları perspektifinden bakıldığında; İran’da kadınların kendilerine birey olarak tanınan haklardan çok azına sahip olabildiği, sahip olmak için hak aramanın ise genellikle suç sayıldığı görülmektedir. 40. yılını geçtiğimiz yıl tamamlayan bu rejime karşı ve tepkili olanların sayısının arttığı ise yadsınamaz bir gerçekliktir. Her ne kadar ciddi sınırlamalar uygulanıyor olsa da internet ve sosyal medya İran kadınının bilinçlenmesini ve organize olabilme yeteneklerinin artmasını sağlamıştır. Kadının kontrol edilmesi ve savunulması gereken bir varlık olarak değil bir birey olarak görülmesi için günümüzde hala savaş verilmesi ise İran İslam Cumhuriyeti’nin geleceğine dair ümit vericidir. İran, kadın hakları konusunda dünyanın büyük bir kısmından çok daha geride olsa da kadınların kendi hakları için gösterdikleri çabaya ve bilinç düzeyine bakılarak İran yasalarının gelecekte İran kadınına daha özgür, daha eşit ve daha mutlu kılacak düzenlemeler içereceği söylenebilir. Acıyla, zorlukla elde edilecek bu haklar diğerlerinden çok daha değerli olacaktır.

EKLER

Tablo A:

1936-1960 tarihleri arasında kadınların açılmasıyla ilgili karikatür

Kaynak: Afary, **Sexual Politics**, s.226.

Tablo B:

İran akademik yılı Iranian academic year	Miladi yıl Christian year	Erkek öğrenci sayısı No. of male students	Kız öğrenci sayısı No. of female students	Toplam sayı Total
1381-1382	2002-2003	104,079	116,927	221,006
1382-1383	2003-2004	120,399	141,002	261,401
1383-1384	2004-2005	123,503	142,967	266,470
1384-1385	2005-2006	154,669	185,857	340,526
1385-1386	2006-2007	287,000	322,000	610,000

Source: Iran National Statistics Center.

Cinsiyete göre İslami Azad üniversitesi ve Payami-Nour Üniversitesi'ne Giren Öğrencilerin Karşılaştırılması. (Telif Hakkı olan görsel olduğu için olduğu gibi bırakılmıştır.)

Kaynak: Kambiz Heidarzadeh Hanzaee, "Generation Y female and male decision-making styles in Iran: Are they different?", **The International Review of Retail Distribution and Consumer Research**, Volume18, 2008.

Tablo C:

Ülke	Çocuk Evliliklerin Sıklığı (%)
Afganistan	53.7
Almanya	1.2
ABD	3.9
Arjantin	12.4
Azerbaycan	12.0
Belçika	1.6
Finlandiya	0.6
Fransa	0.6
Hollanda	2.4
İngiltere	1.7
İspanya	2.3
İsveç	0.4
İtalya	3.0
Japonya	0.7
Kanada	0.6
Nijer	61.9
Portekiz	5.7
Yunanistan	5.5

Doğu ve Batı Ülkelerinin Çocuk Evlilik Sıklığı Yüzdesi Tablosu

Kaynak: Hilal Özcebe, Burcu Küçük Biçer, “Önemli Bir Kız Çocuk ve Kadın

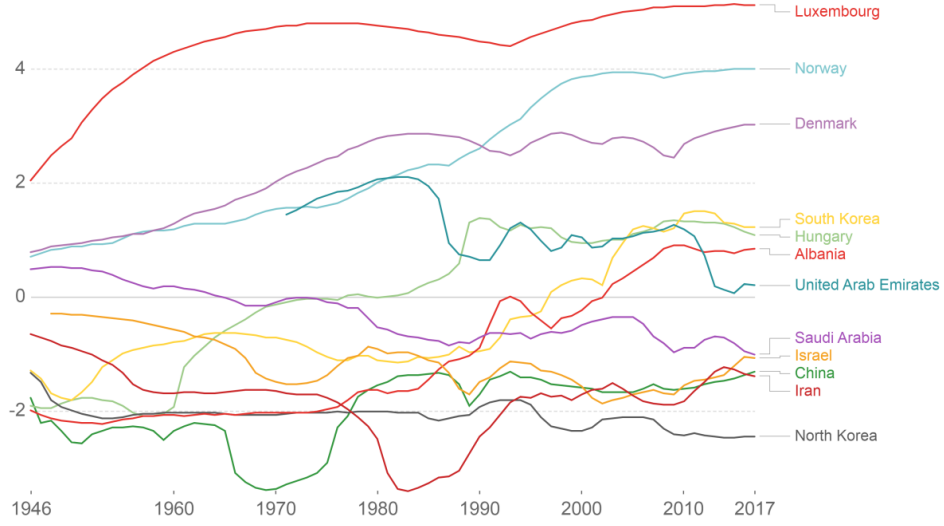
Sorunu: Çocuk Evlilikler”, **Türk Pediatri Arşivi Dergisi**, 2013

Grafik D

Ülkelerin İnsan Hakları Skorları

Human Rights Scores

These Human Rights Scores indicate the degree to which governments protect and respect human rights. The values range from around -3.8 to around 5.4 (the higher the better).

Source: Schnakenberg and Fariss (2014), Fariss (2019)

OurWorldInData.org/human-rights/ • CC BY

Note: These Scores are produced from an econometric model that combines measures from nine other sources. For details, see Fariss (2019).

Ülkelere Göre İnsan Hakları Skorları. Kaynak: Max Roser, **Human Rights**,
Online yayım, <https://ourworldindata.org/human-rights>, 2020.

KAYNAKÇA

Kitap, Makale ve Tezler

- ABBASI, Somayah &
MOUSAVI, Mansor “The Status of Iranian Women During the Pahlavi Regime”, Women’s Studies, Bahar-Yaz 2014, Volume 5, Number 1.
- ABRAHAMIAN, Eravand İran Beyne Do Engelab (İki Devrim Arasında İran), (Çev: Ahamad Golmohamadi, Mohammad Ebrahim FATTAHİ), Ney Yayınları, Tahran 2004.
- AFARY, Janet “On the Origins of Feminism in Early 20th-century Iran”, Journal of Women's History, Volume 1-2, 1989.
- AFARY, Janet Sexual Politics in Modern Iran, Cambridge University Press 2009.
- AFSHAR, Haleh “Women, Marriage and State in Iran”, Women, State and Ideology, London 1987.
- AFSHAR, Haleh “Women, State and Ideology in Iran” Third World Quarterly; Nisan 1985, Vol.7, Issue 2.
- AHMADI, Fereshteh “Islamic Feminism in Iran: Feminism in a New Islamic Context”, Journal of Feminist Studies in Religion, Vol. 22, No. 2, Güz 2006.
- AHMADI KHORASANI,
Noushin "Zanan Zir'e Sayeh'ye Pedar Khandeha", Motarjem: Narges Tayebat, Nashr'e Tosee, Tehran 1384.
- AKALIN, Şehriban Ev işlerinde Sorumluluk Paylaşımı (Eğitim ve Çalışma Durumuna Bağlı Olarak Ev İşlerinde Sorumluluk Paylaşımına Yönelik Alan Araştırması), Yayınlanmamış Yüksek Lisans

- Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.
- AMIR ARJOMAND, Saïd “Civil Society and the Rule of Law in the Constitutional Politics of Iran under Hatemi”, *Social Research*, 76 (2), 2000.
- ATAY, Tayfun “Şah Dönemi (1941-1979) İran İslam Devrimi'nin Arka Planı”, *Birikim*, Sayı: 96, 1997.
- AZARI, Farah *Women of Iran: Conflict with Fundamentalist Islam*, Londra 1983.
- BAGHDAR DELGOSHA, Ali "Mashrouteh, Zanan va Taghyirat'e Ejtemai be Enzemam'e Namehaye Enteghadi'e Zanan Aleyhe Nabarabari'haye Ejtemaei", *Nashr'e Roshangaran va Motaleat'e Zanan*, Tehran 1397.
- BAGLEY, Frank Ronald Charles *From Darkness into Light: Women's Emancipation in Iran*, New York 1977.
- BAHRAMITASH, Roksana & HOOGLUND, Eric (editörler) *Gender in Contemporary Iran: Pushing the Boundaries*, London 2012.
- BAYRAKTAR, Tuğba “Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık Üzerine Kavramsal Bir İnceleme”, *KTO Karatay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, Temmuz 2016, s.98.
- BOE, Marianne *Family Law in Contemporary Iran: Women's Rights Activism and Shari'a*, London 2015.
- De La CAMARA, Andrea *Women's Rights in Iran: During the Years of the Shah, Ayatollah Khomeini, and Khamenei*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Central Florida, 2012.

- CLEGG, Stewart R.
& HAUGAARD, Mark
The Sage Handbook of Power, Londra
2009.
- COHEN, Morris L.
COOKE, Lynn Prince
Law: The Art Of Justice, Newyork 1992.
“The Pathology of Patriarchy and Family
Inequalities.”, Unequal Family Lives: Causes
and Consequences in Europe and the Americas,
(Editör Naomi R. Cahn), Cambridge
University Press 2018.
- ÇEÇEN, Anıl
İnsan Hakları, Savaş Yayınları, Ankara 2000.
- DAVARI, Mahmood T.
The Political Thought of Ayatollah Murtaza
Mutahhari: An Iranian Theoretician of the
Islamic State. Londra 2004.
- FARHA, Mark
Lebanon: The Rise and Fall of a Secular State
Under Siege, Cambridge University Press,
2019.
- FERDOWS, Adele K.
“The Status and Rights of Women in Ithna
Ashari Shii Islam”, Women and the Family in
Iran, (Editör: Asghar Fathi) Leiden 1985.
- FERDOWS, Adele K.
“Women and the Islamic Revolution”, The
International Journal of Middle East Studies,
Volume 15, 1983.
- FOURIE, Carina,
SCHUPPERT, Fabian &
WALLIMANN-HELMER,
Ivo
Social Equality : On What It Means to Be
Equals, Oxford University Press, 2015.

- FRENCH, John R. P. & RAVEN, Bertram
The Bases of Social Power, Michigan 1959.
- GÖZLER, Kemal
İnsan Hakları Hukuku, 2. Baskı, Bursa 2018.
- GREENE, Charles N. & PODSAKOFF, Philip M.
“Effects of Withdrawal of a Performance-Contingent Reward on Supervisory Influence and Power”, The Academy of Management Journal, 24(3), 1981.
- HAERI, Shahla
Law of Desire: Temporary Marriage in Shi’i Iran, Syracuse University Press, 1989.
- HAJNAL, John
“European marriage pattern in historical perspective”, Population in History, David Victor Glass, David Edward Charles Eversley, 1965.
- HAMIDI, Farideh & GHASEMIAN, Parvaneh
"Hoquq'e Zanan, Hoquq'e Bashar", Nashr'e Roshangaran va Motaleate Zanan, Tehran 1385.
- HANZAEI, Kambiz
Heidarzadeh
“Generation Y female and male decision-making styles in Iran: Are they different?”, The International Review of Retail Distribution and Consumer Research, Volume18, 2008.
- HARRISON, Brigid Callahan
Power and Society, Cengage Learning, 12th edition, Boston Avustralya 2009.
- HIGGINS, Patricia J.
“Women in the Islamic Republic of Iran: Legal, Social and Ideological changes”, Journal of Women in Culture and Society, Volume 3, Spring 1985.
- HUMEYNI, İmam
Velayet-e Fakih, Hükümet-e İslami, Tahran 1999.

- JANIS, Mark W. European Human Rights Law, Oxford University Press, Oxford 2008.
- KALABALIK, Halil İnsan Hakları Hukuku, Ankara 2017.
- KAR, Mehranguiz “Women and Personal Status Law in Iran”, Middle East Report, Vol. 26 (Issue 1), 1996.
- KATOZIAN, Mohammad Egtesade Siyasiye İran Az Meşrutiyet Ta Ali Homayune Payane Selseleye Pahlavi (İran’ın Siyasal Ekonomisi, Meşrutiyet’ten Pehlevi’nin Sonuna Kadar), Merkez Yayınları, Tahran 2005.
- KEMALI, Masood Cameeye Madani Dovlat ve Nosazi Dar İrane Muaser (İran’da Toplum, Devlet ve Yeniden Yapılanma), Baz Yayınları, Tahran 2002.
- KORKMAZ, Ayla & BAŞER, Mürüvvet "Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Ataerkillik ve İktidar İlişkileri", STED/ Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, Sayı: 28 / 1, Nisan 2019.
- KYMLICKA, Will Contemporary Political Philosophy : An Introduction, 2. Baskı, Oxford University Press 2002.
- LLOYD, Dennis Introduction to Jurisprudence, Stevens & Sons, 3, Baskı, Londra 1975.
- METİN, Sevtap & HEPER, Altan Ceza Hukuku Felsefesine Katkı: Radbruch Formülü, 2. Baskı, Tekin Yayıncılık, İstanbul 2015.
- MIR-HOSSEINI, Ziba Islam and gender :the religious debate in contemporary Iran, Princeton University Press,1999.
- MIR-HOSSEINI, Ziba Marriage on Trial: A Study of Islamic Family Law: Iran and Morocco Compared, London, 2000.

- MIR-HOSSEINI, Ziba “Women, Marriage and the Law in Post-Revolutionary Iran”, Women in the Middle East: perceptions, realities, and struggles for liberation, (Editör: Haleh Afshar), Macmillan 1993.
- MOGHADAM’E
GOLMOHAMADI,
Mohammad "Moruri ber Pishine'ye Zanan dar Doran'e Tarikh", Nashr'e Eghbal, Tehran 1389.
- MOGHADAM, Valentine M. “Women in the Islamic Republic of Iran: Legal Status, Social Positions, and Collective Action”, Theconference entitled “Iran After 25 Years of Revolution: A Retrospective and a Look Ahead”, Woodrow Wilson International Center for Scholars, (Women in the Islamic Republic) 2004.
- MOGHISSI, Haideh “Islamic Cultural Nationalism And Gender Politics In Iran”, Third World Quarterly, Volume 29, 2008.
- MORADIAN, Michael Azad “Domestic Violence against Single and Married Women in Iranian Society, An Overview of Current Iranian Research and Possible Underlying Etiology”, The Chicago School of Professional Psychology, August 2009.
- MOTAHARRI, Morteza Nezam-e Hoghugh-e Zan dar Islam, (İslam’da Kadın Hakları), Tahran 1390.
- MOVASAGGHI, Ahmad Nosazi ve Eslahat Dar İran Az Andishe Ta Amal (İran’da Modernleşme ve Islahat Teoriden uygulamaya), Ghooms Yayınları, Tahran, 2006.

- NEILSON, Francis “What Is ‘Equality of Opportunity’?”,
American Journal of Economics & Sociology,
vol. 9, no. 4, Temmuz 1950.
- NEWMAN, Andrew J. Safavid Iran: Rebirth of a Persian Empire,
London and New York 2006.
- OMID, Homa Islam and the post-revolutionary state in Iran,
New York 1994.
- OSANLOO, Arzoo At the juncture of Islam and republic: socio-
legal constructions of women's rights in Iran,
Yayınlanmamış doktora tezi, Stanford
University 2002.
- OSANLOO, Arzoo The Politics of Women's Rights in Iran,
Princeton University Press, Oxfordshire 2009,
(The Politics).
- ÖZCEBE, Hilal &
KÜÇÜK BİÇER, Burcu “Önemli Bir Kız Çocuk ve Kadın Sorunu:
Çocuk Evlilikler”, Türk Pediatri Arşivi
Dergisi, 2013, s.86-93.
- PAIDAR, Parvin Women and the Political Process in
Twentieth-Century Iran, Cambridge University
Press 1995.
- PAKZAD, Sima, “The Legal Status of Women in the Family in
Iran”, In the Eye of the Storm: Women in
Post-revolutionary Iran, (Editörler Mahnaz
Afkhami, Erika Friedl) Londra 1994.
- PARSONS, Talkott “The Distribution of Power in American
Society”, World Politics, 10(1), 1957.
- Platon Devlet, (Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali
Cimcoz), 9. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür
Yayımları, İstanbul 2005.

- Povey, Tara & Rostami-Povey, Elaheh (editörler)
SANASARIAN, Eliz
SANASARIAN, Eliz
SCHIMMELE, Christoph M.
SCHIRAZI, Asghar
SEDGHI, Hamideh
SHAHIDIAN, Hammed
SHAMIM, Ali Asghar
SHAW Susan M.,
BARBOUR, Nancy Staton,
DUNCAN, Patti,
FREEHLING-BURTON, Kryn,
& NICHOLS, Jane, (Editörler)
SİNKAYA, Pınar Arıkan
- Women, Power and Politics in 21st Century
Iran, Ashgate, 2012.
“Characteristics of Women Movement In
Iran”, Women and the Family in Iran, (Editör:
Asghar Fathi) Leiden 1985.
"Jonbesh'e Hoquq'e Zanan dar Iran: Toghyan,
Oful va Sarkoub", Motarjem: Noushin Ahmadi
Khorasani, Nashr'e Akhtaran, Tehran 1389.
“Cohabitation and Social Engagement”,
Canadian Studies in Population, Volume 38
(3-4), 2011.
The Constitution of Iran: Politics and the State
in the Islamic Republic, (Almanca'dan
İngilizce'ye çeviren John O'Kane), London
1997.
Women and Politics in Iran Veiling,
Unveiling, and Reveiling, Cambridge
University Press 2007.
Women in Iran: Gender politics in the Islamic
Republic, Greenwoodpress, London 2002.
Iran in the Reign of his Majesty Mohammad
Reza Shah Pahlavi, Iran Central Council,
1965.
Women's Lives around the World: A Global
Encyclopedia, Denver 2018.
“İran İslam Cumhuriyeti'nde Kadın Meselesi
ve İslami Feminist Hareket”, Akademik
Ortadoğu, Cilt: 5, Sayı:1, 2010.

- STRONG, S.I. “Law and Religion in Israel and Iran: How the Integration of Secular and Spiritual Laws Affects Human Rights and the Potential for Violence”, Michigan Journal of International Law, Vol. 19 (Issue1), 1997.
- TABARI, Keyvan “The Rule of Law and the Politics of Reform in Post-Revolutionary Iran”, International Sociology, Vol. 18, no. 1, Mart 2003.
- TABATABAI, Hossein
Modarressi An Introduction to Shii Law, London 1984.
- TOHIDI, Nayereh “Women’s Rights and Feminist Movements In Iran”, SUR, 24 - v.13, 2016.
- TIZRO, Zahra Domestic Violence in Iran: Women, Marriage and Islam, Londra, 2012.
- TWISS, Sumner B. Religion and Human Rights, Project on Religion and Human Rights/ Human Rights Watch, New York 1998.
- ÜŞÜR, Serpil Din, Siyaset, Kadın, İran Devrimi, Alan Yayınları, İstanbul 1999.
- ÜŞÜR, Serpil İran’da Şii Ulema ve Devlet, Belge Yayınları, İstanbul 1992, s.181-189.
- VAQEFZADEH, Shamsi "Hoquq'e zanan va pasokh be barkhi shobahat", Nashr'e Bahman Borna, 1394, Tehran.
- VASAK, Karel The International Dimensions of Human Rights, Paris1982.
- VATANDOUST, Gholam-Reza, “The Status of Iranian Women During The Pahlavi Regime”, Women and the Family in Iran, (Editör: Asghar Fathi) Leiden 1985.
- WEBER, Max. Essays in Sociology, (Editörler H. H. Gerth ve C. W. Mills), Oxford University Press, New

- York 1946.
- WILBER, Donald N. Riza Shah Pahlavi: The Resurrection and Reconstruction of Iran, New York 1975.
- WING, Adrien Katherine "International Law, Secularism, and the Islamic World", American University International Law Review, Volume24, Issue 3, 2009.
- ZIRINSKY, Michael P "Imperial Power and Dictatorship: Britain and the Rise of Reza Shah, 1921-1926", International Journal of Middle East Studies 24, Cambridge University Press 1992.

ELEKTRONİK KAYNAKÇA

“Afham: BM’nin insan hakları raporu yasal temelden yoksundur”, The Islamic Republic News Agency, 28 Eyl 2015 07:58, <http://www.irna.ir/>, News Code: 2949727, Erişim Tarihi: 28.03.2020.

Berkeley University of California, “The Common Law and Civil Law Traditions”, Online bilgi notu, <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2017/11/CommonLawCivilLawTraditions.pdf>. Erişim Tarihi: 01.03.2020.

Birleşmiş Milletler 2007-2008 İnsani Gelişme Raporu, 2008, https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/human_development_report_2007-2008.html Erişim Tarihi: 20.04.2020.

Blanc-Jouvan, Xavier, “Worldwide Influence of the French Civil Code of 1804, on the Occasion of its Bicentennial Celebration”, Cornell Law School Berger International Speaker Papers. Paper 3, 2005. http://scholarship.law.cornell.edu/biss_papers/3 , Erişim Tarihi: 02.03.2020.

Celebration and Blessing of a Marriage: Concerning the Service, The Online Book of Common Prayer. Church Hymnal Corporation, New York City, (Evlilik hakkında online kilise yayını) <https://www.bcponline.org/>, Erişim Tarihi: 06.03.2020.

CNN World, “Thousands in Lebanon march for secularism”, Karen Smith (Haberini hazırlayan), Yayımlanma tarihi:26.04.2010, <http://edition.cnn.com/2010/WORLD/meast/04/25/lebanon.rally/index.html> Erişim Tarihi: 10.05.2020.

Equality and Human Rights Commission, “What are human rights?”, <https://www.equalityhumanrights.com/en/human-rights/what-are-human-rights>, Erişim Tarihi: 31.03.2020.

Encyclopædia Britannica, Marriage (Encyclopædia Britannica, inc.),
<https://www.britannica.com/topic/marriage>, Erişim Tarihi: 16.03. 2020.

Euronews, “Eşcinsellik: Hangi ülkelerde yasak, hangi ülkeler eşcinsel evliliğe izin veriyor?”,Yayınlanma Tarihi: 01.07.2019,
<https://tr.euronews.com/2019/07/01/escinsellik-hangi-ulkelerde-yasak-hangi-ulkeler-escinsel-evlilik-izini-veriyor> , Erişim Tarihi:20.04.2020.

Eurostat, Ükelere Göre Evlilik Dışı Canlı Doğumların Oranları, sterililmektedir,
<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00018/default/table?lang=en>
Erişim Tarihi: 23.03.2020.

Le FEUVRE, Nicky “Women, Work and Employment in Europe”, Women in the European Union, (Editör: Pilar Ballarin), University of Helsinki yayını, 1997, <http://www.helsinki.fi/science/xantippa/wee/wee22.html>
Erişim Tarihi: 04.05.2020.

HATAM, Nassim, “Why Iranian women arewearing white on Wednesdays”, BBC News, 14 Haziran 2017,
<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-40218711>, Erişim Tarihi: 14.03.2020.

HUSSAIN, Muhammad, Naz, Arab ve Khan, Waseem, “Gender Stereotyping in Family: An Institutionalized and Normative Mechanism in Pakhtun Society of Pakistan”, SAGE Open Temmuz- Eylül 2015,
<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2158244015595258> Erişim Tarihi: 03.05.2020.

KRISTOF, Nicholas, “11 Years Old, a Mom, and Pushed to Marry Her Rapist in Florida”, The New York Times, Yayın tarihi 26.05.2017, <https://www.nytimes.com/2017/05/26/opinion/sunday/it-was-forced-on-me-child-marriage-in-the-us.html> Erişim Tarihi: 04.03.2020.

LOWE, David, “Iran’s Million Signatures Campaign: A Leading Voice for Democracy”, Democracy Digest, 9 Kasım 2009, <http://www.demdigest.net/blog/regions/iran’s-million-signatures-campaign-a-leading-voice-for-democracy.html>, Erişim Tarihi: 11.03.2020.

MARMOR, Andrei, "The Pure Theory of Law", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Bahar 2016 Sayısı), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/spr2016/entries/lawphil-theory/>, Erişim Tarihi: 25.04.2020.

MOGHADAM, Valentine M., “Iranian Women, Work, and the Gender Regime in Cairo Review of General Affairs”, <https://www.thecaireview.com/essays/iranian-women-work-and-the-gender-regime/>, (Iranian Women, Work), Erişim Tarihi: 02.04.2020.

Mohabat News, Iranian Christian News Agency: “More Women Inspired by the ‘Girl of Revolution Street’”, January 30, 2018, <http://english.mohabatnews.com/?p=3884> Erişim Tarihi: 02.04.2020.

RABEL, Ernst, “Private Laws of Western Civilization: Part III. The German and Swiss Civil Codes”, Louisiana Law Review, Volume 10, 1950. <https://digitalcommons.law.lsu.edu/lalrev/vol10/iss3/2>. Erişim Tarihi: 02.03.2020.

ROSER, Max, Human Rights, Online yayın, https://ourworldindata.org/human-rights_2020. Erişim Tarihi: 02.04.2020.

SZCZEPANSKI, Kallie, "The Islamic Republic of Iran's Complex Government." ThoughtCo. <https://www.thoughtco.com/irans-complex-government-195529>, Erişim Tarihi: 20.04.2020.

SZCZEPANSKI, Kallie, "The Qajar Dynasty", ThoughtCo., <https://www.thoughtco.com/what-was-the-qajar-dynasty-195003>, Erişim Tarihi: 31.03.2020.

SZCZEPANSKI, Kallie, "Iranian History and Facts", ThoughtCo., <https://www.thoughtco.com/iran-facts-and-history-195546> , Erişim Tarihi: 20.04.2020.

The Oxford Dictionary of Islam, "Pakistan, Islam", (Editör: John L. Esposito), in: Oxford Islamic Studies Online, <http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t125/e1809>, Erişim Tarihi: 24.04.2020.

The World Bank, "Women, Business and the Law 2019 Database", 2019, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/31327/WBL2019.pdf?sequence=4&isAllowed=y>, Erişim Tarihi: 20.04.2020.

United Nations, "Gender Equality", (Cinsiyet Eşitliği Raporu) <https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/>, 20.04.2020.

VAQUERO, Álvaro Núñez, "[Five Models of Legal Science](#)", Journal for Constitutional Theory and Philosophy of Law, 19 | 2013, <http://journals.openedition.org/revus/2449> , Erişim Tarihi: 24.04.2020.

Women's Committee of the National Council of Resistance of Iran (NCRI), 2020 National Report, https://women.ncr-iran.org/wp-content/uploads/2020/03/Annual-Report-2020_ed3.pdf , Erişim Tarihi: 20.04.2020.

World Economic Forum, Global Gender Gap Report 2020 (Dünya Ekonomik Forumu, Küresel Cinsiyet Farklılık Raporu),
http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf , Erişim Tarihi:
03.05.2020.

ONLİNE YASA METİNLERİ

İngiltere 1973 Evlilik Hukuku Kanunu İngilizce metni
(Matrimonial Causes Act 1973),
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1973/18/contents> Erişim Tarihi:
05.05.2020.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası İngilizce metni (Constitution of Islamic Republic Of Iran in English):
<http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ir/ir001en.pdf> Erişim Tarihi:
22.04.2020.

İran İslam Cumhuriyeti Medeni Kanununun (Qanun-e Madani-e Jomhuriy-e Eslami-e Iran) İngilizce metni,
<http://law.dotic.ir/AIPLaw/lawview.do?reqCode=lawView&lawId=178971&isLaw=1> ,
Erişim tarihi:24.05.2020

İran İslam Cumhuriyeti Aile Kanunu'nun (Qanun-e Hemayat-e Khanevade) İngilizce metni,
<http://law.dotic.ir/AIPLaw/lawview.do?reqCode=lawView&lawId=187568&isLaw=1> Erişim Tarihi: 24.04.2020.

Lübnan Anayasası İngilizce metni için bkz.:
<https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/lb/lb018en.pdf> Erişim Tarihi:
10.05.2020.

